АТОЛ ТУАМАКО

Повість

І голос вітру, й неба вись,

І океан довкола…

Веслуй, човняр, та стережись

Підступного атола!

Пісня полінезійських рибалок

Розділ перший

ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З МРІЇ

Покружлявши над хатою, сизокрилий турман, мабуть, не помітив голубника, спорудженого за повіткою. Він знову злинув у небо.

В таких випадках, якщо прибивається чужак, виганяють усіх голубів — щоб вони принадили залітного птаха.

Я наважився вже бігти по тичку, як раптом зупинився. Навіщо вона?! Адже голубів у мене немає. Було двійко, та кіт, клятий, зжер.

А турман все вище й вище линув у небо.

Його тріпотливі крильця не переставали мерехтіти у мене перед очима. Неначе дві хмаринки, гнані вітром.

Потім він перетворився на ледь помітну цятку — стало важко встежити за його летом.

А далі й зовсім розтанув у блакитній височині.

Та я не відступав од свого!

Швиденько налив у ночви води, приліг біля них — ще зіркіше заходився вдивлятися в голубінь неба, що відбилося на притихлому водяному плесі.

Турман то з'являвся — як метелик завбільшки, — то знову зникав серед бездонного піднебесся.

Я мов прикипів до ночов: боявся навіть ворухнутися, щоб, чого доброго, не втратити його з-перед очей.

І все даремно! Голуба, хоч плач, не було. А з води на мене дивився хтось чужий і незнайомий.

Худе, веснянкувате обличчя. Здивовані сіро-зелені очі. Віхоть чуба, злинялого від сонця. Вуха, — та ні, то не мої вуха! — схожі на крила кажанів, коли ті, ширяючи в темряві, ловлять надокучливих комах.

Невже то я? Жах який!

І скільки ж мені років?

Майже вісім...

Аби не псувати і так зіпсованого через невловимого чужака настрою, ляснув долонею по воді.

Іскристі бризки розлетілися довкола. Запалали дивовижні райдуги.

Там, де ще недавно в голубому небі тріпотіли крилечка, тепер ходили зморшкуваті брижі.

Коли вони вляглися і знову на воді заголубіла височінь, турмана вже не було.

Він зник безслідно.

Оце й усе!..

Легко наполохати заповітну мрію, яка привиділася нежданo.

От і я думав: приручу голуба — він повернеться й назавжди залишиться в мене.

Та, як видно, не велося мені з голубами. І, може, через те, що вода мене вабила більше, ніж турмани.

Хата наша крайня в селі. На високому, оточеному урвищем пагорбі.

Урвище раніш глибочіло з трьох боків, а з четвертого, з тилу себто, до хати підступали буйногриві степи.

Колись тут не було яруг — курган степовий самотів, з давніх-давен названий Козацькою могилою.

В'юнився під ним і вів ген у поле нешироκий, обсаджений тополями шлях.

Усе те давно змінилося.

Відтоді, як село розрослося і люди заходилися ставити нові хати, під Козацькою могилою, на якій тулиться наша мазанка, виник невеликий котлован — глинище.

Його спочатку викопали з одного боку. Та він розростався дедалі більше й більше, поки й зовсім, ще з двох сторін, не охопив пагорбка.

Щоразу, коли в селі ряснішало хат, на будівництво яких глину стали брати з тієї могили, глибшало й урвище.

І дядько Федос, про якого я ще розповім, пояснив, ніби хата наша стоїть на півострові. Та якщо глинище викопають і від поля, то ми з мамою опинимося на острові.

Почувши цю новину, мати моя тяжко зітхнула, а я від радості заплескав у долоні.

Хто ж би не зрадів такому! Серед степу — і раптом на острові.

Внизу, якщо глянути з вікна хати, ставок хлюпотить, верболіз кучерявиться, звисаючи довгим віттям над гаткою. Навіть спекотної днини там прохолода й смарагдовий затінок. Не встигне вітерець торкнутися крислатого гілля, як воно вже гойдається, шепоче, мов живе. Сонячні зайчики вистрибують; крізь гущавину, в просвіти, видно осоку, що лисниться шаблюками зеленими.

І коли, буває, примружиш очі, замрієшся, — здається, неначе й ставок не ставок, і я не я. Ніби то море бурхливе, яке мені випало перепливти.

З греблі нашого ставу, мов із капітанського містка, видно все село, розкидане по крутосхилах та неглибоких вибалках.

Ми, хлопчаки, полюбляємо збиратися тут. Грудками б'ємо жаб, у червоних і білих граємо, а заодно спостерігаємо, що діється навкруги: хто до крамниці пішов, а хто до кузні, де співають дівчата і як лається з дідом зла баба Маковеїха.

Ніщо не минає нашої уваги!

Взагалі, в селі кілька ставків.

Один — той, що коло млина, глибокий-преглибокий. З крутими, обривистими берегами. З водокрутами на середині.

Старі люди розповідають, буцімто в ньому, серед корчів та струхлявілих пеньків, живуть довгокосі русалки.

Воно, може, й справді існує, оте чортовиння. Бо, коли увечері йдеш гаткою, крізь густе вербове галуззя іноді можна угледіти іскристі вогники.

Одні кажуть, що то у плавнях — там, де залягає торф і примарно стирчать шпичаки зчорнілого очерету, — палахкотять болотяні вогні. Інші твердять, ніби то очі підступних русалок, що підстерігають запізнілих перехожих.

Так воно чи ні — не знаю. Але мати заборонила там купатися, наказала обходити ставок десятою дорогою, щоб часом довгокосі підступниці не залоскотали та не затягли в свій темний вир.

Отоді-то я із своїми товаришами — Миколою й Сергійком — і почав ходити до іншого ставу.

Води в ньому через край. Вона затопила городи, вишняки та пагорки по всьому березі.

І тепер горби на неозорому чистоводді, яке деінде поплямоване цятками зеленої ряски, здаються острівцями в океані — тими загадковими суходолами, про які ми читали в книжках.

Ми довго з хлопцями сушили голову, як би його потрапити на ті острівці.

Вбрід дістатися туди неможливо. Ми зруйнували мого спорожнілого голубника, прив'язали дошки до висохлої вербової колоди, і вийшов нівроку пліт, чи то ба — шхуна. Покликавши свого нерозлучного супутника, кудлатого Барбоса, який супроводить нас усюди, повантажилися на шхуну й вирушили у плавання до "островів".

У нас все було так, як на справжньому кораблі. Микола — найстарший серед нас — був капітаном, Сергійко — за штурмана, показував, куди пливти, а я, стерновий матрос, довжелезною тичкою впирався в грузьке дно і повільно гнав пліт на середину зеленавого плеса, де бовваніли напівзатоплені на горби та буяли кущі.

Вишневе верховіття, розкинуте над водою, здавалося мені гіллям кокосових пальм, котрих я не бачив, але про які теж, як і про кораблі, чував від дядька Федоса. Навіть очерет я називав цукровою тростиною.

Якщо б мені тоді сказали, що мине небагато років і я побачу справжні острови — я б і не повірив. Бо мрія про море здавалася недосяжною.

Хто ж із хлопчаків не хоче стати моряком, думав я. Майже кожен. Але хіба виходить так, як мріється?

Щоранку, як тільки рожевів схід, дядько Федос, — так звали сільського коваля, — умившись криничною водою, перевальцем простував до кузні.

Відігнавши корів до череди, тяглися до кузні і ми — Сергійко, Микола і я. Сідали втрьох на закіптюжений припічок і не зводили очей з коваля, спостерігаючи, як він працює.

Дядько однією рукою брався за держално, смикав донизу ручку — і пузатий, схожий на величезну роздуту жабу міх раптом дмухав на горно, де лежала купка пригаслого вугілля. Спочатку там змійвся, витягнувшись попід стелю, голубуватий димок. Потім, зажеврівши, спалахувало вугілля. Довжелезними щипцями коваль вихоплював з горна шмат розжареного заліза, кидав його на кувалду — і починав клепати. Він так легко і вправно піднімав молот, що мене брали завидки: от аби й собі стати таким дужим! Від кожного удару з-під молота віялом розсипалися вогнисті бризки. Падали на долівку, всівали припічок, а попавши в ночви з водою, люто сичали. І, гаснучи, лишали в кузні запах паленого металу. Минала година, друга. А здавалося — коротка мить. Ми так само зачаровано дивилися, як палахкотить вогонь та клепле осяяний ним дядько Федос.

Потім коваль витирав спітніле чоло і, важко опустившись на міцну лаву, гукав:

— Ану, полундра, підходь ближче!

Полундрою він називав усіх: мого діда, свою кобилу, нашу лайливу сусідку.

Наполоханими горобцями стрибали ми з припічка, несміло всаджувалися біля коваля.

З його слів ми знали, що спочатку він служив на військовому кораблі, потім плавав з китобоями.

Коваль розповідав, а перед нами ніби хлюпотіло море… гриміли шторми… вчувалися слова суворого капітана: "Вперед — крізь бурі й урагани! Море любить тільки сміливих".

Він, правда, жодним словом не обмовився про морських розбійників — піратів. Але ми самі здогадувалися про їх існування і про те, які сутички бувають з ними на морі.

Гінкі щогли кораблів, залиті сонцем гавані, синє-синє море… — все це не раз переслідувало мене навіть уві сні.

Кораблі уявлялись дивовижними палацами — білосніжні та високі, з розкриленими вітрилами вгорі. А матроси — похмурі, неговіркі бородані, серед яких я завжди бачив і себе.

Пізніше я розмову дядька Федоса з сусідкою нашою, тіткою Настею, підслухав.

Хоч коваль і твердив, що вуха мої на локатори схожі, здатні все вловлювати, — проте цього разу початок розмови я проґавив.

Не знаю, з чого вони почали. Коли я прийшов до тітки Насті, щоб позичити сапу, то вже застав, як дядько Федос оповідав:

— Ти й гадки, Насте, не маєш, що то за штукенція — кит!

З сіней, де я стояв, крізь прочинені в хату двері мені було видно, як коваль, зручно вмостившись на розсохлому, рипучому, мов гарба, стільці, вів:

— От якби, приміром, поставити одну на одну кілька хат, а на додачу ще й кузню, то й тоді кит-риба була б набагато більшою.

Щоки в сусідки зарум'яніли. Очі аж сяяли від захоплення й здивування.

Обіпершись рукою об припічок, вона стояла, засмагла, стрункa, з короною чепуристо вкладених кіс, і слухала дядька Федоса.

Я навіть не помітив, як і сам захопився його оповіддю.

Цікаво ж як!

— Стою я, бувало, на грот-марсі, — вів далі моряк, — а море... море синє, як твої, Насте, очі! Раптом бачу, на видноколі ніби хто насосом цвиркає — водограї виростають. Отут уже не дрімай! І я подав команду: "Ліворуч двадцять... відстань десять кабельтових — кити!"

Капітан міняє курс — і ми йдемо на приступ.

А потім, вже у кузні, я довідався, що дядько Федос служив марсовим матросом. Марсовий матрос — це той, хто з "воронячого гнізда" — невеличкого майданчика на щоглі — за морем стежить і про все помічене на горизонті доповідає капітанові.

Я теж з хлопцями на високій дуплистій груші гніздо спорудив.

Груша та — дичка, кислиці родить. Тільки й добра, що затінок кружалом на все подвір'я падає.

Микола й Сергійко подавали хмиз, а я вкладав його хрест-навхрест між розлогих гілок.

Грот-марс вийшов хоч куди!

Весною, правда, там оселилися чорногузи. Та поки гніздом користувалися ми.

Я наказував, а хлопці виконували.

Побачивши в кущах дерези худу, з вичовганими боками козу, що дзигою крутилася навколо прикорня, кричав:

— Ліворуч по борту… відстань десять кабельтових — кит!

Мої товариші кидалися до кущів.

Натягнувши тятиву саморобних луків, чи то з рогатки, якою полохають горобців, вони, як і належить китобоям, гарпунили океанського велетня… козу.

Рогата мекала. Прудкіше крутилася, аж поки й зовсім відривалася, перетерши старий налигач. Бігла світ за очі — найчастіше в бережок, на чужі городи, безжально половинячи капусту.

Мати сварилася, розганяла хлопців. А дядько Федос, забачивши це, лише всміхався в руді, схожі на два переспілі колоски вуса.

— Мореплавці, — казав він, — на землі зростають. Дарма, що море далеко від наших країв…

Мені ж здавалось: море поряд, десь за лісами, що темніють ген на видноколі. До нього треба лише дійти. Та моря не було й там.

У цьому я переконався, коли з мамою одного разу їздив у Чорний ліс.

Скільки їхали, все степ та степ — хліба хвилювалися під вітром. А потім такий же нескінченний почався ліс.

Назбирали хмизу, пеньків накорчували та й рушили додому.

Коні бігли підтюпцем. Ішли не кваплячись… Знову припускалися риссю.

Віддавши мені віжки, мама обняла мене за худенькі плечі. Заспівала тихо.

Журлива пісня!

Про чаєчку-небогу, що вивела чаєняток при битій дорозі. І трохи веселішу: про вербу рясну, під якою — незрозуміло чому! — стояла дівка красна.

Потім вона похвалила мене, що я хоч і малий, а не лінькуватий, — праці не цураюся. Он і їй допоміг сьогодні.

Як давно те було… Аж не віриться якось, що тепер я, Гайовий Василь Петрович, — матрос океанського корабля "Буревісник". А дехто навіть Петровичем величає, на прізвисько Солоний — себто бувалий та загартований штормами, — дарма, що я матрос другого класу… Може, й не справжній іще моряк, а все ж — моряк.

Колись матроси другого класу звалися юнгами. На судні вони виконували різні, головним чином підручні роботи: замітали палуби, стежили за каютами та іншими корабельними приміщеннями, допомагали стерновим і впередзорящим. Були на побігеньках у досвідченіших мореплавців, яких гордо величали морськими вовками. Кожен юнга мріяв стати таким же випробуваним штормами; переймав досвід бувалих моряків, старанно вивчав морську справу.

… У порту, звідки я мав вирушати в своє перше далеке плавання, стояла сила-силенна кораблів: зовсім маленькі і велетенські океанські лайнери.

Мене зарахували на "Буревісник".

У книжках, яких я начитався в дитинстві, оповідалось, що капітан — завжди високий, з суворим обличчям чоловік. Таким же грізним змальовували й боцмана — від одного його погляду людину неодмінно мало кидати в холодний піт. Проте, як я швидко переконався, все це здебільшого вигадки. Та все ж немало здивувався, коли хлопці, що раніше за мене прийшли на "Буревісник", показали на невеличкого чоловіка і тихо мовили:

— Капітан...

— Капітан?! — перепитав я.

Ніколи б не повірив! Обличчя його нагадувало місяць уповні, таке було кругле. Присадкуватий, натоптаний, з черевцем, що випирало з-під кітеля, він скидався на діжку, яку я щойно силкувався перекотити з палуби в трюм.

Подібне здивування викликала і зустріч з боцманом. Коли я вперше його побачив, то подумав, що цей сухорлявий чоловік прийшов на судно, щоб провести в дорогу свого внука чи сина, — такий він був зовні непоказний, анічим не схожий на описаного в книжках всевладного господаря палуби.

Наш "Буревісник" — науково-дослідне судно. На його борту обладнано лабораторії, до впродовж усього плавання працюватимуть дослідники океану. Цього разу ми збиралися доставити велику групу природознавців на тихоокеанські атоли для вивчення місцевої флори і фауни.

Уже давно на борту нудилися іхтіологи, ботаніки, орнітологи, а "Буревісник" досі ще стояв, припнутий до причалу.

Треба сказати, що повна назва цього корабля: "Буревісник Глорія". Але ніхто його так не звав. "Глорія" буцімто латинською мовою означає: ореол, прикраса. А який до біса ореол це наше суденце! От його й називали просто "Буревісник", а іноді ще простіше — "Глорка".

Багато днів і ночей змарнували ми в порту. Різні клопоти заважали вийти в море. То десь на залізниці затримувався вантаж, без якого вчені не могли вирушати в далеке плавання; то несподівано захворів штурман і капітан шукав йому заміну.

З нас уже почали кепкувати.

Простуючи причалом, коло якого зупинився "Буревісник", портовики глузливо говорили:

— Ці морячки, мабуть, бояться вітру — вирішили переждати, поки він ущухне.

— А може, їхній ковчег сів на мілину? — гукали з кабіни височенного портального крана дівчата-кранів-ниці.

І, сміючись, пропонували:

— Якщо капітан не заперечує, можемо підсобити — зрушити з мертвого якоря вашу посудину.

Вони бралися за важелі — і довгошия стріла підйомного крана повисала над кормою "Буревісника".

Зачувши ті слова та угледівши над головою стрілу, наш капітан від образи червонів як рак, а боцман супився і цідив крізь зуби:

— Теж мені помічники — білоручки-верхоглядки! Знайшли з кого кепкувати, з бувалих моряків.

І спересердя накидався на нас, матросів:

— Чого вуха розвісили?! Що, роботи немає? Оно палуба яка брудна, ніби її зроду не драїли. Ану мерщій до діла!

Присоромлені, ми брали швабри і починали прибирати палубу. Так ми стояли аж до грудня.

Розділ другий

ВІТРИЛА НАПНУТО

З півночі подув холодний вітер, у повітрі закружляли сніжинки.

Та одного дня за наказом боцмана підняли важкий трап — довгу, хистку "доріжку", яка вела з корабля до пірса.

Кілька матросів з берегової команди швартовиків скинули з масивних чавунних тумб петлі манільських канатів.

"Буревісник" здригнувся.

Туга линва, що тримала його на припоні, востаннє натягнулася. І, ослабнувши, лунко впала на маслянисте плесо гавані. До вуха долетів різкий, пронизливий звук — ніби стьобнули батогом повітря. Дедалі більша смуга води відділяла судно від берега. Здавалося, між ними загнали велетенського клина, що помітно ширшав, аж поки й зовсім не перетворився на безмежний водяний простір.

Буксирний катер, відтягнувши "Буревісник" від причалу, залишив його посеред бухти, обабіч якої, по сопках, розкинулось приморське місто, а сам попростував до кораблів, які щойно повернулися з плавання і тепер стояли на рейді, очікуючи черги, коли їх підведуть до берега.

Видно було, як з кораблів — нам, а може, тим, хто стояв на причалі, — прибулі моряки махають руками.

Суворі, мужні люди, які змагалися з штормами, тепер не приховували радості від зустрічі з рідною землею.

Надійшов вечір. Після напруженого трудового дня боцман дозволив мені перепочити.

Вночі крізь сон я почув над своєю каютою чиїсь голоси, човгання підошов об дерев'яний настил палуби, брязкіт піднятих з морського дна якорів.

Внизу, у металевому череві корабля, запрацював двигун — гуп! гуп! гуп! — від чого перебірки й стільці в каюті затремтіли, а увесь "Буревісник" здригнувся, неначе наскочив на мілину... Потім тричі пробасив гудок. Корабель з боку на бік заколисливо гойднуло.

Напівсонний, я збагнув, що відчалюємо. І, від утоми не в змозі прокинутися, знову поринув у пестливі хвилі сну...

Коли розплющив очі, над морем займався сірий світанок.

Більмувате сонце ліниво зиркало з-за хмар.

Над щоглами, неначе їх приклеїли до верхівок, непорушно зависли ширококрилі альбатроси.

Значить, ми відійшли від берега далеко, якщо замість чайок з'явилися альбатроси. Адже ці горді, що полюбляють простір, птахи найчастіше ширяють далеко у відкритому морі.

Суходолу справді не було видно. Лише крізь туманну завісу ген за кормою вгадувався скелястий обрис землі... На далекому узвишші я навіть устиг помітити високе дерево. Його віття крислато нависало над морем — здавалося, хтось навздогін нашому кораблеві простягає руки.

Я згадав матір, до якої так і не зміг заїхати, — і серце защеміло болісно й тужно.

"Ось і маєш! — подумав. — Прагнув швидше податися в мандри, а залишив рідний берег — відразу ніби осиротів. Сумно стало".

Вітер щосили завивав у снастях. Він бешкетував і на морі. Зриваючи з пінявих брижів біляві баранці, сердито жбурляв їх в обличчя, з ніг до голови забризкував нас солоною, аж гіркуватою, водою. Але вода, на подив, була тепла. Така ж, як спечного літа в нашому ставку. Подумати тільки! В порту, який ми залишили, іскрився сніг. Білими свічками стояли вкриті памороззю щогли кораблів. Довколишні сопки й узгір'я теж спочивали під сніговою ковдрою, а в бухті раз у раз набігали важкі холодні хвилі. Тут же вода нагадувала купіль, і вітер був хоч і сердитий, одначе м'який і ласкаво теплий.

За кормою бурунився пінявий слід. По морю, скільки й сягало око, перекочувались розгойдані вітром білопінні хвилі.

Я дивився на них, і вони нагадували мені вигорілі на сонці пагорби, а западини між ними — глибокі, розмиті талими весняними водами степові яруги.

Коли корабель, натикаючись на зустрічну хвилю, здригався, йшов перевальцем, торохкотів, — від чого, ніби в лихоманці, тряслося й моє

тіло, — я мимоволі думав, що так само почуваєш себе в розсохлій гарбі на грудкастій, іще не накатаній дорозі.

Уже кілька днів, як "Буревісник", перепливши Японське море, простував на південь — до екватора, у вічно теплі води.

Звечора, коли схопився вітер і океан розхвилювався, ми згорнули швартові канати, вклали їх кружальцями у величезні "бухти"; на люки, що вели до глибоких трюмів, натягли брезентові чохли — жодна краплина не повинна проникнути всередину; пласкими металевими глухарями наміцно задраїли ілюмінатори. Палубний вантаж, рятувальні шлюпки — все закріпили по-штормовому.

Зачувши дзвін ринди — вахтовий матрос на ходовому містку відбивав склянки, — я прокинувся.

Нашвидку умився, поснідав і вийшов на палубу.

Ще вчора похмурий, непривітний, океан вгомонився.

"Буревісник" уповільнив хід, потім зупинився. Вода за кормою, збурена потужним гвинтом, заспокоїлася й примовкла. Не видно було навіть брижів — дрібних, зморшкуватих хвиль, які під час руху судна віялом розходяться обабіч.

Вдалині лежали обрамлені торочкою прибою невеликі острівці.

Я в бінокль розглядав берег, сліпучо-білу смугу піску, високі пальми.

— Годі видивлятися! — почув над вухом глухий, сердитий голос.

То — боцман…

— Завтра все одно висадимось на берег. Дозвіл на це щойно одержали по рації, — докинув він, — тоді й побачиш усе, що тебе цікавить. А зараз переодягнись — он яка замазурена роба! — і мерщій на вахту.

Розділ третій

КАПІТАНЕ, ДО ВИСАДКИ ГОТОВІ!

Море дивилось на мене синьооко й замріяно. Здавалося, воно запитує: "Звідки ти, хлопче? Які дороги заманили тебе сюди?"

Які... Аби ж я міг кому розповісти! Я згадав би наш розлитий за городами ставок, де ми втрьох під час весняної повені гнали пліт; не забув би і дядька Федоса, розказав би, що про мандри мріяв змалку.

Серце моє справді, як ставок у повінь, переповнилось щасливим почуттям. Адже — подумати тільки! — коралові острови, про які так багато мріяно-перемріяно, бовваніли перед очима. Але кому та й навіщо про це розповідати, якщо більшість моряків "Буревісника" вже не раз відвідувала подібні місця, а ті члени екіпажу, які вперше вирушили в далеке плавання, були зараз заклопотані кожен своїм.

Втім, невдовзі на місток, де я стояв, завітав мій тезко — матрос Василь Окань.

— Відважному мореплавцю, — скинувши крислатого, в плямах сурику та охри капелюха, кинув він, — моє шанування!

— А, Василь, — ніби не помічаючи його глузливого тону, просто відповів я. — Здоров, здоров!

З містка мені було видно, як хлопці на кормовій палубі лагодять риболовецькі сіті; до високих дерев'яних ящиків кріпили шматки легкого пінопласту, щоб вони не тонули, коли в них покладуть зібрані корали.

Двоє з палубної команди, наш підшкіпер та матрос Анатолій Мотовило, готували рушниці для підводного полювання: гострили затуплені тризубці, розплутували прикріплену до вічка алюмінієвого дула і надіту на виступ запобіжника багатометрову контрольну линву... Знову й знову перевіряли надійність спускової, що викидає стрілу з гарпуном, гуми.

Тому я поцікавився:

— А що, справді вранці висаджуємось на острів?

Василь, як я зрозумів, на поставлене запитання ніколи не дасть прямої відповіді. Він, Окань, — так принаймні сказав мені, — десь ніби вичитав, що діалоги між людьми зовні повинні бути неконкретними й малозмістовними — як айсберги, що переважну більшість своєї маси ховають під водою і назовні витикають лише мізерну свою частину. Тільки в такий спосіб, твердив Василь, співрозмовники можуть досягти бажаного взаєморозуміння.

З Оканем часто можна було погомоніти приблизно так:

— Куди йдеш? — зустрівшись, питаєш у нього.

— А зорі вгорі — мов грона винограду, — чується у відповідь.

— Ти що, захворів?

— Дорогу здолає, хто вийшов долати! — значуще, з "глибоким" підтекстом відповідає він.

Як мовиться, на городі бузина, а в Києві дядько!

Та Окань, чи то щоб його вважали оригіналом, чи й справді повірив у доцільність такого спілкування, інакше ні з ким і не говорить.

Ось і на моє запитання він відповів:

— Зорі, віщуючи схід, виснуть так низько!

— Що ти мелеш? — спантеличено перепитав я. — До чого тут зорі, якщо я тебе запитую про висадку!

— І суходіл ніби в тумані, де не ступала людська нога… Слід, залишений на піску, розповість про моє буття.

— Васю, годі клеїти дурня! — не на жарт образився я. — Скажи по-людськи, о котрій почнуть переправлятися на берег.

Окань — горбатого могила виправить! — і далі так само сипав химерними натяками.

Щоб сповістити про мотобот, яким завтра збираються переправлятись на острів, Василь заговорив про місяць, що, як човник, плине, торкаючись хвиль.

Нічого не скажеш — образно, а пуття мало. І я, переконавшись, що від нього іншого годі й чекати, повів розмову в його стилі і на його вподобання.

Він запитав, чи довго мені стояти на вахті. І я відповів:

— Ніч, як чорний слон, наступила ранкові на вухо.

Тобто це означало, що моя вахта кінчається вранці. Не знаю, чи зрозумів Василь мою тарабарщину; він запитав іще про щось, потім поцікавився, чи не говорив боцман, кому з матросів завтра фарбувати судно.

На це останнє запитання я відповів так:

— Темрява вечірня змішала барви, і вітер пензлем змахнув у піднебессі — самотній маляр у годину свят…

Звичайно, небагато треба мудрості, щоб сипати такими словами, гадаючи, що їх хтось збагне. Важче все це вислухати та зрозуміти. Ото й Окань — його козир, як то кажуть, був битий його ж картою! — відчував це на собі.

Він слухав мене терпляче, після кожної моєї фрази, як немовля, безпорадно кліпаючи — що, мовляв, усе це означає? — банькатими очима.

Говорячи про темряву, яка змішала барви, та про самотнього маляра в годину свят, я мав на увазі конкретний факт: боцман таки, коли я заступав на вахту, казав, що Оканю завтра берега не бачити — він фарбуватиме каюти.

Василя це неабияк цікавило. Одначе моєї відповіді-загадки він не зрозумів.

"Ага, голубчику, піймався!" — зловтішно думав я. Бо терпець йому справді урвався.

Видовжене, вилицювате обличчя з гачкуватим носом стало тепер заклопотаним.

— Ти що — кепкувати з мене надумав?! — обурився Окань. — Відпочиватиму я завтра чи, може, дракон вигадав уже щось, аби мені перешкодити висадитись на острів?

— Хочеш знати правду? — перепитав я.

— Атож, — озвався Василь. І нетерпляче додав — Правду і тільки правду! Але говори не загадками.

— Які тут можуть бути загадки? — знизавши плечима, проказав я. — Всі відпочиватимуть, а тобі...

Окань навіть не вислухав до кінця — як навіжений метнувся з містка вниз.

— Ах ти ж, драконище! — лящав над "Буревісником" його дратівливий голос. — Ну, стривай, я тобі напрацюю!

Він побіг до боцмана в каюту з'ясовувати стосунки.

— Нарешті заговорив по-людськи, — вголос мовив я і незчувся, як з горішньої палуби в цей час буханцем скотився — хто б ви думали? — сам боцман.

— Що, потравили баланду? — сміючись, запитав він. — Ніч, як матадор, змахнула плащем, наступивши слонові на вухо, — вдало підробивши голос Оканя, передражнив він його. — Гальюнна поезія! — кинув уже сердито. І, промовляючи так, ніби перед ним стоїть Окань, заходився докоряти — Сачок всесвітній, базіка! Ти в мене завтра покрекчеш, забудеш фігуральність слів, їх пишну позолоту!

Боцман пішов так само несподівано, як і з'явився. Чортихаючись, згадуючи всіх грішних і праведних, він, мабуть, шукав Василя, щоб

поговорити з ним наодинці. Десь у похмурому череві корабля, у довгому коридорі ще лунали його кроки.

Мені згадалась прочитана колись старовинна трагедія, в якій описувалось, як, мов грізна розплата за вчинені Дон-Жуаном гріхи, раптом вчулися важкі кроки командора — і земля розверзлась у грішника під ногами.

Та як би там не було, а з усього цього я зробив втішний висновок: уранці, коли скінчиться моя вахта, природознавці почнуть переправлятись на острів. Отже, поїду з ними і я.

Окань стояв на кормі, із заздрістю спостерігаючи, як ми вантажимо сіті, рушниці для підводного полювання, інше риболовецьке причандалля.

Бідний тезко — йому так кортіло побувати на острові!

Може б, якби він учора не посварився з боцманом, той узяв би і його. А тепер…

— Знаєш, — на диво щиро, без витребеньок, зізнавсь якось Василь, — коли дістанемось коралового суходолу, перш за все назбираю черепашок. Найрізноманітніших! їх, кажуть, на тих атолах безліч. Ну, а тоді, — мріяв він, — заведу колекцію, відвезу її додому, подарую рідній школі, на Молдаванці.

От тобі й колекція! Немарно кажуть: наперед ризиковано будь-що загадувати.

Я крадькома глянув на Василя. Мені навіть здалося, в його очах тремтять сльози. Втім, може, то й не сльози, а вітер водою забризкав обличчя. Щоправда, на його місці кожному було б кривдно: за

тридев'ять земель їхав хлопчисько, аби побачити коралові острови, і от маєш.

Усе вже було готове, щоб вирушати в дорогу. Ті, хто зібрався пливти разом з нами: старенький ботанік Адам Варфоломійович, якого через його дивакуватість і самопожертву в ім'я науки прозвали Паганелем; худорлява, майже моя ровесниця, дівчина — іхтіолог Наташа, — сиділи в човні.

Старший матрос Журавка порався біля мотора, Мотовило допомагав боцману.

Ще кілька хвилин — і ми відчалимо.

У кораловому атолі, що оточував широку лагуну, було з десяток більших і зовсім крихітних острівців. На один з них — крайній з заходу, — рано-вранці висадилась група біологів. Ми ж повинні ліворуч обігнути атол. На його протилежному боці за довгим мисом є, свідчила лоція, невеличкий острівець Кілі-Кілі. Туди, — капітан на допомогу природознавцям виділив бригаду матросів, — ми й збиралися супроводжувати їх.

Острів той, де ми проживемо якийсь тиждень, у майбутньому стане базою, звідки дослідники поведуть розвідку океанського дна, пірнаючи в його глибини.

"Буревісник" стояв за кілька миль від берега — підступні коралові рифи заважали підійти ближче. Але й ця стоянка небезпечна: стрімкі течії раз у раз намагалися зірвати судно з якоря, віднести його далеко в океан або ще гірше — викинути на скелі. Тому капітан розпорядився увільнити на берег лише третину екіпажу: дехто з палубної команди ще вранці поїхав з біологами, щоб до обіду повернутись на судно; решта — вахтові та обслуга — була на борту.

Кілька матросів — ті, що вже не раз плавали в цих широтах, — нині стояли на палубі, готуючись фарбувати судно.

Серед цих морських вовків, яким коралові атоли не вдивовижу, дарма що він новачок на морі, був і Окань.

— Човен, хитнувшись, прокреслить шлях у небуття, — передражнивши Василя, уїдливо кинув підшкіпер, схиляючись через борт, за яким на легких брижах невтримно пританцьовував човен.

Окань, ніби сказане стосувалося зовсім іншого, ті слова пропустив повз вуха.

Та боцман, що якраз вкладав сіті, все те зважив і оцінив по-своєму.

— Годі, хлопці, його мучити! — звівшись у човні, пробасив він. І, звертаючись до Оканя, наказав: — Ану, базіко, мерщій сюди! А ти, — сказав він корабельному теслі, що вже сидів у човні, — вертайся на судно: атоли ти бачив стонадцять разів!

Василь, мов кіт, спритно стрибнув у човен. А похмурий, високий і плаский, ніби обтесаний, матрос невдоволено піднявся на палубу.

Отже, Окань з нами! Все складалось завдяки боцману краще кращого. Такий-от він, наш дракон, — уважний і зовсім не злостивий, як думалось раніше! Бо інший, мабуть, ще довго допікав би матросові за ту вчорашню сварку. А він, бач, забув про неї. Ще більше — навіть заступився за Василя, здогадався замість теслі взяти його з собою.

І хоч все те мене безпосередньо не стосувалося і трапилося не зі мною, я радів, відчуваючи, як щось важке й гнітюче ніби відлягло від серця.

Признаюсь, мені щиро хотілося, щоб поїхав і Окань. Як-не-як він мій напарник, до того ж земляк, теж з України в далекий порт прибився, став моряком. І взагалі, він гарний хлопець, — звичайно, якщо відкинути оту його дивну пристрасть висловлюватись загадково й велемовно.

Ми розмістилися на лавах уздовж бортів: Наташа, Паганель та Окань — на банках, ближче до корми, я з боцманом — у носовій частині. Мотовило, для рівноваги човна розставивши ноги, стояв посередині.

— Довго ти длубатимешся в тому моторі?! — нетерпляче запитав він Журавку, що в цей час, червоний од натуги, продував якусь трубку.

— Ти, Мотовило, в кожну шпарину пхаєш носа, так ніби без тебе й вода не освятиться! — образився Журавка. І вже примирливо додав: — Вода, чорт б її взяв, потрапила в розподільник пального. Зачекайте хвилину!

Ми принишкли, очікуючи довгожданої подорожі.

Мовчали всі, навіть охочий побазікати Мотовило. Окань теж був тихше води, нижче трави. Лише коли боцман, звернувшись до нього, поцікавився, чи радий він, що їде, Окань, вірний своїй вдачі, відповів:

— Як море, вщерть залите водами…

— Досить, досить! — перебив дракон. — Далі не треба — сам знаю, що скажеш: "Щасливий без міри!"

— Думки читати на відстані він вміє, — пошепки продекламував мій тезко.

Екіпаж був готовий вирушати до незвіданого берега. На атолі ми пробудемо до кінця місяця. "Буревісник" за цей час відвідає архіпелаг, що лежить далеко на півдні. І, вертаючись, забере нас з Кілі-Кілі… Аби-

то ми знали, що для нас, хто нині сів у човен, мине не один день, доведеться пережити безліч пригод, пройти крізь різні випробування, перш ніж повернемось на рідний корабель!

Нарешті Журавка впорався з роботою.

Мотор загуркотів, оповивши корму синюватим димком. Вода під гвинтом закипіла, човен здригнувся і, розгинаючи незаймане плесо, рвонувся вперед.

— Щасливого плавання! — кричали нам навздогін товариші.

Ми бачили, як позаду височіли борти "Буревісника".

Довкруг лежав пустельний океан — на ньому ледь помітною цяткою підводилися пласкі острівці. Туди й поспішав наш човен.

Розділ четвертий

БЕРЕГ, ЯКИЙ ВІН?

Атол, тобто острови навколо лагуни, куди ми пливли, звався Туамако. В Тихому океані таких суходолів, стільки, що всіх і не злічити. З кінця в кінець розпорошені вони по неозорій водяній пустелі.

Загадкові, дивовижні острови! Повсюди, скільки й сягає зір, багатокілометрова прірва, а вони, виткнувшись із океанської безодні, не більше як на півтора-два метри підводяться над пінявою хвиль. Тямущі люди кажуть, ніби походженням своїм землі ті завдячують невеличким живим істотам — кораловим поліпам, що, прилипнувши до схилів давно згаслих підводних вулканів, протягом віків розросталися в численні колонії. І, відмираючи, раз у раз лишали по собі вапнякове нашарування.

Ось так на вулканічному підґрунті зіп'ялися над водою коралові атоли. Туамако — один з них. Та якби хтось побажав знайти його на карті, пошуки виявились би марними: Туамако в порівнянні з іншими острівними архіпелагами такий дрібний, що на жодній з карт де позначений. Згадується, правда, він, — як, до речі, й острівець Кілі-Кілі, — лише в лоції. Але ж лоція — навігаційний посібник і для більшості людей справжня рідкість.

Одначе я, аби вдовольнити вашу допитливість, назву місцезнаходження Туамако.

Візьміть географічну карту або глобус. Знайдіть точку, де сто вісімдесятий меридіан перетинає екватор. Від тієї точки відміряйте кілька сантиметрів на південний схід.

Ось у тих широтах, зразу за екватором, і лежить загадковий атол. Щойно ми відпливли од "Буревісника" і нас оточили — тут, виявляється, бурунилась течія! — гривасті хвилі, кожен відчув близьке, аж лячне, сусідство океану. Високі борти судна, надійні металеві перебірки та багатоярусні палуби відмежовують людину од загрозливої водяної безодні. А в цьому легкому, хоч і металевому, човні ми з нею віч-на-віч. Як мовиться, нерозривні, навіть єдині: щонайменший порух знизу відчуваємо кожною клітиною.

Легко, вільно дихає океан! Йому нікуди поспішати, нікого остерігатись — на сотні й тисячі миль, від континенту до континенту неподільно владарює океан, і серце його не дає перебоїв… Переміщуються глибинні шари води, змішані стрімкою течією; налітають, розбиваючись об скелі, білоголові хвилі; вітер схопиться, зібравши в зморшки океанове чоло, чи розлютується буря — так же розмірено й спокійно лине з глибин ледве чутний заколисливий гомін.

То дихає батечко-океан.

За хвилями-горами губляться обриси суходолу, які ще мить тому було видно з далини. А блакитною пелюсткою десь далеко, в мареві видноколу, розтанув "Буревісник". Вода, здається, захлюпала навіть небесну баню — лише сонце окато дивиться з безмірної височини та хмари чайками попелястими розкинулися над головою.

Боцман, долонею витираючи забризкане обличчя, задоволено сміється. Йому радісно — він у своїй, звичній змалку стихії. Адже сам — далекосхідник, виріс біля моря.

— Хто починав не на сучасних велетнях-кораблях, а на невеличких шхунах, тільки той може вважати себе справжнім моряком. Бо то не моряк, хто уникнув солоної купелі! — повчально каже він, кинувши в бік Мотовила насмішкуватий погляд.

Ми знаємо, чому тираду свою боцман адресує Мотовилу.

Якось, під час чергового перекуру на палубі, цей матрос заходився було привселюдно критикувати невеличкі, в тому числі й "Буревісник", кораблі, на яких, мовляв, його широкій душі тісно.

— Суперлайнер... Ну, ще, я розумію, посудина хоч би тисяч на вісімнадцять — двадцять водотоннажності, як ото "Тайга", на якій я починав свою біографію, — закинувши ногу на ногу, говорив він. — А то — черепок, кількаметрове корито! Мізерія та й годі!

Мотовило, правда, вже плавав на кораблі. Дечого він таки навчився, і моряцької виучки йому не бракує. А тільки нам, новачкам, набридли його розповіді "бувалого" моряка, відважного й безстрашного. За довгий язик боцман теж недолюблює Мотовила.

— Сякий-такий невдячний! — пригадую, налетів на нього дракон. — Йому, бач, розгулятися ніде. А знаєш ти, салаго, що оцей "Буревісник",

на якому тобі, як ти маєш милість висловитись, тісно, ходив аж до Певека — у високі північні широти?

Ми й не підозрювали, що Мотовило торкнувся тоді заповітних струн боцманового серця. Як довідалися пізніше, він, боцман, у Берінговому морі не один рік плавав на невеличкій звіробійній шхуні. Навіть був капітаном. Потім його, Андрійовича, замінив молодший, з дипломом. Та не розлучатись же з морем! Отоді-то і влаштувався старий морський бродяга на "Буревісник". Власне, з приходом Андрійовича почався, певніше, збігався літопис далеких океанських рейсів науково-дослідного судна.

Спочатку "Буревісник" ходив уздовж Камчатки та Курильських островів, де океанологи вивчали далекосхідні моря. Пізніше дороги пролягли в Індійський і Тихий океани. І цілком зрозуміло, що Андрійович неабияк дорожив честю такого, нехай і невеличкого, суденця. І кожне неввічливо сказане на його адресу слово обурювало боцмана, сприймалося ним як особиста образа.

Мотовило нині вислухав повчання боцмана мовчки. Та я не втримався. Щоб якось виявити і свою особистість, кинув:

— Підростемо — і нас море скупає...

— Якщо ти, Гайовий, братимеш приклад з Мотовила, — сердито озвався дракон, — море тебе не те що скупає, а взагалі поглине!

— Годі вам, Андрійовичу, згадувати мої давні гріхи! — подав нарешті голос Мотовило.

Згадавши про гріхи, він мав на увазі випадок, який трапився з ним у порту. Одного разу, фарбуючи корму, він задивився на дівчину, що проходила пірсом. Втратив рівновагу — і шубовснув у воду. Коли боцман заходився йому докоряти, Мотовило на своє виправдання, не моргнувши

оком, заявив, що в нього запаморочилась голова. Ще довго сміялися з нього друзі…

Це й дало зараз боцману підставу, відповідаючи мені, уїдливо зачепити й Мотовила.

Милю за милею долали ми відстань до берега.

Од води віяло пахощами свіжих, з грядки, огірків. Так буває завжди після шторму, коли вітер і хвилі викинуть на узбережжя одірвану від скель траву та морські водорості. А біля Туамако напередодні пронісся шквал.

Я зачерпнув у жменю води. Вона була прозора, аж синювата.

Підніс до обличчя, вмився — лоскітливо-теплі цівки побігли за комір. На губах лишився терпкий смак ропи. Ну й солонюща!

Човен плив тихо, не піднімаючи хвиль. Лише за кормою, там, де воду, неначе плугом, проорали лопаті гвинта, вилась тоненька борозна. Обабіч бортів плесо лежало прозоре й чисте. З нього, точніше з його поверхні, дивилось на мене моє ж обличчя.

Вихрястий чуб, злинялі брови, кольору морської води очі. "Хе!" — посміхнувсь я до себе. Нічого в мені, степовикові, з тих пір, як я залишив село, не змінилося. Ні в душі, ні зовні. А втім — хіба ж я був коли-небудь таким смаглим та мускулясто-дужим!.. На обличчі лише зуби блищать. Та й руки, зміцнілі від повсякденної фізичної праці, нагадують вузлуваті руки сільського коваля.

От би побачив мене дядько Федос!

"Я пишаюсь тобою!" — неодмінно сказав би він.

А матуся — це вже точно! — помітивши, як я схуд, заплакала б. Їй все здається, що я й досі босоногий Івасик-Телесик, який любив колись майструвати човники з рогози… О-ох, як давно те було! — поринув я у спогади. Літ збігло немало, і як би я не протестував, а в мені таки теж сталися зміни. От хоч би й таке. Раніше я, уявляючи роботу на кораблі, мріяв лише про дивовижні пригоди. Та ба! Коли ближче познайомився з морським людом, зрозумів: усі ті, кого, як і мене, покликало море, насамперед — великі трудівники. Це боцман або старший матрос Журавка. Вони, як білка в колесі, з ранку до вечора у корабельних клопотах. Крім, звичайно, лінькуватого Мотовила, який не береться до роботи.

Незважаючи на буденну працю, в якій ніби так мало знадливого, працю, що вимагає від людини і вміння, й мужності, — адже морське середовище, таке своєрідне й незвичне, приховує в собі багато загрозливого й небезпечного, — незважаючи на все це, моряки, зрозумів я, не перестають мріяти про романтичні подорожі, пригоди, далекі екзотичні острови. Хоч про це вони вголос нікому й ніколи не говорять. Рідко коли, здебільшого мимоволі, крізь удавану загрубілість і черствість, що, мов панцир, ховають од стороннього ока вразливу моряцьку душу, прорветься раптом оте потаємне й непідробне, що свідчить, які насправді до всього чутливі мої товариші.

— Таке воно, море! — одного разу сказав нам Андрійович. — На землі живеш довгі роки, а так, буває, й не відчуєш — гостро й сильно, як це трапляється часто-густо тут, — жадоби життя, боротьби з розлютованою стихією.

Якщо говорити про себе, то я до моря теж прикипів душею, полюбив його суворість — усе те, що пов'язано із службою на кораблі. І все ж раз у раз, всупереч здоровому глузду, вимальовуються перед моїм внутрішнім зором химерні картини морських пригод… От наш "Буревісник" попадає в тайфун; все трощить і змиває з палуби люта буря. В ефір летить тривожний сигнал "SOS". Жити лишилося лічені хвилини. І раптом — своєю уявою різко повертав я хід подій — море

вгамовується, буря вщухає, а корабель випливає на чисту воду, де під сліпучим сонцем на вічнозелених тропічних островах стоять високі кокосові пальми, ваблячи нас у довгожданий затінок… А то ще ми рятуємо потерпілих, корабель яких пішов на дно, або й самі опиняємось на безлюдному острові.

Фантазії моїй, як бачите, немає меж. Бо кожен, хто прочитав бодай одну книжку, — таку, скажімо, як "Робінзон Крузо" чи "Таємничий острів", — неодмінно чекатиме від моря різних пригод.

Про це я нині й сказав боцману, мрійливо оглядаючи далечінь.

— Гм… — вислухавши, глибоко зітхнув Андрійович. — Ніхто, звичайно, не застрахований од несподіванок, — розсудливо мовив він. — Море завжди лишається морем, щедрим на прикрі витівки. Але для того ми, хлопче, й кинули йому виклик, щоб не воно нам, а ми йому диктували свої умови! Ну, а пригоди, які рояться в твоїй голівці, вони на морі, — пронизуючи мене допитливим поглядом, додав боцман, — як би це точніше сказати? Ну, одне слово, нещастя. Не заперечуй, не заперечуй! — на півслові перебив мене Андрійович. — Знаю, що дотримуєшся іншого погляду: як так без пригод? Нічого, друже, — закінчив він, — поживеш — зрозумієш помилку. Головне не це — інше: щоб не розваг та легкого життя шукав, вирушаючи в далеку дорогу.

Наш човен ближче і ближче підходив до берега. Ми подолали вже більшу частину відстані, і атол тепер був майже поруч. Та до самого берега Журавка підпливти побоявся: на коралових рифах звивалась, бурунячись, біла торочка прибою.

— Бери ліворуч, чого спиш?! — перекрикуючи гуркіт мотора, звелів Андрійович.

Дракон, як завжди, мав рацію. Озвався він вчасно: не встиг керманич перекласти стерна, як з-під води виткнулися схожі на зуби химерної істоти зчорнілі шпичаки скель.

Наскочити на них — і пробоїна в днищі забезпечена. Щоб уникнути цього, відхилилися в бік моря.

Попереду, де смуга прибою зливалася з імлистим видноколом, темнів довгастий мис.

Порослий чагарями, що підступали аж до води, він заважав нам оглянути далину. А там, за нею, і лежав острівець, до якого ми простували.

Мис, нарешті, лишився позаду. Нам відкрилась казкова картина: за пінявими бурунами у вузькій протоці височіли, здіймаючись до самісінького неба, гінкі пальми.

Вони росли на острові з краю в край. Розкрилена над водою смарагдова гущавина з окремими велетнями-стовбурами, що виділялися з-поміж інших дерев, здавалася напнутим на щогли вітрилом. Та й сам плаский суходіл своїми гострими обрисами нагадував шхуну, що лине серед хвиль.

Ми зрозуміли: то острівець Кілі-Кілі.

Звернутий до нас своїм видовженим боком, він був не більше двох-трьох кілометрів завдовжки і, хоч протилежний берег заступала стіна дерев, через що важко було його роздивитись, певно, ще менший завширшки.

Розділ п'ятий

КАТАСТРОФА. РЯТУЙТЕ НАШІ ДУШІ!

До цього острова, подолавши бурунисту течію, нам і треба дістатися. Та… Ось він, той фатальний випадок, що будь-якої миті може трапитися на морі. Цього разу пін чомусь обрав саме нас.

А тепер скажи, Андрійовичу, хто ж диктує умови: ми чи море? І взагалі, як після всього цього не повіриш, що море — всесильне і бавиться людиною, як кіт мишею: у мить може проковтнути, й сліду не лишиться.

Мотор, кахикнувши, наче дідуган, замовк. Човен підхопила, понесла течія.

— Весла! — владно наказав боцман, вмить оцінивши небезпеку. Човен, потрапивши у вир, от-от міг наскочити на рифи або й зовсім перекинутись.

Я з Мотовилом стрибнув до весел, поспіхом вставляючи їх у кочети.

Інші теж заметушилися, мов по авралу. Та це й справді був аврал. Журавка досі ще — і безуспішно! — намагався завести мотор, Окань допомагав Наташі й Паганелю, аби ті не заважали стерновому пересісти з корми.

Якщо до цієї хвилини кожен з нас, матросів, почував себе на човні безтурботним, то тепер ми зрозуміли свою відповідальність за людей і довірений нам мотобот, миттю згадали про свої безпосередні обов'язки, а ще — про покору залізній волі боцмана, який голосом, що не допускає заперечень, наказував:

— На воду!

Ми з Мотовилом, як і належить після поданої команди, занесли лопаті весел до носа шлюпки, розвернули їх вертикально і почали

гребти. Але течія була така шалена, що наші зусилля виявились марними.

Боцман зрозумів це першим. Він гукнув:

— Журавко, облиш мотор! Разом з Оканем… — Не докінчивши, подав команду: — Кочети вставити!

— Хлюпнула хвиля — й останній матрос зник у піняві морській, — недоречно встряв зі своїм базіканням Окань.

— Облиш балачки! — різко кинув боцман.

Хлопці, рівняючись на нас, загребних, теж вставили в гнізда кочети, розвернули їх рогатками вздовж планшира.

— Навались! — тепер уже всім нам наказав Андрійович.

За цією командою, що подається, коли треба збільшити швидкість човна, ми ще жвавіше запрацювали веслами, загрібаючи щораз дужче.

Енергійні помахи та сильні ривки трохи протистояли вирові: човен почало зносити ліворуч, де хвилі були не такі круті, а течія спокійніша.

Проте раділи ми передчасно. За якусь хвилину вода знову взяла своє: завирувала-закипіла. Гривасті хвилі, налітаючи звідусюди та перехлюпуючи через борт, штовхнули човен у шалений вир.

Ми не переставали гребти. Боцман теж взявся за весла, а Наташа й Паганель черпаками виливали з човна воду.

Даремно: течія зносила нас все ближче й ближче до скель.

Поштовх знизу був такий сильний, що Мотовило, перелетівши через Оканя, який сидів навпроти нього, впав у носову частину мотобота.

Хвиля, жбурнувши нас на підводний риф, осіла й розтала, а на її місці з піняви виткнулось оголене каміння. Не встигли ми глянути на ті примари, як під ногами відчули воду, що прибувала й прибувала.

— Полундра! — несамовито зарепетував Мотовило. — Тонемо! Братва! Рятуйся, хто може!

Він зопалу кинув весла, намагаючись стрибнути за борт.

Дужа рука Журавки схопила його за плече.

— Ти чого панікуєш?! — суворим поглядом обпік його старший матрос. — Ану, ні з місця.

Мотовило, понуривши голову, взявся за весла.

Цей мимовільний вибух переляку хвальковитого моряка на якусь мить подіяв і на нас: може, й справді краще стрибнути за борт, ніж чекати, поки човен перекинеться і накриє всіх з головою?

Принаймні така думка майнула в мене. Та я вчасно підбадьорив себе — жодним порухом не виказав занепокоєння.

Наташа, що саме випросталась із черпаком у піднятій руці, аби вихлюпнути воду, лише пополотніла. Я здогадався, що вона теж перелякалась. Але, нараз опанувавши себе, ще міцніше стиснула губи і кинула презирливо:

— Ну й моряк! Я з таким би навіть баштан не відважилась стерегти.

Її обличчя, всіяне ластовинням, палало гнівом: щоки почервоніли, в очах світилася зневага.

Ми, присоромлені, ніби її слова стосувалися кожного з нас, ще енергійніше налягли на весла. Та боцман, щоб відхилити човен убік і уникнути зустрічі з небезпечним рифом, владно наказав:

— Ліві — на воду! Праві — табань!

Сам він кинувся до пробоїни: впав на дно човна, спиною вперся у півметровий отвір у днищі.

— Брезент, мерщій брезент! — гукнув Паганелю, біля якого на банці лежав невеликий пак.

Адам Варфоломійович, з ніг до голови забризканий водою, підсліпувато озираючись, намагався його намацати. Та Наташа випередила. Хутко простягла руку, схопила рятівну тканину. Розв'язавши пак, витягла з чохла брезент, подала боцману.

А хвилі лютували. Вони завели навколо нас відьомський танок. Били в борти, налітали звідусіль.

Води в човні дедалі більшало. Під її вагою він осідав, немов нижчав. Пробоїна виявилась такою великою, що брезент не допомагав.

— Вдягти нагрудники!

Коли відчалювали від "Буревісника", рятівні нагрудники були на кожному. Потім — вони заважали нам гребти — всі, крім Наташі й Паганеля, поскидали їх. Якщо тепер Андрійович наказав одягти їх… Це свідчило, що човна вже не врятувати, треба подбати про себе.

Ще кілька різких поштовхів, і човен занурився повністю. Спочатку ніс його піднявся високо над водою, потім усе зникло" безслідно.

Довкруг у шаленому кипінні моря залишились, то виринаючи, то знову гублячись у загрозливій глибині, різні, які ще могли триматися на плаву, предмети: весла, дерев'яні ящики, інший корабельний дріб'язок.

Серед цього жалюгідного збіжжя, що одвічно нагадує про сліди морської катастрофи, плавали, борюкаючись із хвилями, ми — семеро потерпілих.

У дитинстві про такі пригоди мріє кожен. Що ж, мріяти можна. Інша річ насправді опинитися серед розбурханого моря. Тут не до романтики!

Пізніше, коли нога торкнулася суходолу і я, знесилений, впав на гарячий пісок невідомого острова, в душі ворухнулась не радість, що от, мовляв, нарешті опинився в катастрофі. Я подумав про інше: а таки правду говорив боцман: пригоди на морі — нещастя. І аби не мужність — я не боюсь цього слова! — нашого Андрійовича, могло б трапитися так, що жоден з нас уже ніколи не побачив би берега. От тобі й тиран, от тобі й дракон!

Тієї миті, як хвиля вдарила в човен, накривши нас із головою, ми остаточно потрапили в обійми стихії. І шансу на порятунок, здавалося, не було: так принаймні вирішив я.

Та й хто ж би на моєму місці не розгубився!

Випірнувши, я глянув навкруг і мимоволі жахнувся: з товаришів — нікого. Лише хвилі, неначе велетенські змії, вигинали свої в'юнкі, поплямовані в біле, з пасмами бурих водоростей спини. Та ще деінде витикалися зубці вчорнілих гострих скель. Але вони були такі примарні, лише на мить з'являючись з-під води, що зарадити нам нічим не могли, — отже, на поміч їх марно й сподіватися.

Друзів поглинула морська безодня, — вжалило страшне припущення, — тепер черга моя. Бо хоч берег лежав за кілька миль, одначе самотужки з цієї водокруті мені не вибратись — течія бурунила воду, як навіжена, утворюючи колотнечу. Незрозуміло, в який бік вона спрямована, куди той плин — до берега чи у відкрите море.

А в страху, кажуть, великі очі. От і моя пам'ять блискавично вихопила з прочитаного колись: біля бар'єрних рифів припливно-відпливні течії досягають неймовірної сили.

Якщо бар'єрний риф розташований неподалік коралового атола, то прибій перекидає через риф велетенські маси води, і тоді в протоках між ними виникає стійкий відтік води в океан.

І далі знову недоречно виявилась моя обізнаність: відпливна течія, яка струменить в океан, така шалена, що протистояти їй не може жоден човен, тим паче — плавець. Не дивно, що я уявив себе далеко в океані, куди мене жбурнув високий прибій. А навкруги — акули, морські змії, інша гидь. Кінець! Прощай, мамо...

Та не встиг я про це подумати, домальовуючи в уяві жахливу картину своєї смерті (бо допомогти мені ніхто не міг — адже "Буревісник" лишився по той бік острова чи й взагалі знявся з якоря), як раптом коло мене з піни морської виткнулась кругла, мов кавун, голова Мотовила.

Наковтавшись води, він почав відкашлюватись, боязко зиркаючи на піняве море.

Потім з'явилися Окань, Журавка. Трохи далі, за гребенями хвиль, випірнули й Наташа, боцман та Паганель.

— Живі?! — не тямлячи себе від радості, вигукнув я.

— Живі, зміцнілі, хрещені водою, — білозубо посміхнувся Окань.

Але жарт, що й казати, вийшов жалюгідним. Поправляючи на грудях рятівний пояс, Окань, так само, як Мотовило, розгублено дивився на хвилі, серед яких око марно шукало тверді, на яку можна було б ступити, — вода затопила навіть вершечки скель.

— Сюди! — помахом руки наказав боцман.

Нагрудник надійно тримав мене на плаву, вода була тепла, аж гаряча, і неймовірно солона. Мені треба було перебороти течію — і я наввимашки поплив до боцмана. За мною Мотовило, а віддалік Окань і Журавка.

Виявилось: цих кілька десятків метрів подолати не так-то легко. Течія зносила вбік — боцман з товаришами лишалися праворуч, за високими шаленіючими хвилями.

Ага, нарешті перехитрили водокруть.

Журавка пірнув, трохи проплив під водою. Ще і ще! Я спробував наслідувати його приклад, але нагрудник звів нанівець усі мої спроби. Нарешті і мені вдалося прибрати найвигіднішого для плавби положення.

Так само зробили й інші… Кожна наступна хвиля, набігаючи, підштовхувала вперед. І от ми біля Андрійовича.

Паганель — чи то з переляку, через те що все трапилося так несподівано, чи, може, й справді знесилився, бо як-не-як дідусеві шістдесят! — був смертельно блідий. Залиті солоною водою очі (до того ж на чоло спадало пасмо мокрого, липкого волосся) дивилися розгублено. Навіть зблизька він анічогісінько не бачив.

— От що, хлопці, — розпорядився боцман. — Ти, Мотовило, і ти, Журавко, беріть "на буксир" Адама Варфоломійовича, а Солоний і Окань нехай підтримують Наташу.

— Я сама! — обурена запропонованою допомогою, озвалась дівчина.

— Сама чи не сама — мене це не цікавить! — заперечив боцман. — Хлопці нехай пливуть поруч. І всі — за мною! — наказав він. — Робити так, як я. Але тримайтесь на значній відстані.

Він підпірнув під хвилю і поплив геть від рифу, на широке, все в пінявих брижах плесо. Водокруть там, здається, не така шалена. А втім — побачимо…

Ось Андрійович наблизився до чистоводдя. За хвилями з'явилась його голомоза голова. Та нам пливти туди ще ранувато — трохи зачекаємо, поки він "промацає" ті води.

Ми бачимо, як дракон борюкається з течією, намагається пробитися вперед, силкується перебороти натиск води. Даремно! Там водокруть не менша, ніж тут.

Ну що ж, Андрійович без потреби, просто так чортові в пащу не полізе — море він таки перехитрує. Справді, він бере ліворуч, повертає назад.

Там, де боцман пливе, край течії, брижі дрібні й не такі високі — ледь-ледь хлюпочуть.

Андрійович пірнає. Коли з'являється на поверхні, бачимо — відстань між нами збільшилась. Тож течія там тихіша, дракон з нею впорався. Ми всі пливемо до нього.

Але туди теж дістатися важко. Вода зносить убік, тягне назад.

— Пірнай! — радить Окань. — Глибінь морська таїть скарби численні…

Незважаючи на його недоречну велемовність, я все ж роблю так, як він радить, — занурююсь глибше. Підводна течія допомагає просуватися вперед.

Наташа, бачу, пірнає теж.

Так, долаючи опір хвиль, пливемо до боцмана. А він у свою чергу, лавіруючи між скелями і вибираючи, де течія тихіша, прямує до берега.

Раз у раз прибій, налітаючи, піднімає в небо гори води, жбурляє їх на сусідній бар'єрний риф. Вода гримить гарматними залпами. Освітлені сонячним вогнем, міріади бризок утворюють різноколірні райдуги, сліплять очі, згасають, барвисто спалахують знову. А коли водяні гори, перевалившись через кораловий риф, пливуть далі, вони захлюпують і нас. Тоді ми опиняємось внизу, під їхньою рухливою й важкою, мов олово, масою.

Нас немає — всіх поглинула безодня, і море знову безлюдне. Та за якусь мить знову, один за одним, з'являємось на спіненій поверхні.

Купайся все життя, а так, як нині, не накупаєшся. Очі роз'їдає пекуча морська сіль, вода потрапляє в легені, забиває подих — ворогові своєму не побажаєш такої купелі!

— О-ох, не можу більше! — зізнається Окань, як жаба, розчепіривши руки й ноги на воді.

— Ти що? — запитую.

— Сил немає… — не зрозуміти, серйозно чи жартома, каже він.

— Може, йому справді допомогти? — перепитує Наташа.

— А чорт його збагне! — сердито відповідаю. — У нього завжди не так, як у людей, — без витребеньок не дихне!

— Окань, — удруге звертається Наташа, — допомогти?

— Не треба, — ледь ворушачи язиком, каже він.

Е, ні, Василь, видно, таки наковтався води, вибився із сил. Ми з Наташею підпливаємо ближче.

— Давай руку!

Окань простягає руки. Ми тягнемо його вперед.

Очі у Василя померкли, голову він низько понурив… Ось набігла хвиля, хлопець на ній гойднувся, і ми побачили його згаслий погляд. Йому таки погано.

— Васильку, — ласкаво запитує Наташа, — що з тобою?

— Нічого страшного, — тихо відповідає. — Дух забило. — І, завагавшись, пополотнілими губами винувато прошепотів: — Я, пірнаючи, об щось ударився…

Ми оглянули його: трохи вище брови побачили свіжу рану.

Наташа, не роздумуючи, одірвала шмат сорочки.

— Солоний, — звернулась до мене, — допоможи! Треба його негайно перев'язати.

Ми заходилися бинтувати Василеві голову. Течія невблаганно зносила нас від товаришів.

— Ой! — скрикнув Окань, відчувши дотик до рани.

— Потерпи трохи! — заспокоїла дівчина.

Вона вміло наклала пов'язку, і кров зупинилась.

От тобі й море! Не знаєш, що тебе чекає... А Журавка, метрів за сто від нас буксируючи Паганеля і помітивши, як Наташа перев'язує Оканя, вже кричить:

— Що трапилося?

— Все гаразд, — відповів я. — Василь ударився об камінь — у голові дірка.

— Навіть тут жартуєте, — невдоволено озвався старший матрос. — Мало вам біди!

— Які жарти? — щиро обурився я. І дещо грайливо додав: — У посудині пробоїна — Оканя взято на буксир.

Журавка лише махнув рукою: базіки, мовляв! Що Солоний, що Окань — обоє рябоє.

Ми гребок за гребком просувалися вперед.

Течія поступово вгомонилась. Віялом в усі кінці розходились від неї широкі, але вже не такі загрозливі хвилі.

Слідом за боцманом, що "намацував" шлях, підпливали ми до низинного берега.

Хоч це була терра інкогніта, себто невідома земля, ми знали, що острівець зветься Кілі-Кілі, — невеличка цятка коралового суходолу, який лежить майже на півночі атола Туамако.

Розділ шостий

НОГА ВІДЧУЛА ТВЕРДЬ БЕРЕГОВУ

Минав час — спливала хвилина за хвилиною, а ми досі ще, ніби нас тримала якась невидима сила, лежали непорушно.

Я подумав: аби так трапилося, щоб тієї миті, коли ми вийшли з моря, стомлено впавши на пісок, нас угледів художник, — кращої композиції для картини "Морська катастрофа" годі й шукати.

Тропічна природа взагалі, — переконались ми пізніше, — не перестає вражати прибульця буянням рослинного світу, в якому щонайменший пагонець невтримно пнеться до сонця, квітне, розхлюпує п'янкі, запаморочливі пахощі.

Так само щедра вона й на барви: від світло-смарагдових до яскравих — оранжевих та жовтогарячих.

А які квіти, всі оті плумерії, орхідеї, хібіскус, що, як і полум'яне та райське дерево, приковують зір, захлюпують очі багряним, цитриновим, блакитним! Щоправда, в крикливих барвах тамтешньої фауни й флори не стільки відтінків, тонів і напівтонів, які звикли ми бачити в наших лісах.

Місце, куди ми дісталися, подолавши, нарешті, водокруті й глибочінь, являло собою нешироку, з боку моря увігнуту, неначе

бумеранг, смугу спорохнявілого, перемеленого жорнами хвиль коралового вапняку.

Обіруч, підступаючи до самої води, росли карячкуваті, схожі на огидних павуків, злинялі під сонцем мангрові зарості — з дивним повітряним корінням замість гілля чагарі.

Коли дивишся на них знизу, видно лише їхні криві ноги, немовби чагарі ті заходилися танцювати, викидаючи найхимерніші колінця.

Далі, в глибині острова, заступаючи виднокіл, височіли кокосові пальми, хлібні та інші дерева.

З протилежного боку цей рятівний для нас шмат суходолу, до якого ми щойно дісталися, обрамляло море — затишна бухточка, що вклинилася в спадистий сліпучо-білий берег. Але і тут, мабуть, іноді буває неспокійно: хвилі заливають, сягаючи до самого пальмового гайка, всю берегову смугу. Принаймні про це свідчила недавня, тепер висохла лінія прибою — хвиляста торочка з піску та камінців, залишена після шторму ген попід пальмовими стовбурами. Ну, та ще розкидані по всьому березі лапаті, зсудомлені спекою морські п'ятикутні зірки, галузки недавно живих коралів, стулки великих і зовсім крихітних, з вологим полиском внизу черепашок.

На цьому тлі — видовженому кораловому узбережжі, яке живописцю могло б правити за полотно, ми й розташувалися — семеро знесилених, але щасливих невдах-мандрівників, гордих усвідомленням того, що з такого важкого двобою вийшли переможцями.

Сцена, гідна пензля великого Айвазовського!

… Перше, що ми відчули, ступивши" на незнайомий берег, — це сильне запаморочення. Від надто тривалого перебування серед хвиль,

які нас так довго гойдали, земля ходором ходила під ногами. Треба було докласти чимало зусиль, аби подолати десяток-другий метрів.

Мов п'яні, похитуючись з боку на бік, брели ми суходолом, дістався, нарешті, нинішнього місця.

— Приїхали! — сказав боцман, стягуючи з себе прилиплу до тіла робу.

Він хотів скинути й тільняшку, але, викрутивши, надів її знову: з тропічним сонцем жарти небезпечні — од незвички враз вискочать пухирі-опіки.

У центрі цієї живої картини сиділа Наташа.

Звісивши над схиленою головою руки, вона збиралася викручувати свої русалчині коси. Біля неї, розкидавши по піску кістляві руки і ноги, горілиць лежав Мотовило, чимось схожий на викинутого прибоєм спрута. Поруч, підставивши спину призахідному, але ще спечному сонцю, в одних трусах до колін стояв Окань — голова забинтована, а на пов'язці — шматині Наталчиної сорочки — повільно розпускалася криваво-червона троянда.

Боцман поскидав із себе все і лишився в самій тільняшці та плавках.

Він сидів навпочіпки перед черепашкою молюска тридакни, допитливо розглядаючи велетенські перламутрові стулки.

Банькуваті очі, над якими майже вертикально стирчали пучки рідких стрілчатих брів; розпушені руді вуса — довжелезні волосини — і кругле, з глибокою ямкою підборіддя — все це робило Андрійовича схожим на тюленя.

Журавка та Паганель — бідний Адам Варфоломійович, він ледве дихав! — лежали, скоцюрбившись, віддалік. А біля них, притискаючи до вуха долоню, аби з нього витекла вода, на одній нозі підстрибував я.

Збоку валялися наші рятувальні пояси й нагрудники, одяг, деякі інші речі. Серед них — постійна супутниця старшого матроса Журавки в його морських мандрівках — маска для підводного плавання, сумка з консервами, ніж — власне, всі ті нечисленні предмети, які й складали цей жалюгідний "натюрморт".

Додам, що повітря було напоєне солоними випарами моря, п'янкими пахощами джунглів. У ньому на тисячі ладів бриніло пташине різноголосся з чіткими — здавалось, волає людина — викриками папуг та переспівом дрібного птаства.

Проте художникові не дано усе це змалювати, перенести на полотно.

Всі впали на гарячий, лоскітливий кораловий пісок. Лише Окань, тамуючи біль, — обличчя похмуре, губи міцно стулені, — мов тичка, стояв за кілька кроків од нас.

— Чого стовбичиш? — звернувся до нього Андрійович. — Іди-но сюди! — покликав.

Василь підійшов, опустився на коліна.

— Справи кепські, — оглянувши пов'язку, крізь яку просочилася кров, мовив дракон. — Ну, та скажу відверто: не смертельно. До весілля заживе.

— Гомо тарабаніус. А це про щось та говорить, — значуще докинув Мотовило.

— Що, що? — перепитав боцман.

— Я назвав нашого Оканя, звичайно, по-латині, — незворушно вів Мотовило, — тяжкопораненим.

— А звідки ти знаєш латинь? — поцікавився я.

— У коледжі вивчав.

— Ти що, за кордоном жив?

— Доводилось, — плів Мотовило, який — знали ми — родом з Примор'я і, крім свого тайгового висілка, ну, та ще хіба що порту Находки, інших країв і в очі не бачив. — Жив і в Парижі, й Лісабоні. А вищу освіту здобував у Кембріджському й Оксфордському університетах.

— Я бачу, зібралась компанія базік! — вислухавши Мотовила, дійшов висновку боцман. — Щоправда, Окань тимчасово з гри вийшов. Ну, та Солоний його замінить!

— Ви, Андрійовичу, як завжди, упереджено ставитесь до мене, — удаючи обуреного, не вгавав "вихованець" Оксфорда й Кембріджа. — Самі подумайте: коли б я був, як ви вважаєте, невігласом і неуком, то звідки ж би знав, що "гомо" означає "людина", а "тарабаніус" — "тяжкопоранена"?

Паганель, наш шановний, знеможений морем Адам Варфоломійович, який розуміє і латинь, й інші мови, хоч зараз йому й не до жартів, почувши, як Мотовило тлумачить слова, розсміявся.

— "Гомо" по-латині справді "людина", — пояснив він. — А ось "тарабаніус" — такого не стрічав. Може, ви переплутали чи помилилися? — чемно (Паганель до всіх звертається на ви) перепитав Мотовила.

— Облиште його, Адаме Варфоломійовичу, — подав голос боцман. — Переплутав! — глузливо кинув він. — Аби-то так! А то він наплів сім мішків гречаної вовни та ще й пишається своєю вигадкою. Торохтій тарабаніус! — закінчив дракон сердито, припинивши на цьому дурну суперечку.

Сонце хилилось до води. Його палаюча, оранжева куля, сплюснута з боків, ставала дедалі видовженішою, ніби то був розпечений, податливий кусень металу, з якого можна зробити що завгодно.

Ще якась година, не більше — і воно зайде. Отже, треба подбати про ночівлю.

Намети, які ми взяли з собою в мотобот, потонули. З продуктів теж уціліло небагато: галети, кілька банок м'ясних консервів. Ну, та ще прибій викинув на берег анкерок — невелику дерев'яну бочку з прісною водою. Оце й усі запаси на нашу зголоднілу ватагу. Проте можна було сподіватись, що пізніше хвилі ще щось винесуть на берег. А тут Мотовило заявив, що його кишки давно грають марш і він — терпець увірвався! — більше не може чекати.

— Потерпи, друже! — лагідно озвався Андрійович. — Не ти один зголоднів — он у Солоного, — він кинув погляд у мій бік, — теж звело живіт від голоду.

Дракон не помилився: я й справді тієї миті мріяв про їжу. А ще я думав про те, як-то для нас мине ця перша острівна ніч. Раптом тут повно хижих звірів або, не дай боже, остров'яни — люди войовничі і нападуть зненацька. Розповідав же Окань, ніби вичитав у якомусь журналі, що на островах Океанії, — а Полінезія, в яку входить атол Туамако, частина Океанії, — і понині мають місце випадки канібалізму, тобто людожерства. Василеві, правда, не слід вірити, а все ж... Я побачив себе в оточенні дикунів; вони виконували жертовний танок; потім до високого дерева, під яким палав огонь, потягли Мотовила — я

був злий на нього за побрехеньки, отой Оксфорд та Кембрідж, тому моя уява, звісно, першим на розправу послала Мотовила; далі черга дійшла до мене — люті дикуни взялися й за мене!..

Ні, краще не думати про це. Від утоми й голоду в очах і без того мерехтять темні кола, а голова йде обертом.

Адам Варфоломійович ніби вгадав мої думки, мовив:

— Полінезійські архіпелаги тим і гарні, що на них не водяться хижі звірі. Є, правда, різна дрібнота з породи гризунів, але вона не завдає людям шкоди, окрім щурів.

— А як же людожери? — наважився запитати я.

— Які людожери? — перепитав Паганель.

— Ну... ну, ті, — завагався я, — що нападають на прибульців.

Природознавець усміхнувся.

— Вигадки! — рішуче заперечив він. — На островах Океанії останні акти канібалізму були зареєстровані в кінці минулого століття.

— А Соломонові острови? — озвався Окань.

— Он ви про Що! — хитнув головою Паганель. — Так, на сусідніх Соломонових островах, зокрема у високогірних районах Бугенвілю та Санта-Ісабелі, іноді трапляються подібні випадки, та й то тубільці нападають на свою жертву не для того, щоб її з'їсти, — вів далі Адам Варфоломійович, — а щоб придбати "трофеї" — черепи забитих, з яких вони виготовляють різні фетиші — амулети тощо.

— Не бійся, Солоний, — насмішкувато додав боцман, — ти такий пісний та кістлявий, що поласувати тобою не захоче найзапекліший людожер!

Цей дотеп, дарма що він допік до живого, всіх розвеселив — засміявся навіть слабий Окань. Я посміхнувся теж. А Наташа — навіть не здогадувався, що вона така чуйна та уважна! — заступилася за мене.

— Солоний — справжній матрос: підтягнутий, жилавий, — сказала привселюдно. — Не те, що дехто, — метнула погляд на Мотовила, — з черевцем передчасним.

У Мотовила, справді, чи то від природи, чи од лінощів на животі складки гармошкою.

— Тобі я теж, як і боцману, в печінках засів! — образився Мотовило.

— Засів, — сміливо відповіла дівчина. — Бо я зневажаю молодих дідусів.

— Годі вам гиркатись!

Боцман підвівся, щоб іти в джунглі — вибирати місце для ночівлі.

Розділ сьомий

ПЕРША НІЧ

У тремтливім мареві атола, де миси довгасто висунулись в море, ген на обрії, високо-високо, ніби то було не на воді, а в небі, мерехтіла цятка "Буревісника".

Корабель, з півночі обігнувши Туамако, повернув у відкрите море і простував тепер далеко від островів на південь.

Ми довго йому махали вслід, аж поки силует корабля не розтанув удалині. Прощай, наша затишна, надійна домівко!

Хтозна, чи помітили нас друзі. Адже відстань чималенька, до того ж проміння — острівець Кілі-Кілі лежав між "Буревісником" і сонцем — сліпило їм очі. Єдине ми знали, що, якби на судні довідалися про нашу пригоду, негайно припинили б рейс і подали б нам допомогу. Та про це вони, звичайно, і гадки не мали.

Боцман, з яким на розвідку в джунглі пішов і Журавка, незабаром повернувся і в двох словах змалював наше становище.

— Нічого втішного, — мовив. — За кокосовим гаєм непролазні хащі, багнисте озеро. Спатимемо тут!

— Тут то й тут, — підводячись на ноги, весело сказав Мотовило. — Менше мороки — кудись плентатись, чогось шукати. Краса! Нічліг як на замовлення, — показав він рукою на берегову смугу, що вже тонула в густому присмерку вечора.

Певніше, стемніло раптово: не встиг погаснути окраєць сонця, десь на заході впавши у воду, як небо всіялося зорями; без сутінків і звичного для нас, степовиків, надвечір'я настала ніч, а суходіл і море поринули в темряву.

Нашвидкуруч повечерявши — одна банка консервів на всіх та по галеті на кожного, — ми, на випадок дощу, заходилися ставити курінь.

Мотовило, Журавка і я з сусіднього гайка носили зібрані там гілки. Боцман вправно вивершував із них дах. По боках, у чотирьох місцях уткнувши в пісок жердини, зверху клав на них лапате пальмове гілля.

Наташа й Паганель, зсовуючи докупи пісок, зводили навколо куреня вал — захисток од усякої нечисті.

Окань спав, підклавши під голову висохлу робу.

І от хижка готова.

— Будь ласка, до хати! — сміючись, запросив боцман.

… Зразу ж у ногах, за кілька метрів од нас, зітхали, набігаючи на пісок, хвилі. Пестливий вітер, що, тільки-но зайшло сонце, на зміну морському бризові повіяв із суходолу, струмив прохолоду. Вгорі, над самісінькою головою, квітли пишні зірки й сузір'я.

Ми солодко спали, і снились нам на цій далекій землі дивовижні, повні пригод сни.

Заходившись будувати курінь, ми наче знали, що вночі піде дощ.

І він таки припустив.

Я, правда, не чув, як почалася злива. Прокинувсь, коли вона вже вщухла і пісок піді мною, — я лежав скраю, — просотавшись водою, став холодити тіло.

Дощ розбудив і Журавку та Мотовила, "ложе" яких теж просякло вологою. Решта товаришів, хоч гати з гармати, міцно спала під надійним захистом пальмового даху.

Що його робити? До ранку далеко. Сон стуляв повіки. Та лягати на сирий пісок ми не наважились — можна застудитись, а сухого місця для нас у курені не знайшлося.

— "Печальний Демон, дух вигнання, понад землею пролітав..." — уголос продекламував Мотовило. І, мабуть, уявивши себе Демоном, з широко розкриленими руками подався до моря.

— А що, — звернувся до мене Володя Журавка, — може, й ми викупаємось?

Після вчорашньої купелі мені не хотілося лізти в море. Та Журавка наполіг:

— Ходімо, ходімо — не лінуйся!

І ми побігли слідом за Мотовилом.

Вода в порівнянні з холодним піском, на якому довелось лежати, була тепла, навіть не хотілося з неї вилазити.

— Ну, що, небораки, — підморгнув Мотовило, виходячи з моря, — нагрілися?

— Трохи, — відповів я.

— Отож-бо й воно, — повчально додав він, — тримайтеся завжди Мотовила — і ви будете на висоті!

— Боцман також казав, де я опинюсь, якщо братиму з тебе приклад...

Мотовило був у доброму гуморі і на мою ущипливість нічого не відповів.

Край неба на сході зажеврів. Його латунно-вогнисті барви розлилися по морю, яке, розкинувшись із краю в край, лежало непорушне й тихе.

Як і в наших лісах на світанні, з довколишніх гаїв, радісно стрічаючи схід сонця, подавало голос метушливе тропічне птаство.

Вода нас збадьорила, відігнала сон. Ми одяглися, порадились, що робити, поки прокинуться товариші. Вирішили йти на розвідку в глиб острова.

З учорашнього дня, коли боцман і Журавка вирушали в джунглі, на піску квітло мереживо їхніх слідів. Ми звернули ліворуч.

Поминувши кокосовий гай, що зеленів неподалік від нашого нічлігу, пішли вздовж берега.

Хащі тут, притиснувши вузьку смугу коралового суходолу до води, були трохи нижчі. В деяких місцях чагарі росли біля самого моря, і нам довелося обходити їх убрід.

За мангровою гущавиною починалась широка галявина, звідусюди оточена частоколом високих пальм та схожих на фікуси дерев. Вранішнє сонце щедро залило віти іскристим промінням, і вони, сліплячи очі, виблискували незаймано й свіжо.

Ми перетнули галявину і, розсуваючи кущі, помалу рухалися вперед. Пружні гілки боляче били по обличчю, на тілі лишалося безліч подряпин. Взагалі, кожен крок вимагав зусиль, просувались ми повільно.

Та ось хащі кінчились. Зорові відкрився казковий гай.

Приземкуваті дерева буяли, густо всипані дрібно-квіттям. На інших, під схожим на дубове гіллям, висли продовгуваті золотисті плоди.

— Дині! — захоплено вигукнув я.

— Ти не помилився, Солоний, — мовив Журавка. — Це дерево справді зветься динним. Учора ми з боцманом теж натрапили на нього, але плодів не було, а тут бач, яка розкіш!

Куди не глянеш, око натрапляло на екзотику тропічного лісу: густі чагарі, квіти.

Вгорі, на запаморочливій висоті, під віялом пальмового гілля звисали грона кокосових горіхів.

Мотовило не витерпів — підбіг до однієї з пальм і, обійнявши стовбур руками, як мавпа, спритно подерся вгору. Незабаром його кругла, підстрижена під макітру голова майнула в піднебессі — там, де розкинула крону південна красуня.

— Полундра! — заволав він. — Стережись! Зараз посиплються горіхи.

Але плоди ті не так-то легко дістати. Анатолій з усієї сили трусив дерево, та жоден горіх не впав. Тоді він простягнув руку до грона і, намацавши найбільший плід, почав його сіпати. Не піддасться! Крутив, аби перервати стебло, на якому горіх тримається, теж даремно. Нарешті, один таки бухнув на землю.

Я ще ніколи не бачив таких великих кокосів. А тому кинувся, з цікавістю схопив горіх у руки.

Він виявився важкий — кілограмів на чотири. Круглий, приплюснутий на маківці, формою схожий на голову Мотовила.

Не встиг я одбігти від пальми, як поряд зі мною глухо впало ще кілька плодів.

— Годі, верхолазе! — гукнув Журавка. — На перший раз досить і цього. Ти он ледве тримаєшся — сил не вистачить злізти.

Та Мотовило ніби й не чув. Захопившись, він зривав і зривав горіхи. Через кілька хвилин під пальмою їх лежало з десяток.

— От і сніданок на всю нашу ватагу, — мовив Журавка.

— А що, хіба ви з Андрійовичем учора їх не бачили? — поцікавився я.

— Бачили, — відповів Володя, — проте було пізно, щоб лізти на дерево, а крім того, дракон хотів піднести вам сьогодні сюрприз. Ну, та ми це зробимо й без нього. — І, підморгнувши мені, додав: — Тепер голодною смертю не помремо. А там, дивись, знайдемо й воду.

Ми далі не пішли, а забравши кокоси та кілька спілих плодів динного дерева, інакше — папайї, вирішили повернутися до табору.

Сяк-так позв'язували ворсистими стеблами ті горіхи, ніби футбольні м'ячі, закинули їх на плечі — і подалися до куреня.

Забачивши нас ще здалеку, Наташа радо вибігла назустріч.

— Осьде вони, волоцюги! — вигукнула. — А боцман бідкається, чи не заблудились, бува, в хащах.

— Як бачиш, живі-здорові, ще й з трофеями!

Біля куреня нас теж зустріли радо: всі почали роздивлятися принесену здобич. Потім заходилися снідати.

Папайя справді смаком схожа на переспілу диню, а м'якушка кокосового горіха — на ліщину. Молоко ж недозрілого горіха теж приємне, — ніби морс, солодкувате й прохолодне.

Я давно не снідав з таким апетитом. Інші теж їли, аж за вухами лящало.

Коли скінчилася трапеза, боцман вирік:

— Усе це добре: горіхи, папайя, але жити нам на Кілі-Кілі не один день. Отже, слід подбати про майбутнє...

На кораловому атолі почалися нелегкі будні.

Розділ восьмий

ТРИ РОБІНЗОНИ

Уже кілька днів, як ми гасаємо по острову в пошуках прісної води. Анкерок, викинутий прибоєм на берег, опорожнили до останньої краплі, а кокосове молоко, що тамує спрагу, відверто кажучи, обридло. До нього треба звикнути. Бо хоч воно й приємне, прохолодне — від сонця його захищають товстий волохатий "кожушок" ворсистої оболонки та міцна шкаралупа, — одначе повністю води для пиття замінити не може: солодкувате.

Криничної б ковток. Та де її взяти! Сміх — навкруг океан води, а пити нічого.

Боцман мовив:

— Досить байдикувати! Вовка ноги годують. І, якщо ми самі цього не зробимо, ніхто про нас не подбає.

Розбилися на дві групи (Окань, бідолаха, досі слабував і тому лишився в таборі) та й вирушили в дорогу. Андрійович, Журавка, Мотовило — ліворуч, за порослий манграми мис. Паганелю, Наташі й мені випала західна частина Кілі-Кілі, де ще ніхто з нас не бував. Правда, за якихось півтора-два кілометри від табору, трохи вище лінії прибою, на береговому піску кривуляла низка слідів: хтось недавно пройшов і зупинявся — довкруг витоптано й погарцьовано, — знову простував далі.

І я, мов Робінзон Крузо, що вгледів виїмку од ступні незнайомця, почав розглядати сліди.

— Адаме Варфоломійовичу, — звернувся до ботаніка, — ви тут часом не ходили?

— Ні, — відповів він.

— А, — здогадалась Наташа, — вчора сюди навідувався твій тезко — Окань. Він ще приніс — мені теж дав кілька штук — гарних черепашок каурі.

Так і є — це Василеві сліди. Як я не догадався раніше! У нього ж буцімто плоскостопість: праву ногу Окань ставить трохи важко, так що лишається відбиток без звичного внутрішнього вигину.

Мотовило, згадалось, якось дорікав: мовляв, з такою хворобою сидіти краще дома, а не тинятися в океані. І, аби Василь позбувся плоскостопості, яка віднедавна почала в нього з'являтись, радив йому носити ортопедичний черевик.

От так Окань! Всіх обвів навколо пальця, домігся-таки свого. В той час, коли ми поралися, робили те, се, він, хитрунець, не марнував часу — повизбирував найкрасивіші черепашки.

Що ж, він про такі давно мріяв — нехай будуть його: ми собі ще знайдемо.

— Я бачу, Адаме Варфоломійовичу, літоральна зона почала оголюватись, — показала рукою на узбережжя Наташа. — Для відпливу щось ранувато.

Паганель глянув на сонце, яке вже висіло над островом.

— Ні, — заперечив він, — саме час.

Те, що вони називали "літоральний", для мене більше не було загадковим. "Літоральний" латинською мовою "прибережний", інакше — осушена під час відпливу смуга морського дна.

Про цю премудрість я дізнався кілька днів тому, коли Паганель та Наташа завели незрозумілу мені розмову.

— В літоралі, — говорив Адам Варфоломійович, — є можливість дослідити фітопланктон.

Він зазначив, що в літрі морської води тисячі, мільйони рослинних клітин. Вони непорушні, та їх близькі родичі — крихітні одноклітинні тварини — злегка рухаються. Тим-то, сказав Паганель, греки й назвали їх: фітон — себто рослина; планктон — та, що рухається.

Пригадую, повечерявши, ми всілися біля куреня.

Того вечора природознавець багато розповідав цікавого.

— Праматір усього живого, — казав він, — океан. І всі ми між собою — від медузи до людини — родичі.

— По-вашому, якась репана жаба моя сестричка? — обурився Мотовило.

— Виходить, що так, — підтвердив Адам Варфоломійович. — Якщо порівняти вашу, Анатолій Са… Са… — на півслові затнувся він, забувши, як Мотовила по батькові.

— Саврадимович! — підказав я.

— Дякую! — ввічливо кивнув Паганель у мій бік. — Отже, якщо порівняти, Саврадимовичу, вашу і жаб'ячу кров з морською водою, то в них виявиться багато спільного. У рідині вашого і жаб'ячого тіла є ті самі елементи і майже в однаковій пропорції, що і в морській воді.

— А я-то думав: чого в Мотовила на підборідді гармошкою звисає воло. Він схожий на…

— Завів! — сердито перебив Оканя Анатолій. — Ти краще глянь на свої колеса, — огризнувсь він.

Так воно буває завжди: спочатку жарт, потім сварка. Та цього разу все обійшлося мирно. Після Паганелевої розповіді ми довго не лягали спати, говорили про все на світі.

— Цікаво так багато, як Паганель, знати! — з доброю заздрістю мовив Мотовило.

— Людині взагалі властиво думками поринати в таємниче, — сказав настроєний на філософський лад Окань. І раптом спрямував розмову в інше русло: — А тільки в житті не завжди робиш те, до чого лежить душа…

Спочатку ми не зрозуміли, чим викликане його нарікання. Та слово за слово — мій тезко став відвертішим. Після різних там натяків зізнався, що мріяв бути поетом.

— Мрії не судилося здійснитись, — журливо додав. — От і чищу разом з вами гальюни. Море, чайки, острови — аякже, романтично! — уїдливо сказав він сам про себе.

Ми допізна тоді вели розмову. Про що тільки не говорили!

Гарні вони хлопці — Василько Окань, Анатолій Мотовило, дарма що кожен, як і я, із витребеньками. Ну, а хто, скажіть, не має вад? Он на сонці і то плями… Правда, в Журавки вад, здається мені, немає. Володя взагалі мій ідеал: розсудливий, врівноважений. Та й морське ремесло знає на зубок.

І долі Журавка не проклинає. Чого ж бо нарікати! Він першокласний матрос, робота йому люба, заочно навчається в технікумі — одне слово, знає, чого хоче, не те, що гм… дехто з нас.

Окань з Мотовилом твердять: мовляв, життя їх не пестить. А по-моєму, всі ті балачки — дурні. Бо коли людина чогось прагне, її не спинять ніякі перешкоди, і нічого тут вплутувати долю, бога, чорта.

Василько мріяв стати поетом; звичайно, поет — це щось зоряно-високе, і, щоб його досягти, замало хотіння: потрібне обдарування. Чи є воно в Оканя — баба надвоє ворожила. Адже добірка віршів про зорі та про плакучі верби, яку Василь надрукував у районній газеті, ще ні про що не говорить.

І, отже, проклинати долю та кепкувати з того, що ми прості матроси, нам нічого. Ця праця теж дає багато втіхи — ніщо, взагалі, не минає безслідно, кожен крок людини залишає на її серці зарубки. І байдуже: стане Василько поетом чи ні. Мені здається, якщо ми не глухі до правди

та краси — це, може, необхідніше, ніж уміння віршувати. Якось я бачив, як дорожні майстри ремонтували вулицю. В'язучий, розплавлений гудрон суцільним шаром покривав бруківку. Вогнисте вариво палило всяку стеблину. Здавалось, не могло вціліти ніщо живе. Та ба!

— Минулої весни, — сказав кремезний чоловік, — я особисто стелив тут шлях. А бач, проросла трава. Спухирила, плечима підняла асфальт — і потяглася до сонця.

Проходячи там, я помітив, як на старій бруківці крізь щілини справді вибивались зелені паростки. Напоєні земними соками, вони виявились сильніші за камінь.

І я подумав: ось взірець життєлюбства!

Образ тих пагінців згадався мені немарно. Тож я й розповів про них хлопцям: нехай, скиглії, знають — навіть трава бере своє, а ми ж — люди!

Друзі, бачив, повеселішали, геть відігнали похмурий настрій.

— Ай справді, чого журитись? — озвався Окань. — Все стане на своє місце. Ти, Солоний, геній, що навів нам той приклад.

Геній чи ні, а сказав так, як воно є. Узбережжям ішли ми зараз утрьох до західного краю Кілі-Кілі.

Звідси добре було видно увесь атол. Оточивши довкруг лагуну, присадкувато підвівшись над водою, зеленими цятками лежали вдалині коралові острівці. До найвіддаленішого, розташованого на протилежному кінці лагуни острівця, де того пам'ятного і нещасливого для нас дня висадились наші товариші, — далеченько: крізь голубий серпанок видніли лише верхівки пальм.

— Кілометрів десять, — на око прикинув я.

— Якщо не більше, — додала Наташа. — А отже, нам туди не дістатися.

Паганель короткозоро озирнувся: без окулярів він не бачив навіть сусіднього острова, що простягнувся за кілька кілометрів від Кілі-Кілі.

Коли ми пливли сюди човном, то бачили зовнішній вигин цього суходолу.

— Атоли, — докинув Адам Варфоломійович, — як правило, оточені широкими кораловими поясами, що оберігають острівці від руйнування. Тому до них не підійти навіть на легкому, з малою осадкою човні.

Може, й атол Туамако в інших місцях має захисний бар'єр, але тут, де ми зараз перебуваємо, коралове кільце розірвано, й до самого острова від нього іде вузький прохід.

На протилежному березі протоки кущисті чагарі, розсипані крихітні острівці, почорніле каміння, неглибокі вирви.

То відплив оголив підводну смугу прибережжя — зону літоралі.

А тут, ліворуч, гостро вклинюється в протоку західний край Кілі-Кілі.

Тому що постійно владарюють припливно-відпливні течії й шар води кожного разу покриває плаский мис, на ньому жодного деревця. Зате далі, понад лагуною, — гущавина.

Уже в перші дні на острові я помітив, що тамтешня рослинність одноманітна: мангри, казуарини, пальми, з повітряним корінням пандануси, два-три деревця папайї — от і все.

— Нічого дивного, — погодився Паганель. — Як мені відомо, таке спостерігається на всіх атолах — рослинність бідна, складається не більш як з двох десятків чагарників і напівчагарників. Та ще з отих названих вами дерев.

Видно було, як з прибережжя та й з самої лагуни відплив, ніби велетенський насос, відкачує дедалі більше води. І це, внутрішнє, озеречко — лагуна, й зовнішні, що оточують атол, підводні рифи по краях помітно міліли, оголювались. Зорові відкривалась таємнича картина океанської безодні: різноманітні корали, уламки брил, ковбані.

— Бачиш, на зовнішньому рифі серед поля живих коралів каміння? — запитала Наташа.

— Бачу, — глянувши на лобаті, що лисніли під сонцем, валуни, сказав я.

— Ті брили звуться головою негра. І підняло їх з дна штормом.

— А я ще подумав: точнісінько голови велетнів.

— У тебе, Солоний, — насмішкувато додала моя супутниця, — мислення, як і в Оканя, образне.

Поки ми з Наташею розглядали голомозе, безладно розкидане каміння, Адам Варфоломійович у прибережній смузі збирав якісь корінці. Він також виловлював з лагуни невеличкі, товщиною як олівець, деревця, що вертикально плавали у воді.

— Це паростки червоного мангра, — пояснив він. — Точніше, визріле насіння, яке у вигляді маленького сформованого деревця з гілок впало на воду. Отже, щоб прорости, насінню мангра не треба землі — досить і повітря. Вже потім, — вів далі Паганель, — цей тоненький "олівчик" своїм вістрям увіткнеться в мул, закріпиться в ньому, швидко проросте.

А ось це, — показав мені Адам Варфоломійович галузку, — турнефорція. Її зарості — перед нами.

Трохи вище росли невисокі кущі. Ми наблизились, сподіваючись крізь них продертися, — суцільною стіною гущавина перепинила нам шлях.

Доведеться кляту турнефорцію обійти. І ми подалися вздовж лагуни.

"Що ж, гербарій, — подумав я, — річ потрібна, але боцман послав нас не по корінці та вершечки: слід шукати джерело".

Не встигли ми ступити й кроку до приліска, під яким виблискувало болото, як з кущів щось наполохано шугнуло. Ще крок — і знову; по листю ніби залопотів дощ, довкола сипонули великі сірі бризки. Одна влучила мені в обличчя, і я встиг її схопити.

— Наташа! — скрикнув. — Та це ж риба.

— А, — знаюче мовила дівчина, схилившись над пійманим дивом, — ти й справді, Васильку, вдачливий. Тобі до рук потрапила риба-стрибунець. На відміну від інших риб ця, — пояснила, — здебільше перебуває на суходолі, бо її органи дихання, що водночас є і зябрами і легенями, кисень можуть добувати як з води, так і з повітря.

Оце то чудо-юдо! Вгорі над головою, ніби лампочка на шахтарській касці, булькате око. Воно дивиться на мене зло й здивовано.

Рибка забарвлена в коричневе; плямисті візерунки по боках, пояснила Наталка, допомагають стрибунцю добре маскуватися на заболоченій місцевості, в мангрових джунглях.

— Біжи! — сказав я і випустив з долоні рибку.

Полонянка на мить завагалась, а потім, мов на ноги, ставши на пружні, видовжені бокові плавці, з допомогою хвоста випросталась, піднялась трохи вгору, напружилась і, як цвіркун, рвучко скочила геть.

Скільки ми і йшли, на кожному кроці зустрічали безліч таких рибок-стрибунців. Вони випурхували з кущів, скакали по гілках, по болоту.

Чагарі скінчились, перед нами зеленів тінистий гай.

Серед знайомих мені дерев — високих, з м'яким видовженим, як голки в сосни, листям казуаринів і пальм — були й такі, яких я ніколи не бачив. Ну, от хоч би це: стовбур гладкий, саме невисоке. Широко розкидавши крону, воно стоїть на узліссі. Або інше — вузлувате, стрімке, під густими шатами гілля.

— О, пізонія! — впритул наблизившись до одного з дерев, радісно вигукнув Адам Варфоломійович. — Здоровенькі були, давно не бачились!

Заходився оповідати, як під час наукового відрядження на Калімантан він, тоді ще молодий ботанік, Адам Кава, з пізонією мав халепу. Якось, злізаючи з такого дерева, він схопився за гілку, та відчахнулась.

— Шкереберть полетів я на землю, — закінчив Паганель. — А наслідок — перелом ребер. Отож надійність пізонії, шановні колеги, оманлива: хоч гілки її й товстелезні, одначе крихкі, легко ламаються від найменшої ваги.

— Може, ви були тоді набагато повніші? — поцікавився я. — Через те і не втримала гілляка…

Варфоломійович не на жарт образився.

— Юначе, — кинув докірливо. — Я замолоду був справжній Аполлон — жодного грама зайвої ваги.

Мені хотілося поговорити ще, а точніше, трохи його подратувати, — є в мене, зізнаюсь, така вада — незлоблива дошкульність! — та Наташа непомітно сіпнула за руку: годі, мовляв!

Годі то й годі. Я не став сперечатися. Адам Варфоломійович — гарна людина, в дідусі мені годиться і, звичайно, не заслуговує на те, щоб я об нього точив свій язик.

"Негоже це, хлопче! — подумки звернувсь я до себе в третій особі. — Ну, тобі обридло, не подобається в Паганеля та і в Наташі те, що вони довколишній світ, красу земну, буяння природи намагаються втиснути в рамки науковості, розкласти її на полички, розчленувати до останньої молекули й атома… Ти дивишся на розгойдані вітром дерева, де в мінливих переливах світла й тіней виблискує смарагдове гілля. Воно вабить зір, і в дотику його тобі відчувається ласкавість материнської руки. Для твоїх сьогоднішніх подорожан те зелене галуззя, що раптом пробудило "тобі стільки почуттів, — просто хлорофіл і ще щось подібне… Узбережжя з гіркуватими пахощами свіжих водоростей, синіми скалками залишеної в заглибинах води, лоскітливим доторком прохолодного піску до твоїх ступнів — то тільки літораль. Навіть на краплю води з віддзеркаленням атола й сонця вони, науковці, дивляться як на сполучення різних там хімічних елементів".

Одне слово, аква, H2O, дідько б їх узяв! Чи в мене не схожа на науковця вдача і душа моя настроєна на інший лад? Хтозна. Єдине скажу: коли хтось, забачивши, наприклад, райдугу, почне розкладати розмаїття її кольорів на складові, барви, що викликали радість, для мене відразу гаснуть.

Якось я сказав про це Наташі. Вона тільки загадково глянула, засміялась, але так нічого й не відповіла. А боцман, нагодившись на нашу розмову, порадив:

— Не забивай дурницями голови. І ще скажу: нерозумно вважати себе кращим, викінченішим за інших.

Образив мене тоді дракон! Бо зверхності та гордовитості в мене, здається, нема.

Зараз я прагнув розібратися в своєму бажанні позлити Паганеля. І таки цьому прикрому наміру знайшов обгрунтування. Це зветься — гм, як там воно? — ну, психологічна несумісність.

Коли збираються в далеке плавання, капітан ніби укомплектовує команду так, щоб люди були з найрізноманітнішими характерами. Взяти хоч би й "Буревісник" — на ньому різношерстий люд. А от ми в човен сіли, — розмірковував я, — не зважившись на те, що будемо довго один з одним віч-на-віч, відмежовані од решти світу.

— От і маєш — зіткнення характерів! — уголос закінчив я свої нелегкі й плутані думки.

— Що ти там бурчиш? — поцікавилась Наташа.

— Та... то я вколовся об гілку, — знайшов я що сказати.

Їй не потрібне це моє копирсання в душах. Вона і так якось зауважила:

— В тобі, Солоний, багато різної мішанини. Ну, словом, ти ще шукаєш себе, а тому й кидаєшся з боку в бік.

Потім Наташа з Паганелем сіли перепочити, а я, пам'ятаючи наказ боцмана — знайти воду, пішов у глиб острова.

Звичайно, ніякого джерела чи криниці не знайшов.

Звідусюди мене оточила гущавина. Серед неї голубими люстерками виблискували невеличкі озерця. Може, вони прісноводні? Попробував на смак. Ні, вода гірко-солона: її, мабуть, нагнало під час шторму.

Береги поросли травою. Ллє ні птахів, ані іншої живності на тихому плесі не помітив. Задушливо. Незрушне безгоміння. Понад болотом — синюватий димок.

Я пройшов далі з надією угледіти хижку, біля якої — тому й димок в'юниться! — тубільці розпалили багаття. Та з кожним кроком, коли став наближатися до диму, він танув і віддалявся. То, виявилось, звичайне марево.

Невловима фата-моргана… Ось із-за дерев видніють палаци й вежі. На власні очі бачу ажурне місто. Воно ніби пливе, повисаючи в повітрі. Вулиці, завулки, сновигають люди.

Та підійшов ближче: крім дерев, нічого. І ще тоскніше стало на душі. Міраж роздратував примовклі почуття, знову нагадав про людей, про світ.

От тобі й робінзонада! Нехай інші вихваляють самотність та відчуженість, а я скажу — особисто переконався: без людей не прожити. З їхніми чеснотами і вадами — вони необхідні, як повітря.

Що далі я заглиблювався в острівні нетрі, то ліс ставав густішим. Потім відкрилась галява, навколо якої стояли перевиті ліанами дерева. Під одним, завбільшки як людська голова, — плоди.

З боків вони підгнили й почорніли. Я розчавив ногою той "м'яч", лизнув язиком білий, мов крохмаль, м'якуш. Ніякого смаку — терпке та й тільки.

"Гаразд, візьму кілька штук із собою! — вирішив. — Мої всезнаючі друзі напевне скажуть, що воно таке".

Плоди висіли на гінких, схожих на ясени деревах. Я виліз, нагнув гілку, простягнув руку, аби дістати заморський фрукт. Овва! Він, чортяка, наміцно приріс. Все ж перекрутив вузлувате стебло — "м'ячики" один за одним покотилися в траву.

Назад дорога виявилась коротшою: після мене в траві та узбіч боліт лишився слід, і я не блукав — стежка вивела до лагуни.

— Відважному досліднику салют! — зустріла Наташа. — А це що? — запитала, розглядаючи мої трофеї.

— Хтозна, якісь гарбузи, — відповів я.

— Гарбузи?! — озвався Адам Варфоломійович. І, взявши важкенький "м'яч", поцікавився: — Де ви, колего, їх узяли?

— Там, у гущавині, — показав я в бік острова.

— Так це ж — знаєте що? — артокарпус, інакше — жака. Росте вона переважно на островах вулканічного походження, зрідка на коралових суходолах.

— Так, значить, це жака? — перепитала Наташа.

— Вона, — підтвердив Паганель.

— А що це таке? — пошепки запитав я.

— Васильку! — схопила мене за руку дівчина. — Ти. навіть не уявляєш, який ти молодець! Ці плоди, що ти приніс, — із хлібного дерева. Не куштував ніколи?

— Та я взагалі їх уперше бачу.

— Я — теж. Але багато про них читала.

— І про бунт на "Баунті" знаєте? — глянув на неї Паганель.

— Знаю, — відповіла Наташа.

Час уже й обідати. З собою ми взяли кілька кокосових горіхів: два зелених, з рідиною, яка заміняє воду; решта — спілі, всередині яких смачна-пресмачна і дуже поживна копра. В Полінезії вона буцімто основний продукт харчування. От і нас копра виручає з першого дня перебування на Кілі-Кілі. Шматка її, як долоня завбільшки, досить, щоб довго не хотілося їсти.

А тепер у нас ще й цей делікатес — плоди жаки.

Адам Варфоломійович розгріб пісок, звелів мені принести хмизу — в хащах вистачало! — і заходився видобувати, тручи палицю об палицю, вогонь.

Багаття запалало. Але всім нам довелося добряче попотіти, перш ніж пішов димок і затанцювала крихітна пелюстка полум'я.

Загадково всміхнувшись, ботанік повідомив, що він у земляній печі зараз пектиме перепічки... Коли дрова згоріли, Паганель присипав

вугілля піском, притрусив листям, поклав зверху плоди хлібного дерева і знову насипав піску.

— Тепер чекаймо! — з полегшенням зітхнув. — З тіста жаки, замішаного на воді й підсмаженого, вийде смачна паста — попої, як звуть її полінезійці.

— А звідки ви це знаєте?

— О, таємниця! — так і не відповів на моє запитання Паганель.

— Наташо, що то за "Баунті", про який тебе запитував Адам Варфоломійович? — поцікавився я.

— Хочеш послухати?

— Дуже!

— Ну, гаразд, — і вона розповіла.

Трапилося те давно, точніше — в кінці позаминулого століття...

Одного похмурого дня від берегів Англії відчалив трищогловий військовий вітрильник з кількома десятками матросів на борту. Всі вони були сповнені найкращих надій, і жодному з них навіть на думку не спадало, що більшість уже ніколи не побачить рідної домівки, а декого чекають страшні випробування і ще страшніша смерть.

Море завжди підступне й небезпечне, та ще підступніші жорстокі люди. І поки "Баунті" плив на Таїті (а він прямував якраз до цього острова), стрічалися шторми, урагани, а серед членів екіпажу спалахували постійні сварки.

У ті часи Англія начулась від учасників експедицій капітана Кука таких чудес, що, мабуть, не в одного виникала думка неодмінно побувати на щойно відкритих тихоокеанських островах. Розповідали, ніби на Таїті росте дерево, що живородить хліб. Так, не колоски, не зерно, а справжнісінькі паляниці — готовий хліб! Це загадкове деревце і покликало моряків "Баунті" в далеку мандрівку.

Було це так. На Американському континенті, у так званій Вест-Індії, англійські колонізатори освоювали нові землі. Праця невільників, які гнули спину на білих панів, була невигідна й малопродуктивна. Та ходив поголос, що десь є дерево, яке саме родить готові хлібини. А що, коли привезти його пагінці до Вест-Індії?

Так з волі рабовласників-плантаторів "Баунті" вирушив на Таїті.

І все могло закінчитись як слід: саджанці хлібного дерева опинились би в Америці, а учасників плавання чекала б винагорода. Та...

— Капітан Блай, — вела далі Наташа, пригадуючи колись прочитане, — був породженням самого диявола. Бездушний, немилосердний, він навіть поглядом міг так обпекти матроса, що в того, сіромахи, поза шкірою ішов мороз. Знущався, пускав у хід кулаки. Мало йому було звірств над матросами — він і з офіцерами не краще поводився. Та наскочила коса на камінь. Під час розправи капітана над штурманом Флетчером останній не витримав — дав Блаю відсіч. До Флетчера приєдналися матроси, спалахнув бунт. Блая та вісімнадцять його прибічників бунтівники посадили в човен, а самі повернулися на Таїті.

— І що ж далі? — з нетерпінням перепитав я.

— Далі? А далі таке...

Я почув про те, як матроси повсталого вітрильника захопили з собою молодих таїтянок і вирушили шукати надійної схованки.

— Ну, й знайшли?

— Аякже! То був безлюдний острів Піткерн. Він, до речі, десь неподалік від атола Туамако. Не знаєте, Адаме Варфоломійовичу, — звернулась Наташа до ботаніка, що якраз витягав з печі "перепічки", — де розташований Піткерн?

Паганель випростався, — обличчя замазурене, в сажі, чуб підгорілий, теж у кіптяві, спадає на очі, — помовчав хвильку. Потім сказав:

— Стривайте, колего, зараз! — Він подумав і, перевівши подих, ніби по-писаному, випалив: — Острів Оено розташований на двадцять третьому градусі п'ятдесят шостій мінуті південної широти сто тридцятому градусі сорок четвертій мінуті західної довготи. Це на якихось десять градусів південніше від Туамако. Ну, а Піткерн за сімдесят три милі на південь-пів-день-схід від Оену.

— І ви все це знаєте й пам'ятаєте? — Від подиву очі мої округлились, стали витрішкуватими, як у морського бичка.

— І не лише це, — трохи хвальковито, як мені здалося, додав Адам Варфоломійович. — А втім, розповідайте, Наталіє Кіндратівно!

— Отже, висадились вони на той суходіл, — мовила Наташа. — Стали жити-поживати, аж поки виникли між ними чвари... На початку минулого століття, коли на Піткерн. — невідомий цивілізованому світові острів — натрапило американське судно "Топаз", з екіпажу "Баунті" там лишився один матрос, звали його Олександр Сміт.

— До чого ж цікаво! — мимоволі вихопилось в мене.

— Розповіли правильно, — похвалив Адам Варфоломійович Наташу. — От лише пропустили один важливий епізод. Адже кількох бунтівників таки привезли в Англію, де їх і страчено.

Поки ми говорили про моряків "Баунті", плоди хлібного дерева спеклися. Один, два… ще і ще! Адам Варфоломійович розгріб гарячий пісок і, витягнутим і під нього "коржі", подав Наташі й мені.

Та це ж печений гарбуз! Точно так у нашому селі печуть гарбузи. З боків вони обвуглюються, чорніють, зате всередині смачні: їж — за вуха не відтягнеш.

Ми заходилися обчищати ті хлібці. Е, Паганель перестарався — більшість плодів жаки зовсім обвуглилася й згоріла. А ті, їстівні, впали в пісок — на зубах скреготіло, мов товчене скло. Як видно, полінезійської пасти-попої не вийшло.

— Ну, як?

— Їсти можна, — відповіла Наташа і, аби не образити Адама Варфоломійовича, заходилась відкушувати шматочки жаки.

Я від неї не відставав.

Що вам сказати? Звичайно, хліба ці плоди замінити не можуть — даремно той "Баунті" перетинав моря! — одначе смаком нагадують прісний корж або перепічку.

— Ох і смачне ж! — їв я, примовляючи.

Але Паганеля не обдуриш: він бачив, що нам його страва не подобається. Обличчя в Адама Варфоломійовича спохмурніло. Він мовчки наминав коржі.

— Ні, прєстат оціозум ессе квам мале агере! — сердито забурмотів щось незрозуміле.

Як потім я довідався, цей його латинський афоризм означав: краще не робити, ніж робити погано. Може, й так — я з ним згоден.

Не знайшовши прісноводної криниці та хтозна й на що змарнувавши час, ми повернулися назад, до мису… Вода ще більше відступила, і за протокою, яка розділяла Кілі-Кілі й сусідній суходіл, на зовнішньому бар'єрному рифі пагорбилося кілька острівців. До них можна дістатися вбрід — по мілководних, залишених після відпливу калюжах.

Ми перепливли нешироку і теж обмілілу — в кількох місцях дно підступало до самої поверхні — протоку і, ступаючи по крихкому кораловому килиму, що встеляв навколишній риф, наблизились до острівців.

Вони були значно більші від тих запримічених нами на початку морського відпливу голомозих негритянських голів-брил, хоч, правда, площею жоден не перевищував і сотні квадратних метрів.

Знизу на них в обвід зеленіла ворсиста, ніби замшева, торочка — колонії водоростей. А на маківках суходолів, куди, мабуть, не завжди дістає вода, тулились приземкуваті кущі.

Такі острівці, на думку Паганеля, — кращі за будь-яку природознавчу лабораторію. Все, до найменшої стеблинки, на видноті: дивись, вивчай! Тим паче, що суходіл відмежований од навколишнього світу. Тут собі мимохіть виникає безліч проблем: як рослини сюди потрапили, як пристосувались до зовнішнього середовища, чи є в них подібність із представниками рослинного світу інших островів…

Вибір наш випав на крайній, сусідній з протокою острівець. По-перше, недалеко, до того ж серед інших острівців-пуп'янків він

найвищий. Якщо навіть налетить висока хвиля — не страшно: можна перейти на пагорок, там і пересидіти.

Сонце вже котилося до обрію, його вогниста куля торкнулась вершечків ледь помітних здаля дерев на західному березі Туамако.

Було надвечір'я.

Острівець, до якого ми дісталися, виявивсь таким цікавим, що А дам Варфоломійович з головою поринув у роботу. Він обмірював висоту і товщину кожного деревця, пильно розглядав неглибоко вросле в скелястий грунт коріння; для чогось збирав квітковий пилок тамтешніх рослин, в той час як ми з Наташею довгоногими чорногузами ходили по рифах, брьохали в коралових калюжах-заглибинах, палицею виколупуючи звідти різноманітні черепашки.

Які ж вони гарні, ті пестунки океану, і скільки там їх! Ота схожа на мініатюрний палац-хатинку, в якій живе неповороткий, але обачний молюск. Як тільки я підніс до нього палюгу, він сховався в свій перламутровий панцир, не забувши водночас затулити вхідних, схожих на п'ятак "дверцят"... А ця — світло-жовта, округла, мов диня, з довгастим хвостиком-спіраллю на кінці.

Про черепашки каурі я читав ще в дитинстві. На деяких островах Океанії їх використовують замість грошей. Не знаю, яка вартість тих "мідяків" та "червінців" серед тубільців, але особисто мені каурі дуже сподобались.

Поверхня їхня всіяна переливистими, темно-коричневими цятками. Плямиста, із золотавим полиском, вона нагадує шкуру тигра. Тим-то черепашки ці ще звуться тигровими. І знаходять їх найчастіше одну біля одної — парами.

Або взяти ось цю, яка через смарагдову, розташовану в центрі випуклої поверхні пляму охрещена "котячі очиці". Такий сувенір може прикрасити найвишуканішу колекцію.

Схилившись над прозорим мілководдям, я заходився діставати схожу на конус, з гарними хвилястими візерунками по "хребту" черепашку. Молюск, що з неї виглядав, і не збирався ховатися. Навпаки, він ще більше висунув свої озброєні присосками щупальці. Коли я його перекинув горілиць, він раптом простяг щупальце і, наче маятник, почав розгойдувати ним з боку в бік. Ще один енергійний порух — і черепашка з войовниче настроєним равликом, ставши на "ноги", повернулася в своє попереднє положення.

— Наталко, глянь! — показав я на дно ковбані. — Якийсь витівник, до рук ніяк не дається.

— Солоний! — скрикнула дівчина. — Негайно облиш його і не торкайся.

— Чому?

— От балда! — обурилась вона. — Хіба незрозуміло, що це отруйний конусовидний молюск? Варто йому уп'ястися в твоє тіло — і смерть неминуча.

— Отак уже й неминуча! — скептично кинув я.

— В усякому разі, — пояснила Наталка, — зустріч з цим молюском до добра не доводить.

— Ну, коли так...

Я, ніби знехотя, став відступати од ковбані, хоч подумки вже вирішив: швидше ноги на плечі — і ходу від цих пречудесних черепашок!

Залишивши володіння небезпечного молюска, я подався на край рифу.

Коралові нарости уступами спускалися вниз. Здавалося, в синюватій воді зводяться снігові кучугури.

А тільки кольору вони темного, іржаво-коричневого. За крок від них починалась безодня. Обдаючи холодком, у саму душу дивились її тьмяні, приворожливі очі.

Там, скраю коралового рифу, я й зустрів ще одне морське диво, яке мене ледве не згубило.

Якщо в ставку водиться різна нечисть — жаби, п'явки, яких я, матрос далекого плавання, якщо бути відвертим, боюсь дужче, ніж смерті, — то що вже казати про океан! У ньому від мільки до кит-риби повно всякої всячини.

— Твоє щастя, Васильку, — співчутливо мовила Наташа, — що ти наступив на тридакну на мілководді і не всією ступнею.

Тридакна... Мені хочеться розповісти про неї докладніше.

Я ходив по рифу, час від часу штрикаючи палицею в коралові заглибини, де в черепашках-хатинках причаїлися равлики. Досить їх збирати! І я, мов циркач-еквілібрист, який на хисткому дроті утримує рівновагу, пробирався краєм рифу, щомиті ризикуючи підковзнутися і впасти в океан. Я брів, переступаючи з ноги на ногу, і зовсім не дивився вниз. Води було до колін. Отже, про небезпеку годі й думати. Але я помилявсь...

Уже пройшов, балансуючи, не один десяток метрів. І тільки занурив ногу, намацуючи коралову твердь та збираючись ступити далі, як від болю скрикнув. Щось гостре раптом різонуло по моїй ступні.

Не тямлячи себе, рвонувся, намагаючись підняти ногу. Де там! Невидимий капкан її не випускав.

— Наташо… Наташо! Рятуй!!! — заволав з переляку.

— Чого репетуєш?

— Сюди! — махнув я рукою.

Вона підійшла. А я, неначе прикутий, як і раніше незрушно стояв на одному місці.

— Що трапилось?

— Не знаю… Подивись!

Збурена моїми рухами вода вляглася. Наташа глянула в неї, наче в скло.

— Солоний, — ледь чутно мовила, злякавшись не менше за мене самого, — ти в пастці. Стій і не сіпайся!

Вона взяла палицю. Набачивши щось під водою, встромила туди загострений кінець.

— Допоможи! — звеліла.

Пересилюючи біль, я з усієї сили натиснув на палицю.

— А тепер дай мені!

Наташа взяла дерев'яний важіль, і не встиг я й оком зморгнути, як вона різко нахилила його вбік.

— Ой! — зойкнув я, вивільняючи ногу з пазурів невидимої підступної істоти.

Великий та середній пальці почавило, але кров не текла.

— Солоний, Солоний! — докірливо хитнула головою моя рятівниця. — Ти відбувся легким переляком, бо тридакна з свого капкана жертву часом довго не випускає. Особливо небезпечно наступити на неї на глибині: там без повітря відразу задихнешся.

Ну й страхіття!

Я глянув під ноги. Піді мною, звівши докупи дугасті, з поперечними складками стулки, лежала велетенська черепашка тридакна.

Ах ти ж, підступна! Зі злості я став гатити її ногою.

— На, на, на!

— Ох і дурень! — засміялась Наталка. — Сам вскочив у халепу, а звинувачує інших. І взагалі, твої стусани тридакні, як слону шротинка: вона сховалася між стулок і горя не знає.

Коли злість минула і я вгомонився, забажалось уважніше роздивитись кусливого равлика.

Аби тридакна не відчула небезпеки і знову розкрилась, ми її тимчасово залишили. Через кілька хвилин, повернувшись, побачили:

молюск — невідомо, як він туди потрапив: можливо, його викинуло хвилею, — лежав врівень з водою на нешироком кораловому плато. Стулки раз у раз рухались, і зсередини виривалися тоненькі водограї, яскраво спалахуючи в призахідному промінні.

— Лихо не без добра — в усякому разі, для тридакни, — зауважила Наташа. — Ти потривожив, і вона, опинившись майже на поверхні, заходилась викидати з себе накопичені за час перебування під водою залишки їжі.

Це був справді гігантський, метрової довжини, молюск. В його стулках ми побачили хвилясте, розцяцьковане коричневими смугами та зеленими плямами тіло.

— Мантія, — знаюче кинула Наталка. І додала: — Придивись пильніше: там мають бути два отвори.

— Є! — схилився я над широко розтуленим молюском.

— То щось на зразок насоса або земснаряда, — пояснила моя супутниця. — Одним тридакна накачує в себе воду. Поживні мікроорганізми поїдає, потім починає працювати другий насос. Він виштовхує з молюска воду та недоїдки.

Ще я довідався: вага тридакни сягає інколи кількохсот кілограмів. М'ясо — їстівне, а у схожі на ночви стулки остров'яни-тубільці збирають прісну воду.

— А ми шукаємо джерела, — вислухавши Наталку, сказав я. — Навіщо? Хіба не краще взяти тридакну, вночі піде дощ — і питво готове!

— Легко сказати: взяти. А як її донесеш?

— Справді… про це я не подумав.

Забарившись на рифах, ми не помітили, як сонце от-от мало сісти, а приплив, нечутно вступивши в свої права, з кожним разом наганяв більше й більше води. Правда, до повноводдя було ще далеко, та вже й зараз перепливти протоки ми не могли: вона поширшала, береги зникли, а в бурунистій течії блиснули раптом скособочені плавці.

Так і є — акули!

— Що будемо робити?

Адам Варфоломійович безпорадно кліпав очима. Я з Наташею теж не знаходив ніякого виходу. Нарешті Наталка сказала:

— Я пропоную, поки ще видно, все ж спробувати перебратись.

Але як його лізти в протоку, коли там один за одним з'являлися нові плавці! Тепер їх було так багато, що, здавалось, хлюпочуть брижі. Не інакше, акуляча зграя.

Настрій зіпсувався вкрай, гнітила безвихідь. Добре, якщо вода не затопить острівця. А що, коли…

Ген за рідким частоколом далеких пальм сонце шубовснуло у воду. Небокрай востаннє завогнився.

Так настав вечір.

Про переправу на той бік не могло бути й мови — в темряві дороги не знайти, якщо навіть ми її й наважимось шукати. А тому вирішили чекати — дванадцять годин! — нічного відпливу.

Вже затопило увесь риф, де ми недавно ходили. Навіть валуни, голови негритосів, зникли з очей. З краю в край там гуляли хвилі. Вода підступала і до нашого пагористого острівця.

Десь праворуч на темно-синьому тлі неба вгадувались нечіткі обриси Кілі-Кілі, його окремих високих дерев та приземкуватої суцільної гущавини.

З лагуни дмухнув легковій, в обличчя кинув жменю бризок, і ми відчули на губах гірко-солоний присмак моря. Хотілося їсти, пити. Та спраги солона вода не втамує.

Витягнувши з торби не з'їдену з обіду копру — половинку ядра кокосового горіха — і розділивши на трьох, Паганель кожному простягнув шматок.

Ми подалі відступили од води, притиснулись, ніби воно нас врятує, до кущистого деревця на самісінькій маківці крихітного суходолу.

І був він, цей острів, схожим на хвостату рибу, що вигорбила спину серед хвиль-бурунів.

Люди далеких островів і морських узбереж, подумав я, все життя проводять віч-на-віч із стихією. Зрозуміло, чому вони походження суходолів приписують океанові, його прихованим силам.

Повільно спливав час на цій, що стала для нас рятівною, п'яді землі. Кожна хвилина здавалась вічністю. І, щоб якось розважитись та відігнати сумні думки, ми заходилися оповідати різні билиці й небилиці.

Тоді-то я й почув полінезійську легенду, розказану нам Адамом Варфоломійовичем.

Усе починається з води, і все у воду піде.

Далеких, уже забутих, напівміфічних предків і їхніх нащадків — тих, хто й понині живе на островах, виколисав батечко Океан.

Відомо, що кожного остров'янина він учить мужності, змалку гартує волю й тіло. Може, тому серед остров'ян так багато сміливців.

Та найвідважнішим був Мауї. Про нього наша мова…

Якось, повертаючись із плавання, рибалка на ім'я Тама помітив, як неподалік коралового рифу в мангрових заростях щось тихо ворушиться.

Тама повернув човна і підплив до берега. Те, що він побачив, потім довго ще передавалося з уст в уста, хвилюючи уяву остров'ян.

Серед прибережного мілководдя, прикрите "капелюхом" голубої медузи, плавало кирпате, із сплющеною головою немовля.

Дитина лежала ніби в сповитку, загорнута пелюшками, які на тому острові виготовляли із кори хлібного дерева, та обвита пасмами довгих жіночих кіс.

То був Мауї, син багатодітної Таранги.

Мати породила його на узбережжі, а потім, сповивши, кинула в піняву прибою.

Довго плавав Мауї по безмежжю океану, аж поки хвилі не прибили до острова.

Там-то його й угледів Тама. Він узяв знайду, приніс до себе в хижку.

Минали дні, плинули, мов хвилі, ночі. Сонце багряно підводилось над обрієм і знову поринало в темряву. Став рости-підростати Мауї.

І трапилось так, що якось він зустрів матір, розповів їй про свої пригоди й поневіряння. А тільки Таранга не хотіла визнати його за свою дитину. В неї он четверо синів — кремезні, високі, а цей — самозванець, карлик та й годі. Не може він бути її сином! І все ж…

Серце материнське чуле. От і Таранга зрештою не відцуралась маленького прибульця. Вона нарекла його Мауї-Тікітікі-О-Таранга, що значить: "хлопчик з жіночих кіс", або інакше — "пасмо".

Він був і справді ніби іграшковий: коротун, вайло. Та й з лиця незугарний: приплюснутий ніс, щербатий. От тільки очі… Вони, мов зорі, — великі, мрійливі, — загадково світилися.

Старші брати-красені дружили, тримаючись купи, а Мауї-Пасма ніби й не помічали або ж гнали геть. Вже що стусанів від них він мав — і не злічити!

Не раз брати-зухвальці заводили ігрища: перетягували канат, пірнали, хто далі, бігали наввипередки. І всі як один вихвалялися своєю спритністю. Лише Мауї мовчав, мовби у рот води набрав.

Хто ж міг подумати чи навіть припустити, що в того карлика, з якого всі кепкують, така надприродна сила!

Ось як про це дізналися люди.

Наповнивши калебаса — глечик, зроблений із висохлого гарбуза, — водою, старші брати вирушали рибалити. Коротуна, хоч як він просився, як завжди, не взяли.

Був час хоту-нуї, тобто пора, коли місяць стоїть уповні.

О такій годині все спочиває, навіть хвилі примовкають, заворожені тишею.

Мауї помітив, як у місячнім сяйві, переливаючись, лисниться, виблискує над берегом пальмове віття. Хитливі тіні падали на воду, погаптовану срібними пелюстками. І здавалось, на гулянку або ж раду зійшлися казкові чоловіки-менехуне.

Розповідають, що сила в їхніх руках нечувана: кожен може підняти або й кинути далеко в море щонайтяжчу брилу чи навіть дерево вирвати з корінням.

Мауї подумав, що і в нього, карлика, можливо, є сила, дарма що брати звуть його коротуном та нікчемою. Бо як її, ту силу, виявиш, коли Мауї відмовляють боротися, рибу ловити теж не дозволяють. Сила ж неторкана марно гине.

Хлопчик крадькома пробрався крізь прибережний гайок до затоки.

Вихололий пісок лоскотав підошви, відганяючи сон. Позаду лишилась звивиста низка слідів: вони нагадували стулки черепашок, кинуті на берег гнівною хвилею.

Мауї озирнувся — ніде нікого. Він притьмом кинувся до човна, впав на дощане дно.

То був човен-катамаран його братів, у якому вони завжди вирушали в море рибалити.

Невдовзі з-за пальмового гаю, де стояло помешкання — бамбукова хижка Мауї, долинув приглушений тупіт, вчувся знайомий вереск, сміх.

— І цього разу Пасмо-невдаха лишився з носом.

— Ха-ха! — засміявсь інший. А найстарший сказав:

— Карлик, і теж туди: хоче з нами, дужими, мірятися силою.

"Ха-ха-ха!" — болем озвалося в серці маленького Мауї.

Брати всілися в човен і попливли морем. І Довго пливли чи ні, як ось зупинились. Нараз угледіли Мауї, що раптом заворушився, — і отетеріли; він їх таки перехитрив!

— Мерщій до берега! — запропонував один.

— Краще кинемо коротуна тут — нехай спробує солоної водиці!

— Атож, йому це не завадить!

Та — о диво! — Мауї глянув на море, змахнув руками — і воно розкинулось неосяжно: лиш далина, вода та небо, берега зовсім не видно.

Кинули старші брати в глибочінь гачки. Сіп! Сіп! — а риби немає.

— Все через цього негідника!

— Краще б він тоді втопився!

І брати зло глянули на Мауї.

А хлопчик спробував ловити теж. З-за пазухи витяг перламутровий, прикрашений візерунками та пучком волосся гачок.

— Хе! — насмішкувато кинув старший. — Зараз капосне Пасмо вивудить банькувату ууа — рибу для жертовних обрядів. Не інакше, жрець замовив!

І він ще дужче засміявся.

Мауї справді кинув гачок за борт. Сіпонув і під оглушливий регіт не побачив нічогісінько! "А так", — майнула думка. Як же він не здогадався раніше: без наживки риби не спіймати. Попросив було наживку в братів. Де там — у відповідь почувся лише сміх. І тоді Мауї наважився: з розмаху вдарив кулаком по носу — обличчя заюшило кров'ю. Нею він і змазав гачок, знову кинувши його в море.

Удача сама по собі не приходить. То лише здається, ніби комусь, мовляв, легко таланить. А зваживши все, бачиш: щастя посміхається лише наполегливим і працьовитим.

Чи був Мауї роботящим? Авжеж. Хоч брати, звичайно, не помічали його роботи. А насправді і доглянуті кокосові пальми, і їжа на столі, й охайність у хижці — то була справа рук хлопчика-коротуна. Не встигнуть, бувало, брати й очей продерти, а він уже на ногах — трудиться.

Так ото й міцнів Мауї, непомітно наливаючись силою. Ніхто-бо цього, правда, не помічав, і сила дрімала, прихована.

І от вона себе показала.

Кинув Мауї закривавлений гачок і став спостерігати, як він поринає все нижче й нижче, аж поки торкнувся дна. Тоді хлопчик смикнув, але волосінь, до якої був прив'язаний гачок, туго натяглася й не піддавалась.

"Щось піймав! — майнув здогад. — І до того ж велике". Він подався вперед, раз, вдруге напружився, вибираючи волосінь. Коли бачить: з глибини, бурунячи воду, з'явився гачок, а на ньому велетенська риба. Така велика, що, відколи й стоїть світ, люди такої не бачили!

— Мауї піймав велетня! — защебетали морські ластівки копеа, розносячи повсюди радісну новину.

— Риба небачених розмірів! — вторили їм галасливі чайки.

А в човні тим часом коїлось таке. Мауї стояв на спині спійманої риби. Він, як і належить рибалці після вдалого улову, зухвало висолопив язик, ніби говорив: ну, братики, хто ж із нас пошився в дурні!

Збившись докупи, старші брати боязко озиралися навкруги. Не інакше, цей коротун знається з демонами або й сам менехуне — он він який крихітний! Такі думки можна було прочитати в їхньому лякливому погляді.

Чутка про спійманого велетня незабаром облетіла весь острів — про це подбав сільський віщун Лонго-Лонго.

З усіх усюд сходились до моря люди. Кожен хотів поглянути на те диво.

Вони помітили, що риба та справді незвична — вона нагадувала пагористий острів. Та це і був острів, пійманий Мауї перламутровим гачком.

— Потім він, відважний рибалка, прозваний Мауї-Пасмо-Тікітікі-О-Таранга, ще не раз вирушав у море, — закінчив свою оповідь Адам Варфоломійович, — І щоразу повертався з новим уловом…

Так один за одним з'явилися полінезійські острови.

Ніч спливала над світом. Засіяне зоряним кришивом, високо синіло бездонне небо. Багатоголосо озивались, набігаючи на рифи, хвилі. Примовк вітерець. Лише іноді дотикавсь він ніжноруко мого чола.

Я стояв з товаришами на острівці, який, може, теж піднявся з океанських глибин завдяки Мауї. Почувавсь я ніби заворожений, серце моє сповнилось казкових чарів. Наташа, бачив, була зворушена теж.

— Погляньте... погляньте!

З того боку протоки огнистими квітками над водою раптом розпукли смолоскипи. Один, два... Їх було четверо, рухливих вогнів, що, розсуваючи пітьму, ближчали й ближчали.

— Друзі нас шукають.

Потім, неначе вітер зірвав і розвіяв їх пелюстки, вогні-квітки згасли. Над островом розкуйовдженими пасмами заклубочився туман. Небо на сході — здавалось, там вогнились тисячі смолоскипів, — спалахнуло, заіскрилось.

Займався світанок.

Розділ дев'ятий

ПОЄДИНОК В ОКЕАНІ

Отже, прісної води ми так і не знайшли. Група боцмана теж повернулася ні з чим. Нас, як і раніше, годували й напували кокосові горіхи. Правда, останнім часом меню наше урізноманітнилось, а стіл поповнився ще одним делікатесом. Це був планктон — виловлені на морській гладіні згустки мікроорганізмів.

Одного разу Паганель звернувся із дещо незвичним проханням:

— Чи не могли б ви, шановні колеги, на кілька годин віддати мені свої тільняшки?

— Ви що, Адаме Варфоломійовичу, замерзли? — здивувався боцман.

— Ні, — відказав природознавець. — Просто я задумав експеримент.

Що лишалось робити? Ми скинули з себе, хто що міг: одні — сорочки й тільняшки, інші — майки, а Окань і я — пробачте! — навіть труси, і віддали Паганелю.

Коли ми з Василем простягали йому своє лахміття, друзі зайшлись веселим сміхом.

— На що тільки не відважишся в ім'я великої мети! — витираючи набіглі сльози, говорив Мотовило.

— Нічого дивного, — розважливо додав Журавка. — Наука вимагає жертв.

Та Паганель мовчки взяв наше спіднє, ніби й не чуючи тих дотепів.

Він, зрозуміли ми, високо оцінив наш вчинок.

— Вельми вдячний! — розчулено мовив. І тут же запропонував: — Будьте моїми асистентами!

— Гаразд.

Погожого дня вранці, захопивши свої лахи та густу капронову сіть, яку Паганель знайшов на березі разом з моєю робою та маскою Мотовила, ми з Оканем і Паганелем подалися на мис.

Ішли, не здогадуючись про його намір.

— Може, він… того, ну, словом… — пошепки мовив Василь, покрутивши пальцем коло скроні. — Від спеки, я чув, таке трапляється.

— Ти що?! — обурився я. — Адам Варфоломійович даремно нас не турбував би. Людина він серйозна, і якщо вже щось задумав, напевне цікаве.

Зліва від куреня, трохи далі того місця, де ми після аварії вийшли на берег, височіли одна біля одної дві скелі. Розтуливши і витягнувши в напрямку моря свої увігнуті, серповидні боки, вони, ніби долонями, ловили ними хвилі.

Вода то прибувала, линучи протокою між скель, то знову відкочувалась назад.

— Стривайте! — гукнув природознавець, коли порівнялися з тими долонями-скелями.

Ми зупинились.

— Ось тут і почнемо…

Паганель узяв тільняшки, інший одяг, сіть. Зв'язав усе докупи — так, що утворилась низка торбинок.

— Готово! — проголосив і кинув нам: — А тепер беріться за кінці.

Ми з Василем узяли ті кулі й понесли до скель.

— Подайте кінчик! — звернувсь до мене Адам Варфоломійович.

Я простягнув йому рукав чиєїсь тільняшки. Він узяв і закріпив його за виступ скелі, другий прив'язав до протилежної, таким чином перегородивши між ними прохід.

Зігнуті в кільця та вставлені у труси й тільняшки лозини робили цей риболовецький пристрій схожим на тканку або ж на ятір. Грузила з камінців утримували невід на вису, "перерізаючи" хвилю навпіл.

— Рибку ловитимемо? — поцікавився я.

— Чудасія! — неприховано засуджуючи Паганелеву дивакуватість, випалив Окань.

Набігла хвиля. Процідившись крізь тканину, залишила в її торбинках ледь помітний темнуватий наліт. Паганель озвався:

— Дивуєтеся з незвичної риболовлі? — перепитав. — Поясню: дива немає. Ми добуватимемо їжу… До вечора ще далеко, — глянув старий на сонце, — і в табір можна повернутися з багатим уловом.

Так ми почали ловити планктон.

Але не подумайте, буцімто його така сила-силенна, що можна гребти лопатами. Ловили ми по крихітці, година за годиною — до самого вечора.

В куточках саморобних кулів поступово осідала різноманітна живність: мальки риб, слизькі шматочки медуз, черв'ячки, які, до речі, бувають отруйними.

— Усе, що зверху, — неїстівне, а от під ним, — показав на коричневу, гидку масу Паганель, — то — планктон, мікроскопічні рослини й тваринки. Скуштуйте!

Природознавець зачерпнув у жменю тієї гиді, покуштував сам, решту подав мені й Оканю.

Ми добряче-таки зголодніли — ладні б вовка з'їсти, — а все ж цей делікатес нас не приваблював, скоріше викликав огиду.

Нарешті я наважився попробувати крихітку. Боязко-боязко, ніби в роті сиділа жаба, ворухнув язиком, заходився жувати.

— Знаєте, нічого! — сказав, проковтнувши першу порцію.

Смаком планктон нагадував креветок, може, навіть раків, зварених із кропом.

— Не такий уже й гидкий, як здавалося!

— Чого ж бо йому бути гидким! — чи то спитав, чи то заперечив Адам Варфоломійович. — Планктон — висококалорійна, поживна речовина. В ній понад п'ятдесят процентів білка, є вуглеводи, жири, різні необхідні для нашого організму вітаміни. Щоправда, він розпорошений на поверхні океанів, тим-то й збирати його важко — доводиться фільтрувати величезну кількість води. Але ж скількох людей він може нагодувати! Один океанолог, — вів далі Паганель, — запропонував ловити планктон густо сплетеними сітями, перегороджуючи ними, як оце зробили ми, вузькі протоки. Вчений підрахував: тисяча таких тканок за добу може зібрати стільки планктону, що його вистачить, аби нагодувати п'ятдесят тисяч чоловік.

— Ого!

— От вам і ого! — хитнув головою Адам Варфоломійович і додав: — Але вигідніше збирати криль. Знаєте, що це таке?

— Ні.

— Крилем китобої звуть яскраво-червоних рачків, що ними годуються кити. Він теж надзвичайно поживний.

На підтвердження сказаного Паганель навів такий приклад: гігантському антарктичному киту, вага якого понад сто п'ятдесят тонн, щодня потрібно майже мільйон калорій. І він їх дістає — знаєте звідки? — поїдаючи криль.

Ось яка сила закладена в мікроорганізмах! Того дня ми повернулися в табір з небагатим уловом. Та й їли планктон наші друзі знехотя.

— Я вам не кит-риба, — першим обурився Мотовило. — Китових вусів, крізь які проціджується вода, у мене немає. Калорій теж потребую менше.

— Ну, звичайно, в лежнів енергія не витрачається, — докинула Наташа.

Але навіть він, Мотовило, принесений нами делікатес все ж скуштував.

— На безвідді і рак — риба, — поглинаючи ті морепродукти, буркнув, примирливо.

А я переконався, що планктон їсти можна. Навіть незначна порція втамовує голод. До того ж після остогидлої копри як-не-як переміна в харчуванні.

Звідтоді ми й почали проціджувати воду, навперемінки, майже щодня вовтузячись біля скель.

Сьогодні черга припала Наташі й мені.

Стояла спека. Вітер, зриваючи з берега пісок, запорошував очі, боляче бив по обличчю. Море теж починало збурюватись.

З тих пір, як ми втрьох рятувалися од припливу на безлюдному острівку, а потім, у досвітній темряві повертаючись через протоку, об коралові зарості подряпали ноги, минув не один день. Та ще й досі виразки ті не зажили, гноїлися й пекли вогнем.

— Ви, Андрійовичу, безжальний, — поскаржився я. — В таку лиху годину добрий хазяїн пожаліє навіть собаку, а ви змушуєте нас іти по планктон.

— Нічого з вами не станеться, — відповів боцман. — Помалесеньку, потихесеньку — в шию ж вас не гонять! — і наловите. Он голодні сидять, — кинув він докірливий погляд на Оканя і Мотовила. — Їх треба ж удовольнити!

І ми пішли.

Поставили, як учив Паганель, сіті. Самі примостились на скелі і стали чекати припливу.

Хвилі набігали не круто — плинули, ніби ковзаючи по гладіні моря: лють і стрімкість вони розгубили ще на бар'єрному рифі.

Раптом одна закучерявилась, піднявшись вище за інших, і жбурнула в сіть щось важке й продовгувате.

— Наталко, дивись! — крикнув я, дістаючи з куля "рибину".

— Пляшка? — здивувалась дівчина.

— Та ніби вона…

Ми залишили скелю й вийшли на берег.

Я так захопився тією знахідкою, що навіть забув про свої болячки: став навколішки, уважно почав розглядати улов.

То була велика, — очевидно, з-під шампанського, — міцно закоркована пляшка. Всередині щось лежало. Не інакше — записка!

— Що робитимемо? — запитав я.

— Давай пропхнемо корок.

Наташа подала пальмовий шпичак, я натиснув ним зверху, але корок не піддавався. Спробував камінцем оббити смолу — шийка раптом тріснула, і я побачив зібганий шматочок паперу.

— Та швидше витягай! — згораючи від нетерпіння, підганяла Наташа.

Я перехилив пляшку догори дном, і папірець випав.

Ось що ми прочитали: "Я мореплавець-одинак на прізвище Голопупенко, літа тисяча дев'ятсот… такого-то року з півночі на південь перетинав Тихий океан. В ніч з тридцятого на тридцять перше грудня вітрильник мій (наводились координати: градуси, мінути — широта й довгота, на якій розташовано атол Туамако) потрапив у скажений шторм.

Такої лютої бурі я ще не бачив зроду: потрощило щогли, хвилею змило палубний вантаж.

На борту були два мої вірні супутники — папуга Кара та кіт Мара.

Але — бідні-бідні створіння, і царство їм небесне, чи то ба, морське! — їх ще напередодні поглинула безодня. Я лишився сам-самісінький.

Порятунку немає! Відчуваю: через годину-другу човен піде на дно. Що на мене, нещасного, чекає? Жахлива смерть у пащі акули; в кращому разі прибій винесе на який-небудь кораловий суходіл, де на мене нападуть тубільці або ж розтерзають хижі звірі".

І внизу на аркушику приписка: "Кому до рук потрапить цей лист, нехай — благаю уклінно! — передасть його бабуні в Жмеринку і сповістить, що вона може пишатися своїм онуком: він загинув, як герой, сміливо глянувши смерті в очі".

— Ну, що ти скажеш? — стривожено запитала Наталка. І сама відповіла: — Як мені його шкода, того сміливця! А це його передсмертне послання... Васильку, та це ж сенсація, знахідка віку!!

Я мовчав.

Сенсація віку, бідний-нещасний. Ах, ах! Якби-то все було так, як вона думає. А то ж, — правда, я Наталці про це не зізнався, — мені відомо походження тієї пляшки.

.... Того новорічного вечора на "Буревіснику" було весело й гамірно. Кок та його кухарята на кормовій палубі накривали святкові столи. Гриміла музика, лунали пісні.

Капітан розщедрився, велів розкупорити, — що в плаванні трапляється рідко, — кілька пляшок вина.

Новорічна гулянка тривала до ранку. Я в ній участі не брав — саме стояв на вахті. Пригадую, на капітанський місток опівночі завітав Мотовило. Привітав мене з Новим роком і сказав:

— Слухай, старий, у тебе не знайдеться шматка паперу й ручки?

— Чого ж, є, — відповів я, діставши з шухляди все, що він просив.

От спасибі — виручив! — подякував Мотовило. — Зараз накатаю бабуні душевного листа.

Я ще здивувався: якого листа? Адже з берегом у нас зв'язок лише по радіо. От і наші новорічні поздоровлення випурхнули з-під руки радиста, що, схилившись над ключем, увесь час чаклує в радіорубці.

Радіограму послати додому ще можна, але лист... Шлях "Буревісника" проліг далеко від материків — яка вже тут у біса пошта! І от пляшка із запискою... У мене відразу майнув здогад: це його, Мотовила, робота!

— Ходімо мерщій в табір! — силоміць потягла мене Наталка.

Ми так і не наловили планктону, з порожніми сітями вернулися назад.

Лист викликав і подив, і безліч здогадів. Його жваво обговорювали до пізнього вечора.

— Це ж треба такому трапитись! — не переставав дивуватись Окань. — Хтось із наших співвітчизників просив порятунку.

— От би зв'язатися з портом, щоб дізнатися, хто останнім часом вирушав у одиночне плавання.

— Зробити це буде неважко, тим паче, що зачіпка є, — втрутився в розмову Адам Варфоломійович. — Відважний мореплавець Голопупенко адресує листа бабусі. Отже, ясно, що він із Жмеринки або десь із тих країв.

— Із Жмеринки, кажете? — вислухавши всі наші за і проти, нарешті озвався боцман. — Даю відсікти свою правицю, якщо цей лист не написав хтось із екіпажу "Буревісника". Дурний жарт! — сердито додав він. — Я б тому жмеринському горе-героєві скинув штани та добре всипав, щоб і десятому переповідав, що на морі подібні витребеньки недоречні. От тільки важко дізнатися, хто ж усе-таки додумався до такого глупства: на "Буревіснику" десятки людей, а почерк, як видно, змінено — лист писаний лівою рукою.

Я слухав Андрійовича, і мене ніби хто тягнув за язик — так і хотілося сказати: "Он він, той Голопупенко із Жмеринки!" Та я під заворожуючим і благальним поглядом Мотовила, — скільки ми й говорили, Анатолій не зводив з мене очей, — мовчав.

Допізна затяглася розмова.

Мовби з мішка, посипались різні морські оповідки. Про пошту в пляшках, якою з давнини користувалися мореплавці.

Нас найбільше захопили розповіді боцмана: він знав безліч цікавих історій.

Тоді-то ми й дізналися, що в морях і океанах з кінця в кінець, ніби повноводні ріки, струмують потужні течії. Більшості відомі лише такі, як Куросіо та Гольфстрім. А скільки їх ще є, про які ми навіть не здогадуємось. Ось хоч би і в Тихому океані: Північна та Південна Екваторіальна. Під однією з них, плинучи на стометровій глибині в протилежний бік, несе свої води течія Кромвелла. Є Перуанська, Ель-

Ніньо, яку мешканці країни Перу ще називають Агуахе, що означає: приплив. Ойяйо, Антарктична, десятки інших...

Щомиті могутній плин течій переміщує з місця на місце гори води. Ця рухлива вода і стала тією дорогою, по якій з давніх-давен пересувається пляшкова пошта потерпілих моряків.

Ось кілька прикладів — випадки, про які того вечора розповів бувалий моряк.

Трапилось це в середині минулого століття.

Після шторму, який раптово налетів з неспокійної Біскайської затоки, чотирищогловий бриг "Грифтен" обігнув береги Португалії і заякорився в іспанському порту Гібралтар.

Коли після звільнення на берег моряки вертались на судно, вони, щоб вітер та хвилі не хилили шлюпку на бік, поклали в неї кілька кам'яних брил. Одна особливо поросла водоростями та черепашками. Круглобока, опукла, вона нагадувала пузату бочку.

Моряки уважніше придивились і побачили, що перед ними справді барильце.

Що ж, непотребу в морі більш ніж досить. Але ця знахідка виявилась неабиякою. Всередині барильця лежав засмолений кокосовий горіх, а в ньому — сувій пожовклого пергаменту, густо помережаний стрімкими готичними літерами.

Знахідка була не що інше, як трагічна і запізніла — вона пролежала у воді понад триста п'ятдесят років! — звістка великого мореплавця Христофора Колумба про загибель каравели "Санта-Марія".

Так розгадали таємницю зникнення славнозвісної іспанської каравели.

Пляшки, в яких потерпілі посилали своє останнє "прощай", люди знаходили й раніше. Ще в шістнадцятому столітті в Англії була заснована дивна посада: відкупорювач пляшок. Приводом для цього став такий випадок. Одного разу літній рибалка, повертаючись з моря, знайшов на березі викинуту прибоєм пляшку. Як потім довідались, у ній зберігалась таємниця державної ваги. Якийсь невідомий сповіщав про те, що військові кораблі Данії захопили в Арктиці російський острів Нова Земля.

Чутка про це докотилася до королівського двору Англії. Тоді королева Єлизавета і запровадила посаду відкривача пляшок. Шибениця чекала на того, хто знайдену біля моря пляшку наважувався розкоркувати сам!

Звичайно, мене й Наташу ніхто не уповноважував розкорковувати пляшку. Таким чином ми мимоволі стали сучасними відкупорювачами.

Тоді-то й вирішили: якщо інші користуються пляшковою поштою, можна спробувати й нам.

Вранці у джунглях знайшли великий кокосовий горіх. Журавка роздобув смолянистої речовини; я з Наталкою — схоже на провощений папір або пергамент листя острівного фікуса; Мотовило і Паганель на мілководді піймали кальмара: в нього, до речі, як і в інших головоногих молюсків — спрутів, каракатиць, — є мішечок з чорнильною рідиною, яку кальмар, замість димової завіси, "ставить" перед очима свого переслідувача.

Перо виготовили із скалки перламутрової черепашки.

Отже, все було готово. І ми заходились писати. В листі розповіли про те, як загинув наш човен, як ми потрапили на берег. Про життя-буття на Кілі-Кілі та наші пригоди. Всі, крім боцмана, розписались.

— Вигадки! — сказав Андрійович і ставити підпис відмовився.

Лист поклали в горіх, отвір залили роздобутою десь серед густолісся живицею.

— Пливи! — кинули на хвилі. І нашу пошту підхопила стрімка течія.

Може, через сотню літ лист цей теж потрапить до рук відкупорювана пляшок. Тоді-то світ ахне, довідавшись про наші поневіряння на далекому атолі Туамако.

Так ми жили — збирали планктон, на саморобні гачки ловили рибу. Паганель та Наташа вели якісь там свої наукові дослідження.

Табір наш — місткий курінь та невеличка, побудована особисто для Наталки хижка — стояв неподалік од води, на тому березі, де ми вперше заночували, потрапивши на острів. Але обставини склалися так, що хижку й курінь довелося перенести в інше місце…

Ще в плаванні, коли "Буревісник" простував на південь, ми помітили, як над океаном повисають барвисті райдуги. Вони виникали після викинутих високим водограєм бризок, які розпорошувалися в повітрі і знову падали на воду.

— Що це? — запитав я Адама Варфоломійовича.

— Кити, — пояснив він.

— Кити?!

Я вперше тоді побачив цих океанських велетів і неабияк ними зацікавився. Ну, насамперед, що то за струмінь води, який піднімається так високо вгору?

І Паганель відповів: то кит, піднімаючись з глибин, аби зробити видих, через ніздрі випускає з легень тепле повітря. Вириваючись, як струмінь з пульверизатора, воно захоплює і розпорошує на дрібні бризки морську воду.

— За висотою й формою водограїв — а вони бувають високі або зовсім низькі, нахилені до поверхні моря під кутом сорок п'ять градусів і прямовисні — можна розпізнати, — додав Адам Варфоломійович, — який кит пливе, навіть визначити його приблизний розмір. Бачите, — показав він на обрій, де головами кульбаби якраз розпукло кілька фонтанчиків, — то сейвал, після блювала та фінвала третій за величиною кит. Його особливі прикмети: плавець високий, і пірнає він під прямим кутом.

Я глянув удалечінь. Там кит, ніби ставши на голову, свічкою йшов донизу. Енергійні помахи хвоста залишали на поверхні океану пласкі водокруті.

— У вас є годинник? — перевівши розмову на інше, поцікавився природознавець. — Ви спите, юначе?

— Є... А що?

Замітьте: коли сейвал пірнає, то через якийсь проміжок часу виникають водограї.

Раз, два, три... Велика стрілка годинника спочатку показала вісім, потім — дев'ятнадцять секунд.

— Усе правильно, — підтвердив Паганель. — Цей кит, колего, рухаючись, викидає один, інколи два водограї з інтервалом від чотирьох до двадцяти двох секунд.

— Така точність?

— Атож, хоч звіряй годинник.

— Адаме Варфоломійовичу! — крикнув я. — Он, ондечки залп фонтанів!

Прямо по курсу "Буревісника" то виростав, то знову опадав високий водяний султан.

Від хлопців я наслухався різних оповідей про те, як океанські велетні нападають на човни і трощать їх ущент, а тому квапливо запропонував:

— Слід би повідомити капітана, що перед нами небезпека — стадо китів. Нехай змінить курс.

Паганель розсміявся.

— Ні, шановний, стада немає. То після тривалого перебування під водою випірнув один єдиний кашалот. Він ще довго хвилин десять, може, салютуватиме нашому "Буревіснику".

І Адам Варфоломійович не помилився. Корабель уже минув велетня, а він усе бризкав і бризкав над собою.

Кити, як я довідавсь, непосидющі безпритульні бродяги. В пошуках "пасовиськ" вони кочують з місця на місце: в Південній півкулі весною — на південь, восени — на північ. У Північній мандрівка відбувається

навпаки... Там, у полярних районах океанів, на неозорім широкопіллі "колосяться" щедрі врожаї зоопланктону. До тих випасів і пливуть кити.

Коли "Буревісник" перепливав океан, наша і їхні дороги перетнулись. І ось знову зустріч, цього разу в тропічній зоні.

... Кілька днів тому наша "велика родина" заходилась укріплювати табір. Товстим шаром листя ми накривали курені, проривали канави для стоку води.

Мене й Оканя боцман послав заготовляти планктон.

Навпроти скель, коло яких ми завжди ставили сіті, ген за кораловим рифом голубів океанський простір. До острова з нього вела досить простора, вся в пінявих брижах, протока.

Починався шторм, і на воді ряснішало баранців.

Раптом око вихопило з далини незвичне: серед дрібних, зморшкуватих брижів вимальовувалося щось велике й темне. Воно, як перископ підводного човна, висувало з води невеликий косий плавець.

Потім — ми встигли роздивитися велетенську, з плямистим черевом тушу — невідома істота вискочила з води і, важко ляпнувшись на хвилі, кинула довкола широке віяло бризок. Ще і ще! В повітрі блиснули схожі на крила ластівки довгі грудні плавці.

Стрибки повторювались один за одним. "Справжня акробатика!" — замилувались ми.

Веселуна оточили високі з білими цятками плавники. Вигнуті, тонкі, вони скидалися на серпи, і що більше їх ставало, то вище й частіше підскакував морський циркач. Ось він занурився і, випірнувши, лишив далеко позад себе несподіваних шанувальників. Але так було з хвилину

не більше. Серпи плавців знову зімкнулись, взявши його в тісне коло. Тепер вже не було сумніву, що то хижаки переслідують беззахисну істоту.

Кільце вужчало й стискалося. Примарним полиском відливали над хвилями зухвало занесені серпи. Ми помітили, як знову й знову хижа зграя нападала на свою жертву, стаючи щораз нахабнішою.

І тоді трапилося таке. Оточена з усіх боків, нещасна істота стрімголов кинулась у протоку між рифами. Вона мчала так швидко, що нападники не могли її наздогнати, і відстань між ними збільшувалась. Вибору у тварини не було: з одного боку — хижаки, з другого — суходіл. Мить — і вода розступилась. Багатометрова жива торпеда вихопилася з хвиль і важко впала на береговий пісок.

Тіло нещасної істоти, причавлене власною вагою до землі, то надималось, то опадало. Нас від неї відділяло лише кілька метрів: неймовірних розмірів голова, тулуб, широченний хвіст — такого ми ще не бачили!

— Солоний, не підходь! — застеріг Окань, помітивши, що я збираюся наблизитись до велетня.

А й справді, ризикувати не треба: варто створінню роззявити пащу — і капут! Ось чому я обачно відступив, а Василеві наказав негайно мчати в табір і про все сповістити друзям.

Незабаром усі були тут.

Першим прибіг Паганель. Уздрівши велетня, як завжди, коли на очі йому потрапляють риби або тварини, незрозуміло кинув латиною:

— Мегаптера нодоза! — І, здогадавшись, що мови тієї ніхто з нас не знає, додав: — Себто, довгорукий кит, інакше — горбач.

… Я знову, вже вкотре, ловив себе на думці: від природи я, мабуть, дуже вразливий. Чужі страждання мимоволі стають моїми. Від них, хоч би й хотів, нікуди дітися: почуття мої потрапляють у важкий полон. І навіть потім, коли все лихе минає, на серці лишається скорбота й присмак гіркоти.

Важко мені було дивитися, як конав океанський велетень! Друзі теж співчували, а допомогти не могли. Єдине, що його врятувало б, це якби раптом налетів прибій і підняв високу воду. Кит спокійно поплив би тоді в океан. Та до вечірнього припливу було ще далеко.

Коли сонце згасло, муки кита скінчились.

— Відплавав сердега.

Наташа крадькома змахнула непрохану сльозу.

— Що ж, треба буде його розрізати. Продуктів у нас обмаль, а м'яса тут вистачить на сотні чоловік.

Я навіть не дослухав боцмана — засмучений, побрів до куреня.

Штормова ніч гриміла хвилями-валами. Ніби плакальники над могилою, голосили вітри.

Сон не йшов. Принишкнувши в кутку куреня, я мовчки слухав завивання бурі. Коли на світанку склепив повіки, приснилось, що мене фашисти ведуть на розстріл. З автоматами напереваги, вони, здавалось, ішли по воді.

— Солоний, Солоний! — стусонув під бік Мотовило.

Не зрозумівши спросоння, де я та що зі мною, я лячно ойкнув.

— Васильку, — знову озвався товариш. — Ти чого це розоряєшся?

— У-у… ух! — дихнув я з полегшенням, позбувшись нічної мари.

Фашисти… вода, в якій я пливу. Ну, звичайно, наші сни віддзеркалюють те, що було насправді. Книжок про нелюдів-фашистів я прочитав багато, а трагедію, що розігралася в морі, бачив учора. Ось воно й змішалося докупи, непрохано увірвалося в мій заячий, сторожкий сон.

Та про це я не сказав нікому — почнуть кепкувати: неврастенік, мовляв!

Уранці ми знову пішли до горбача.

Боцман таки дотримав слова — кит збоку був розрізаний. Але надріз, звідки взяли м'ясо, на велетенській туші — мізерія, і не помітиш.

Я тепер мав нагоду спокійно оглянути горбача. Ось що це був за один: товстий, круглий, спереду кулястий і трохи тонший біля хвоста темно-коричневий тулуб; довжина його сягала за десять метрів. З одного боку в ньому стирчав глибоко вгрузлий уламок кістки. На голові, щелепах та грудних плавцях густо наросли вкриті короткими волосинами гулі. Спинний плавець невисокий, зате грудні — через що горбача й прозвали довгоруким — чималенькі.

Кити ці, розповів Адам Варфоломійович, водяться майже в усіх морях та океанах планети.

Весною і влітку вони, як і всі їхні родичі, пасуться в Арктиці або в Антарктиці, а зимувати пливуть у тропіки. Поодинці зустрічаються рідко — як правило, тримаються гурту. Так "веселіше", легше добувати харчі та й надійніше в океані, де повно хижаків. Хоч, треба сказати, на горбачів рідко хто відважується напасти.

— А от трапилося ж — напали, — вів далі Паганель. — Спробуємо уявно відтворити картину нападу.

І він, ніби вдумливий слідчий, заходився простежувати хід морського бою.

Отож горбач відбився від стада. В пошуках їжі, може, для прогулянки — немарно ж їх ще звуть веселими китами! — наблизився до берега. Він не досягнув ще бар'єрного рифу, як на нього, — про це свідчить уламок кістки в боці, — напала меч-риба. Тоді горбач вирішив повернути у відкрите море — ми з Оканем підтвердили, що кит спочатку вискочив із води і хвостом повернувся до берега. І саме тут його й заскочила зграя хижаків.

То були косатки, агресивні представники родини дельфінових.

У порівнянні з китами косатки невеликі — довжина їх сягає десяти метрів. А от злості й настирливості могло б вистачити й на тисячу китів!

Як я вже сказав, ми від початку до кінця бачили той поєдинок. І ті войовниче висунуті з води серпи теж. То, за свідченням Адама Варфоломійовича, були майже двометрові спинні плавці косаток. Полюючи під берегом, хижаки зустріли горбача. Така ласа здобич! Косатки часто пожирають навіть узяті на буксир трофеї китобоїв, аніскілечки не зважаючи на присутність людей та гуркіт корабельних машин. А тут — на тобі! — беззахисна тварина. Якщо вже косатки обрали жертву, від них вона не втече — знищать! І розтерзають її ще живою на шматки, насамперед згризуть смачний китовий язик. Він для них — делікатес.

— У даному разі, — закінчив свою "експертизу" Паганель, — косаткам не вдалося вирвати китового язика. А горбач, знаючи, що на нього чекає, зважив, що смерть на суходолі легша, ніж від зубів нападників.

Ми залишили місце загибелі горбача з важким серцем; ніби трагедія торкалася кожного з нас. "А може, й торкалася!" — подумав я. Все, що нас оточує: земля, небо, ліси, щонайменша билинка, — то частка нас самих, джерело, з якого ми черпаємо радість і снагу. Було прикро не лише тому, що знищено велетня. Хай би це було навіть маленьке звірятко, та якщо його не стає, неодмінно втрачається щось прекрасне і в мені, в людині.

Боцман розпорядився по-господарськи: кожному велів узяти, скільки хто донесе, китового м'яса. Я взяв теж, хоч, зізнаюсь, мене той практицизм обурював. Я дорогою мовчав і потім, у таборі, увесь вечір не зронив жодного слова.

Вечеря була багата. М'ясо горбача непогане, на смак нагадує яловичину якби до нього трохи цибулі та перцю, то вийшов би справжній шашлик.

Щоб м'ясо довше збереглося, ми викопали шурф. Опустили в нього поклажу, загорнувши її спершу листям і травою. Зверху насипали вологого, ледь-ледь прохолодного піску. Та вже на другий день з комори полинули "пахощі". А сонце пекло. Під його нищівним промінням почала гнити уся китова туша. Вітер розносив по острову сморід — хоч тікай. Треба було щось робити, насамперед перенести табір в інше місце.

І ми обрали підвищення — нешироκий майданчик у східній частині Кілі-Кілі, там, де бар'єрний риф підступав до самого берега.

Знову, як і тоді, на початку, заходились будувати курені. А Наталці палац: невеличку, але чепурну, криту пальмовим віттям хижку.

За порогом біля неї, ніби на замовлення, рясніли якісь пишні тропічні квіти. Щоранку дівчина ними милувалась, дбайливо доглядала, мовби коло хати в себе на Україні.

Від того й нам якось світліше ставало на душі.

Розділ десятий

"МОАНА" — ПОЛІНЕЗІЙСЬКА ШХУНА

Ми збиралися обстежувати південно-східну, відмежовану од місця нашої стоянки озерами й густими джунглями частину острова. Намір був не лише роздивитися узбережжя, а й попірнати, якщо там, звичайно, нема стрімких течій.

Крім боцмана, який занедужав, у дорогу вирушали всі.

Андрійович ще раз попередив:

— Не спитавши броду, не лізьте у воду! Спочатку промацайте дно, — радив він, — а вже потім пірнайте. Журавка — за старшого.

Боцману не можна не вірити. Він чимало разів плавав до Полінезії. Багато її островів та архіпелагів знає, як свій дім.

— Запам'ятайте, — додав Андрійович, — що зі сходу, з навітряного боку, звідки дме південно-східний пасат, майже біля всіх тутешніх атолів дно глибоке, а от рельєф західного узбережжя — ну, та ви й самі в цьому переконались! — пологий і закінчується, як правило, пасмом підводних рифів.

Коли ми дістались на місце, то зрозуміли, що звернений до схід сонця берег Кілі-Кілі справді дещо крутіший, ніж той, де ми отаборились. Він височів над поверхнею моря на міцному стемнілому кораловому підмурку. Крім того, в нього вклинялося кілька невеличких бухт. Власне, це були видовжені, своєрідні затоки, які під час морського припливу наповнювались по вінця. Коли ж хвилі відкочувались в океан, — а це траплялося двічі на добу, так звана мала вода правильних

півдобових припливів, що виникає завдяки притяганню Місяця і Сонця та центробіжній силі, утвореній внаслідок обертання Місяця і Землі навкруг свого спільного центра, — дно бухти тоді оголялось, і перед очима поставала панорама морської безодні: ошкірені шпичаки скель, кратери-заглибини, плато. Ми прийшли саме тоді, коли вода відступила. Глибоким шрамом на океанському тлі чорніла обміліла затока.

— Справжній акваріум! — захоплено вигукнув Паганель, розглядаючи заглибини, в яких хлюпотіла вода. — Іхтіологу про таке можна лише мріяти: для дослідів кращої природної лабораторії і не знайти.

У багатьох місцях дно зовсім оголилось; воно лиснилося проти сонця матово й сріблясто. Прилиплі до скель водорості нагадували чуб казкового велетня, що, скупавшись, вийшов з океану та й ліг перепочити. Легкі хлюпотливі брижі, коли вода переливалась із заглибини в заглибину, набігали і тихо ворушили поросли на підводних схилах світло-зелену траву. Кожна стеблинка випромінювала якесь м'яке, неземне світло. Здавалось, галузки світяться зсередини. "Таке буває, — подумав я, — лише в загадковому царстві Нептуна або ще напровесні в полі, коли, захлюпані хиткою місячною повінню, виблискують пшеничні вруна".

Не дивно, що я замилувавсь тією знадою. Не відводили од неї зачарованого погляду й мої товариші.

— Краса яка! — тихо мовила Наташа.

Поряд, де півметрова товща води покривала дно, утворилось мілководдя — акваріум, про який щойно говорив Адам Варфоломійович.

Чого там тільки не було!

Плескаючи хвостом, билася сріблясta, схожа на шаблю риба; між громаддям волохатих скель в'юнко звивались вугри. Метеликами пурхали грайливі коралові рибки.

І губки, й живі морські зірки, і ще безліч невідомої живності лежало перед нами, як на долоні.

— А підійдіть, будь ласка, Василю Петровичу, сюди, — звернувсь до мене Паганель.

Я наблизився до природознавця.

— Мені здається, — підсліпувато розглядаючи нешироке плесо, мовив він, — там плаває хауліод!

— Що це таке? — поцікавився я.

— Риба, — відповів Паганель, — з підзагону стоміатоїдних.

У воді щось таки ворушилось — чи то риба, чи то гадюка, і я, не роздумуючи, кинувся ловити того хауліода. Та науковець вчасно мене попередив:

— Обережно! Представники стоміатоїдних, які утворюють групу риб з ротом-капканом, дуже агресивні.

— А ми зараз побачимо, які вони агресивні, — і Мотовило саморобним сачком вихопив рибу з води.

Це було якесь чудисько. Гострі зуби, що войовниче витикалися з рота, заважали рибі стулити пащу, і вона в неї на всю широчінь була роззявлена.

По вигорбленій спині, де, мов крило метелика, стирчав косий плавець, тягнувся схожий на антену, тонкий і довжелезний відросток.

— Вельми вам вдячний — даруйте, знову забув, як по батькові, — озвавсь розчулений Паганель.

— Саврадимович, — відрекомендувався Мотовило.

— Так, так — схиляючись над рідкісним екземпляром стоміатоїдних, щось про себе бурмотів біолог. А потім, підвівшись на повен зріст, потис Мотовилу руку. — Від імені колективу природознавців "Буревісника", — сказав він, — дякую вам, Анатолію Саврадимовичу. Ви навіть не розумієте, що ви піймали!

— Не інакше, чорта, — засміявсь Мотовило.

— Е, ні, — заперечив Адам Варфоломійович. І пояснив: — Кожна істота, згідно з науковою класифікацією, має свою назву. Цей спійманий вами екземпляр зветься риба-дракон.

Мотовило від подиву, здалося, отетерів. Потім, лукаво мені підморгнувши, перепитав:

— То, кажете, дракон?

— Так! — радо підтвердив Паганель.

— Я безмірно щасливий, — докинув матрос, — що наш боцман і це страхіття — тезки.

Ні, Мотовило невиправний баламут, про себе відзначив я. Знову йому треба зачіпати Андрійовича.

— Кусючий ти, хлопче! — зауважив Журавка.

— Яке "добридень", таке й "доброго здоров'я", — обгрунтував свою в'їдливість Анатолій.

А Наташа вже — вона пішла з Оканем до сусідніх скель вздовж берега — гукала:

— Мерщій сюди!

Окань теж нетерпляче махав нам рукою.

Що вони там знайшли? Ми залишили Паганеля, що схилився над рибою-драконом, а самі рушили далі. Віками спресовані рештки відмерлих коралів, а може, й базальтові породи утворювали бар'єр спадистого берега. Для низинного острівця, яким є Кілі-Кілі, це був надійний захисток, що вберігав його від нападу океану. Дивлячись на нього, я подумав: що тут діється, коли заклекоче буря! Хвилі стрімко б'ються об міцний бар'єр, у безсилій люті лижуть його шорсткими язиками, жбурляють спінені вали — і відступають, щоб знову почати нескінченно-одноманітний штурм.

І все ж берег вистояв! А видовби в ньому — низка гранітних заглибин-шрамів, розташованих нижче лінії прибою, — свідчили про жорстокий поєдинок.

Ці нори, як видно, і зацікавили Наташу.

Ми наблизились, коли Окань, лячно викрикуючи, тягнув з них щось схоже на велетенського павука — живе і непокірне.

— Чергова порція делікатесів для гурмана, — казав він, жбурляючи ту здобич на високий берег.

— Що воно? — здивувався я.

— О темношкірий отроче, — знову почав у своєму грайливому стилі Окань. — Слуга покірний і слухняний життям своїм не дорожить, аби…

— Не слухай, Солоний, цього базіки, — перебила його Наташа. — Просто ми натрапили на нори, в яких безліч морських раків — лангустів.

— Ура! — несамовито закричав Мотовило. — Я ще в Кембріджі чував про цю королівську страву.

— Чувати мало, друже, впрягайся в колісницю! — і Окань запропонував товаришеві теж діставати раків.

Не встиг Мотовило занурити у воду руку, як закричав:

— Матка боска! Та вона кусається, ця нечисть. З пальця в нього капала кров.

— Покроплений живою кров'ю, цей берег вікопомним буде, — докинув Окань.

— Вікопомний чи ні, але гинути ні за цапову душу я не збираюсь! — і Мотовило виліз із води.

— Слабак! — тільки й мовила Наташа. А до нас звернулась: — Сміливіше, хлопці!

Ми з Журавкою, наслідуючи дії Оканя, теж заходилися нишпорити в норах.

Ось під рукою щось заворушилось, поповзло геть. Глибше, глибше — і рак попався.

"Ну, й рачище!" — подумки відзначив я, викидаючи на пісок величезного лангуста. Кілограмів на два — не менше... Одного за другим витягав я з нори раків.

Майже півметрової довжини, вони були важкі й непіддатливі, щораз намагалися вислизнути з рук. Один із них, коли я намацував його в норі, таки щипонув мене за палець. Та я, пересиливши біль, все ж його не випустив.

— Ага, піймався, капосний! — зловтішно примовляв, розглядаючи розчепірені клешні лангуста.

— Одного хвоста вистачить, щоб досхочу наїстись, — відзначив Журавка.

— Та ще аби холодне пиво...

Але що ж із ними робити, з сирими? їсти їх так не будеш.

Володя Журавка запропонував:

— Біжи, Мотовило, в кущі, знайди сухостою. Не мені тебе вчити, як видобувати вогонь.

Коли на піску повзало з десяток спійманих лангустів і палахкотів огонь, Володя Журавка заходився оглядати коралові брили, що валялися по всьому узбережжю. Ми знали: старший матрос камінчиками просто так цікавитись не буде — він щось та задумав. І незабаром Журавка гукнув:

— Солоний, іди з Оканем сюди!

Ми підійшли і побачили завбільшки як невеликий казан мушлю тридакни.

— Беріть! — наказав старший.

Окань і я схопили ту стулку й понесли до багаття.

— Ну й казан! — захоплено вигукнула Наташа. — Юшкою, звареною в ньому, можна нагодувати увесь екіпаж "Буревісника".

— А поки що від пуза наїмося ми, — подав голос Мотовило, підкидаючи в багаття дрова.

Потім, за наказом Журавки, тим казаном зачерпнули морської води. Поставили на триногу — розкарякуватий камінь, вигребти з-під нього пісок.

— Тепер можна й варити.

— Давай, Мотовило, розкочегарюй! Незабаром вода в "казані" булькала.

Наташа кинула в неї жмуток якоїсь трави, через кілька хвилин — лангустів.

Лапате, як лопушиння, гілля острівного — щоправда, неродючого — банана замінило нам скатертину. Замість стола — плаский майданчик узбережжя.

Ми ніколи ще не їли такого смачного м'яса. Лангусти, солодкуваті й соковиті, нагадували м'ясо раків, хіба що трохи твердіше — от і вся різниця. Морська вода додала тому делікатесу ледь солонуватого смаку, а Наташина травиця — духмяних пахощів. Їж — за вуха не відтягнеш!

Оканя з кількома лангустами ми послали до боцмана, самі ж вирішили попірнати.

Ми навіть не сподівалися, що цього разу нам так пощастить і ми натрапимо в океані на цікаву знахідку…

Ще кілька днів тому зі сходу — десь, мабуть, відлютував шторм — набігали круті хвилі, так звані мертві брижі.

До тієї частини острова, де стоять наші курені, вони не доходили, розбиваючись об довгий кораловий мис, що, висунувшись в океан, захищав бухту й берег від південно-східних вітрів.

Але тут, видно, штормило неабияк: лінія прибою — вилинялі на сонці камінці й черепашки — простяглася за десятки метрів від берега, попід самими хащами.

Океан вгомонився, притих. Лагідно й ширококрило повівав над ним пасат.

І все ж пірнати в цих місцях, біля берега, звернутого до океану, небезпечно. По-перше, це навітряний бік острова, біля якого, як твердить боцман, значні глибини, а отже, розгулюють акули; по-друге, ми не знали, чи є тут течії і куди вони спрямовані.

Звичайно, лізти у воду, не знаючи місцевості, ризиковано, а то й просто глупство. Тому ми обігнули мис — південну окраїну Кілі-Кілі — і вийшли на берег, до внутрішньої лагуни.

Як я вже казав, усі острівці в атолі роз'єднані протоками, що ведуть з океану в лагуну. І хоч лагуна мирно й непорушно синіє під захистом довколишніх острівців і нагадує затишне лісове озеро, все ж у неї з океану проникає вода. Через вириті природою в кораловому кільці атола канали її наганяє вітер і прибій.

Протоки ті здебільшого глибокі, вільні од коралового нашарування, але є й такі, що, як сказав би Мотовило, старій жабі по коліна. Ніби степові вибалки бур'яном, поросли вони живими коралами.

Я одного разу гортав лоцію Тихого океану. В ній, пригадую, застерігалось, що без тубільних провідників, які добре знають підходи до островів, мореплавці повинні користуватися протоками з великою обережністю — можна сісти на рифи.

Ось така неглибока протока лежала і між Кілі-Кілі та сусіднім з ним пласким острівцем.

Ми поклали під тінистим деревом пожитки, захопили знайдені Паганелем маски і подалися до води.

Першим у лагуну, на наш подив, кинувся Мотовило. Я сказав "на подив", бо від природи Анатолій боягуз — кроку не ступне, якщо це небезпечно. А тут, на тобі, не розібравшись, що й до чого, скочив у воду.

Часто його вчинки, помітив я, розраховані на зовнішній ефект. Він, так би мовити, мастак напускати туману або, висловлюючись мовою боцмана, майстер "суричити мозок".

От і зараз — пірнув, баламут, і, щоб здивувати чи навіть викликати наше занепокоєння про свою персону, кілька хвилин не випливав на поверхню.

— Чи не скоїлось, бува, лиха? — першою стривожилась Наташа, пильно вдивляючись туди, де над Мотовилом колами розійшлась вода.

Ми теж, затамувавши подих, з острахом дивилися на притихле плесо. Але Мотовила там не було.

— Він що — гратися з нами надумав, цей пришелепуватий! — втративши терпіння, вигукнув Журавка. І, не діждавшись, поки той випливе, надів маску, пірнув, аби роздивитися, що ж там, під водою, трапилось.

Тієї миті, коли Журавка виткнувся з води, за сусідньою скелею майнула голова Мотовила.

Ну й штукар! Проплив під водою і сховався за камінням. Хоч я й сам люблю жарти, але... Тепер я цілком погоджуюсь із боцманом, який говорить, що море, мовляв, консервує людину, тобто якщо тривалий час буваєш у плаванні, то до берега повертаєшся таким, як і був раніше, — ніщо в тобі не міняється і не додається нічого. Новонароджений та й годі! "Але коли змалку в Мотовила в голові було лише дві звивини та й ті, мабуть, прямі, то їх, звісно, не побільшає!" — думав я про нього, обурений, як і решта товаришів, тією легковажною витівкою.

— Ти, Мотовило, егоїст, і на інших тобі наплювати! — кинула йому гнівно Наташа.

Паганель, розхвильований, блідий, втрутився теж.

— Від вас, шановний Анатолію Саврадимовичу, такого не чекав, — приклавши руку до серця, мовив він.

— Каюсь! — з легковажною посмішкою на устах вигукнув Анатолій.

— З тебе — як з гуски вода! — зауважив я.

Лише наш старший мовчав, міцно зціпивши зуби. Потім він сердито процідив:

— Поки ми тут, у воду більше не полізеш. Баста! Віддай маску і йди до речей.

"Ось так, голубе! — подумав я. — Піймав облизня, бо ж дисципліна є дисципліна. І, хоч ми й опинились на безлюдному острові, ніхто з нас, крім хіба що Мотовила, не збирається її порушувати. Ми здружились, а дисципліна нас спаяла воєдино".

Ось цей, дарма що малий, колектив і поставив зарозумілого матросика на місце. Осуд був загальний, і Мотовило, понуривши голову, знехотя побрів геть від лагуни.

— Ну, то як — пірнаємо всі чи лише ті, в кого є маска? — поцікавилась Наташа.

— Краще, звичайно, навперемінки і з маскою, — відповів Журавка. — Хто перший? — звернувся він до нас.

— Я! — неначе школярка, підняла руку Наташа.

— І я — теж! — вихопивсь я.

— Гаразд, ви пірнайте зараз, а ми з Адамом Варфоломійовичем потім, — погодився старший.

— Ходімо, Солоний! — взяла мене за руку Наташа.

Відколи ми на острові, вона засмагла, тіло її відливає бронзою. Стрункa, сильна, Наташа нагадує спортсменку. Слід сказати: не було жодного дня, щоб вона на лужку, неподалік від свого персонального бунгало, не виконувала вправ, не бігала узбережжям, а потім не йшла купатись.

— Я не вірю, що не можна себе змусити постійно займатися фізкультурою, — на наші нарікання, що буцімто лінощі заважають робити фіззарядку, відказувала Наташа.

— Бракує сили волі, — жартома відповідали ми, впевнені потай, що тієї сили у кожного з нас — через край.

— Може, й бракує, — розважливо погоджувалась дівчина. — От тільки невтямки, чого ви зветеся моряками далекого плавання...

Критика — нищівна! І ми таки Наташу послухали: щоразу день починали з комплексу спортивних вправ. Навіть Мотовило позбувся зайвої ваги. Ну, а я став ще жилавішим.

Ми зараз удвох простували берегом.

Без хвастощів скажу: аби хто чужий цієї миті побачив нас, то неодмінно подумав би, що йдуть спортсмени, — такі ми були підтягнуті й стрункі.

Ремінець маски, який Мотовило підігнав до своєї кавунячої голови, для мене виявився слабким, тому маска спадала аж на шию. Минуло кілька хвилин, поки я його вкоротив. Тепер начебто гаразд. Маска щільно прилипла до обличчя, сховавши за прозоре скло мій ніс і очі. Щоб скельце під час занурення не спітніло, я зняв маску і, як учив Журавка, трохи на нього поплював, розтер слину, потім сполоснув водою. Аквалангів у нас, на жаль, немає — залишились на "Буревіснику". Разом з іншими пожитками потонули і металеві трубки, через які, піднімаючись з глибини, можна дихати. Але пристрасний підводник та й взагалі майстер — золоті руки Володя Журавка придумав інше. Він зрізав у джунглях молоду бамбучину, розпарив її у казанку з тридакни і загнув. З кокосового горіха вирізав загубник — трубка готова!

— Щось довго ти, Васильку, — нетерпляче озвалась Наташа, — вовтузишся.

— Уже! — востаннє поправляючи маску, відповів я.

Ми весело кинулись у воду. Та… це вже доведено життям: ніколи нічого не слід робити, нехтуючи вивіреним і випробуваним на практиці правилом. Бо вигадка все одно обернеться злом.

Так вийшло й цього разу. Адже замість того, щоб у море заходити, як і належить підводному плавцю, повільно, ми кинулися стрімголов.

Не встиг я пірнути, як відчув — маски немає. Що з того, що я тримав у роті, міцно закусивши, загубник! Трубка без маски нічого не варта.

І я випірнув на поверхню. Тієї ж миті помітив, що й Наташа лишилась без маски. Ба ні, вона в неї висіла на шиї. І сміх, і гріх! Але треба було якось дістати ту, що я впустив.

— Наше щастя, — сказав я, — що хоч твоя не втонула, бо глибини тут чималі, дно скелясте — шукай вітра в полі.

— Нічого, Солоний, — сміючись, відповіла дівчина, — на помилках вчаться. Зараз я дістану твою пропажу, — і вона пірнула в лагуну.

Її довго не було. З'явилась вона… з порожніми руками.

— Ну, що? — запитав я.

— Все о'кей, друже! — насмішкувато заявила моя підводна супутниця. — Маска на дні. Але глибоко — не дістати.

— Давай я!

— Попробуй, — згодилась Наташа, віддаючи мені свою маску.

Глибина була метрів з десять, може, навіть більше. Я з усієї сили пробивався униз. Товща води стала тиснути на барабанні перетинки, і я відчув у вухах біль.

"Ні, так не вийде!" — майнула думка. Слід занурюватись повільно: закусити зубами загубник і ковтати слину. Це, знав я, послабить тиск на вушні перетинки.

Метр за метром повільно поринав у глибину. Наполохані, врозсип шугали від мене барвисті коралові рибки. Довгаста морська трава непорушно стояла на підводних урвищах, ледь гойднувшись від дотику моїх рук. Ага, ось вона де, голубка! І я, задихаючись од нестачі повітря, швидко схопив маску і став підніматися вгору.

— Молодець, — похвалила Наташа, помітивши в моїй руці маску. — На майбутнє будемо обачніші, — додала. — А тепер перепочинь трохи — і в море.

Яка зваба пірнати в прозорій воді! Це не те, що ставок, де через каламуть нічого до пуття не роздивишся. Тут видно кожний камінець, щонайменшу стеблинку. Навіть якщо пірнаєш без маски, із розплющеними очима, то й тоді багато дечого можна розгледіти. Правда, у воді зір стає ніби затуманеним. А в масці видно все до дрібниць.

Ми звернули ліворуч, ближче до скель, за якими ховався Мотовило, і увійшли в воду.

Пологий берег скінчився, за ним починалось урвище.

З розчепіреними руками й ногами, голову зануривши у воду так, що назовні виходила лише трубка, ми, мов птахи, повисли над скелястим дном.

Глибина відразу заворожила, прикувала увагу. Та й хто б лишився байдужим! Це був невідомий, небачений досі світ, в якому все захоплювало й дивувало. Здіймаючись одна вище одної, по всьому підводному плато стояли шпилясті гори. Їхні схили до самих вершин густо поросли коралами. Кам'яні квіти з садів Нептуна були найрізноманітніших форм і візерунків: то гіллясті, ніби галузки розлогої вишні; то пласкі й округлі, наче соняшники. Траплялись присадкуваті, кущисті, схожі на курай або заячий холодок, — у мене навіть майнула думка: чи не в полі я?

Інші корали — вони, виявляється, наміцно приросли до скель — зовні нічим не відрізнялися від голомозої голови похмурих страховиськ-драконів, про яких так часто розповідається в казках.

Корали роги, пелюстки, квіти…

Наташа, окинувши поглядом підводне царство, попливла далі, а я ніяк не наважувавсь зрушити з місця — так, ніби хотів навіки вкарбувати в пам'ять оте диво.

Плато, на якому пагорбилось хаотичне громаддя гір, знизу широкими терасами спускалось до самого дна.

Якщо стрімкі скелі з краю в край заросли кораловими джунглями, то на горизонтальних виступах-терасах густо зеленіли водорості: кущиста трава, ажурні гілочки морського моху, зібрані в невеличкий овальний пучок темно-коричневі ворсинки так званого квача водяного. Були серед них гіллясті лілеї, на чистому од заростей грунті лежали всіяні голками кармінного кольору їжаки; покриті пагорбками-сиротами довгасті, ніби вирощені в теплиці без сонця огірки, голотурії; різноманітні зірки, інші молюски. Я вже не кажу про медуз та їх родичів — анемонів: вони ледь-ледь рухались або непорушно зависали серед води. Яскраво забарвлені в блакитне та фіолетове, формою нагадували то розкритий парашут, то мініатюрний вітрильник чи лев'ячу гриву. Вже потім, коли ми вийшли з

води, Наташа пояснила, що медузи ті так і звуться: лев'яча грива та португальський військовий кораблик.

Сліпуче сонячне проміння, прямовисно впавши згори, заломилось у товщі води, залило, навкісно прокреслило її синюватими смугами аж до дна.

Ще чіткіше вирізнялась кожна стеблинка, кожен мешканець незайманого підводного світу, що так гостинно розкривав перед нами свої таємниці.

Я подумав: скільки насолоди дає природа і як її треба пильно оберігати від загребущих рук всіляких руйнівників!

Ось перед очима, ніби хто розсипав різноколірні пелюстки, майнула зграйка мільки. Я вдихнув повітря і, висунувши руки вперед, пірнув, стрімко врізаючись у той косяк. Але коралові рибки і не збирались тікати — навпаки, кілька з них впритул наблизилися до скла моєї маски. Я побачив їхні здивовані очиці, які ніби промовляли: що тобі треба, голопуза зайдо, в наших володіннях? І ще довго, скільки я й плив, мене з обох боків супроводжував невідступний риб'ячий почет.

Що далі в лагуну, то дно ставало глибшим. Підводне узгір'я оповивали тьмяні сутінки, крізь які вже важко було щось розгледіти. Так буває, коли дивишся на далекі гори, що зливаються у надвечірніх присмерках в суцільне пасмо. Ширяти над такими глибинами і легко, й приємно. Зблизька зір приковують м'які півтони голубуватої води і темні барви скелястого пасма.

Помилувавшись цією величною панорамою, я звернув убік, де гірські верховини вкривав тонший шар води.

Звідусюди мене обступили скелі. Як і ті, що я їх бачив спочатку, вони теж поросли коралами й морською травою. Щоправда, корали були аж

занадто дивні. Ніби луг, на якому росло строкате різноквіття: цитринове, червоне, синє. Кущисті деревця з ажурним плетивом гілок найхимерніших візерунків; крилаті віяла, що стояли над приземкуватим "густоліссям"; тоненькі, схожі на ковилу або пір'я жар-птиці стеблинки. Та ба! Корали виявились не скам'янілі й не крихкі, як звично, а м'які, мов гума. Доторкнешся — і вони хиляться, нижчають, ніби над ними пронісся вітер.

Помітивши моє здивування, Наташа, випірнувши, зсунула на чоло маску, яка заважала говорити. Я зробив те саме.

— Нічого загадкового немає, — пояснила. — Це м'які корали. Вони, як і морські анемони та гідроїди, найпростіші багатоклітинні тварини.

— Тварини? — здивувався я.

— Атож, — розказувала далі ця всезнайка. — До речі, медузи теж до них належать. Та, проте, якщо м'які корали "заякорені", себто навічно приросли до грунту, то більшість медуз вільні "птахи" — плавають, де заманеться. Ех, Солоний, Солоний, нерозумна твоя голова, — смиконувши мене за чуба, значливо мовила. — Тобі навіть невтямки, що про морських мешканців я могла б розповідати тисячу і одну ніч.

— Ну так розповідай!

— Гаразд, іншим разом...

Ми попливли ближче до протоки, яка розділяла Кілі-Кілі й сусідній з ним острів. І знову опинилися ніби в кам'яному місті.

Під нами зводились скелі-палаци, скелі-вежі, віадуки, мости, між якими, петляючи, звивались вузенькі "вулички" й "завулки".

Місто було гамірне й багатолюдне. "Мабуть, базарний день!" — посміхнувсь я.

Серед трави, на широких майданах вовтузились неповороткі краби.

З навколишніх гротів і скель до майдану підпливали допитливі рибки, з цікавістю розглядаючи все довкруг. А там було на що подивитись! По вузеньких завулках, кінчиками хвоста впираючись у "брук", неквапно, навшпиньках йшли довговусі колючі омари. Вони простували на "базар" упорожні, мабуть, із цікавості, тоді як молюск морське вухо на спині своєї перламутрової черепашки, з якої висунувся наполовину, ніс на спродаж вантаж. То була кучерява, що прилипла до черепашки, квітка анемона.

Виплюхкуючи з-поміж пласких стулок струмінь води, через що здавалось — вони танцюють навприсядки, до майдану квапились морські гребінці. Віддалік, серед скель, де юрмився увесь цей базарний люд, на невеличкому пагорбі лежав спрут-восьминіг. Блимаючи банькатими, злими очима, він тримав у щупальцях рештки якоїсь риби чи молюска. Як перекупка, подумав я, що кричить: "Купуйте півні, кури — різні фігури!" — так восьминіг "пропонував" крадений крам.

Я ще довго розглядав би цей шарварок, аби не Наташа. Вона махнула мені рукою: мовляв, гайда!

Підводні схили протоки були пологі, вкриті кількаметровим шаром води, з гущавиною живих і відмерлих коралів. У тиху погоду судно з невеликою осадкою могло б, мабуть, пробратися цим каналом у внутрішню лагуну.

Та не встиг я це подумати, роздивляючись канависту протоку, — випірнув і почув:

— Солоний, швидше сюди!

То кричала Наташа.

Я підплив.

— Васильку, — не в змозі стримати хвилювання, сказала вона, — зараз ти од несподіванки зомлієш!

— Яка там іще несподіванка? — спокійно перепитав.

— Гайда, побачиш сам, — і вона пірнула туди, де від океану починалась протока.

Я поплив слідом, намагаючись не відставати від неї.

Наташа — досвідчений, спритний підводник. Помахи її рук і ніг економні, впевнені. Тому рухається вона швидко — мені її не наздогнати.

Ось вона промайнула навпроти, занурилась у глибину, випливла — та й шугонула сріблястою рибиною вперед, тільки й бачив її.

"Ах, так!" — розсердився я на себе через свою неповороткість. Я вже давно помітив, що, коли чогось не можна досягти, треба вдатися до самонавіювання, самому собі сказати: не хнюп носа — чим ти гірший за інших! От я й застосував нині ту вигадану мною психотерапію.

Що ж, де й взялася сила! Як. мовиться, включилися приховані внутрішні резерви — і я, напрочуд дужий, метнувся вперед. Ага, Наталко-задавалко, ми теж не в тім'я биті, дещо можемо і вміємо. Відстань між нами таки скоротилась, а потім зовсім звелась нанівець — рукою я міг дістати Наташині ноги.

Гаразд, треба трохи відстати, щоб вона не "кучерявила" перед моїми очима воду.

Ми наближались, тримаючись берега, до гирла. Це був початок протоки — там, серед вчорнілого коралового вапняку, де вода з океану, не в змозі перехлюпнутись через високий бар'єр суходолу, таки знайшла вихід.

— Зараз, зачекай хвилинку, — зупинилась Наташа.

Виливши з маски воду, вона рукою подала мені знак пливти далі.

— Стоп машина! — мовила моя супутниця, неначе капітан, що наказує вахтовому механіку застопорити судно. — А тепер дивись! — показала вниз, на коралове узбіччя.

— Корабель?!

— Ага, Солоний, кораблик, що, як і наш човен, пішов на дно.

Я пірнув глибше, наполохавши табун макрелі, який виснув над затонулою посудиною, застуючи її.

Це була невелика дерев'яна шхуна, інакше джонка, на яких рибалки Південно-Східної Азії виходять на промисел далеко в океан.

Різко нахилившись на правий борт, носом увігнавшись у коралове кришиво, шхуна незрушно лежала на дні. Крім кормової куцої бізань-щогли, іншої оснастки, так званого рангоуту — всіх отих рей, стеньг, бушпритів — не було. Або їх потрощило ще в океані, звідки шхуну бурею гнало до берега, чи, може, вони впали вже тут, у протоці, і потім замулились, поросли травою. Правда, поряд кущилась лише гущавина коралів; чогось стороннього серед них я не помітив. Не видно було в бортах і пробоїн. Складалось враження — вам доводилось коли-небудь бачити сухий док? — що кораблик, цілий-цілісінький, поставлено на стапель. От тільки днище його треба очистити від черепашок.

Лівий борт шхуни, над яким я, не поспішаючи, пропливав, заріс, немов бородою, водоростями. В них знайшов пристановище не один мешканець підводного світу.

Від помаху рук наполохались рибки, кудись клишоного почвалав краб; кальмар, цвиркнувши межи очі чорнильну каламуть, торпедою промчав повз мене геть.

Як і всі моряки, я, дарма що на флоті недавно, марновірний, різним прикметам надаю неабиякої ваги. А забобонів серед моряків, як ви знаєте, сила-силенна.

Пацюки з корабля тікають — отже, недовго тому кораблику плавати: так і знай — потоне! Плюнути за борт у відкритому морі — це розгнівити всесильного Нептуна, і він все одно тобі помститься.

До затонулих кораблів у мене теж якесь упередження. Зізнатись? Я їх боюсь. Мені здається, що, коли я ступлю на палубу того корабля, зі мною неодмінно скоїться потім лихо. Правда, після того як потонув наш човен, гіршого не можна й бажати. А все ж… З острахом оглядав я нині жертву морської стихії.

Наташа підпливла впритул до шхуни. Ковзнувши по слизькому наросту водоростей, стала на ребристий обвід — планшир, що оточував палубу. Наблизилась, зазирнула у роззявлену пащу трюму. Махнула рукою — покликала мене.

Але… Тепер я знаю: вона ладна думати про мене найгірше.

— Солоний, ти що? Пливи сюди! — випірнувши, гукнула.

Та я, зіславшись на втому, відмовився й поминув місце, де лежала шхуна. А може, Наташа й не здогадалась про мій страх. В усякому разі вона про це навіть не натякнула — тактовна яка! — проте мені здалося,

що на її обличчі все ж промайнула якась глузлива посмішка. Ну й нехай думає, що хоче!

Ображений хтозна й на кого, я виліз на берег.

— Ой, Васильку, — без упину щебетала Наталка, — там так цікаво! Бідненький, стомився... — притулила вона до мого чола прохолодну руку.

— Нічого мене жаліти! — похмуро огризнувсь я.

— Ти що? — кинула вона докірливий погляд.

— Не зважай, — шкодуючи, що відповів їй грубо, схаменувся я. — Просто настрій зіпсувався — от і скис.

— Так і є — перекупавсь, — ніби лікар, що нарешті визначив діагноз, стурбовано мовила дівчина.

"Голубина в тебе душа, Наталко! — подумав я. — Такого бовдура жалієш. А за що й чому? Чи не тому, що він, дивак, наполохався примарного корабля? "Три мерці на бочку рому..." Ха, ха, ха!" — засміявсь я, згадавши прочитане колись про піратів і пов'язуючи все те з щойно пережитим страхом. Ну й тип слабохарактерний! Послухавсь, бач, свого внутрішнього голосу. Різні там психологічні переливи, містика. Ганьба! Дівчисько он і то спустилось на затонулу посудину, а ти побоявся й відступив. Ні, друже, це не гідно мужчини.

І я потай вирішив: пересилюючи страх, будь-що піду на корабель!

Володя Журавка та Паганель уважно вислухали розповідь про нашу підводну знахідку.

— Корабель — це цікаво, — відзначив Журавка. — Зараз я сам на нього подивлюсь. Як, Адаме Варфоломійовичу, пірнемо?

— Мо-можна, — заїкаючись, ніби він щойно виліз із крижаної води, сказав Паганель.

Бо осоння, де вони сиділи цілу годину, не гірше крижаної купелі: вкрай стомило, напікши ботаніку голову. Адже тропічному сонцю недовго довести людину до запаморочення.

Вони, похитуючись, пішли до протоки, а ми з Наташею лягли на пісок і стали загорати.

Краса яка — лежати отак після мандрівки в глибині!

Я тільки-но збирався задрімати, як Журавка покликав.

— От що, лежні, — гукнув він. — Беріть Мотовила і втрьох — бачили ви в кущах довжелезні стебла? — збирайте траву.

— Навіщо тобі, Вольдемаре, трава? — поцікавилась Наталка.

— Багато знатимеш — швидко постарієш, — жартома відказав старший. — Побачите самі навіщо...

Він знову пірнув до корабля, а ми вирушили в глиб острова по траву.

Невдовзі несли її цілі оберемки.

— Ось, на! — крикнув я, кидаючи Журавці до ніг стеблисту травицю.

— Добре, — похвалив Володя. — А тепер дивіться!

Він узяв кілька стеблин, зсотав їх докупи… Коли вірьовка стала завтовшки як рука, Журавка зростив її з іншою. Тепер довжина всієї линви сягала кількох метрів.

— Зрозуміли?

— Ну й що? Вірьовка як вірьовка.

— А те, що, поки я пірнатиму, ви повинні впоратися з усією травою! — наказав він.

— Бодай мене пофарбували в зелений колір, якщо я розкумекав, навіщо все це! — обурився Мотовило.

Але до роботи взявся.

Зрощувати кінці найлегше. Принаймні для мене. Боцманова наука марно не пропала. І я залюбки почав зсотувати стеблини, Мотовило і Наташа не відставали теж.

Поки Журавка з Адамом Варфоломійовичем плавали, вірьовка вийшла така довга, що могла вже дістати до лагуни.

— Це те, що треба, — зрадів наш старший. — Несіть до води.

Лишаючи на піску звивистий слід, зміюкою потяглася за нами линва.

Біля лагуни, навпроти затонулої шхуни, росло присадкувате дерево. Володя прив'язав за його стовбур кінець вірьовки. Другий узяв у руку і пішов до води.

— Коли я подам знак — тягніть! — сказав.

Адам Варфоломійович вийшов з лагуни, тримаючи в руках жмут водоростей. Лізти знову у воду він одмовився і тепер уважно розглядав свою знахідку.

Для нас, матросів, ті водорості — звичайний бур'ян. Та науковець надавав їм неабиякого значення, так ніби то були якісь коштовності.

— О, ламінарія чортів фартух! — вигукував він, розстеляючи на піску довжелезні бурі батоги. — А це ось гіллястий мох, так званий кодіум, морський салат улва латісіма, ектокарпус...

— Лопухус громадіус, — подаючи Паганелю великий, схожий на лопух темно-зелений листок, насмішкувато підморгнув Мотовило.

— Зарозумілий юначе! — образився Адам Варфоломійович. — Я не бачу причин для ваших дотепів. І ніякий це не лопух, — уже примирливо заперечив, — а теж морський салат — улва лактука.

— Гаразд, — перебив Журавка, — якщо ви, Варфоломійовичу, пірнати не хочете, то нехай маску візьме Солоний. Бери, Василю, і ходім зі мною!

Мені ця подорож запам'яталась надовго.

Джонка лежала на невеликій глибині, за кілька метрів від берега. Крутий підводний виступ, складений з брил відмерлих коралів, що простягнувся в бік протоки, утворивши таким чином своєрідний глухий кут, служив надійним захистом од повсякчасної, викликаної хвилюванням моря та припливами й відпливами водоверті. Він також уберігав шхуну від руйнівної дії хвиль. Бо, якби не цей гранітний щит, затонулу посудину в такій, як ця, швидкоплинній протоці давно б потрощило і від неї не залишилося б і тріски. А так вона збереглася ціла й неушкоджена, дарма що пролежала на дні, мабуть, не один десяток літ.

Володя Журавка повільно плив, тягнучи за собою зіткану нами линву, — він нею обв'язався, і вона за ним волочилась сама, не заважаючи йому орудувати руками й ногами.

Я плив збоку, роздивляючись під собою пагористе дно. Ось і джонка.

На планширі — дерев'яному обвідному бруску, що виступав високо над бортом, лежало — де вони взялись? — кілька такелажних інструментів: великий дерев'яний, що його застосовують під час виготовлення дротяних тросів, молоток-киянка; вузька, з одного кінця загострена лопатка-тріпало; металевий сікач, марочниця, свайка...

Ого, відзначив я, та тут майже теслярська майстерня. Не інакше — Журавка спускався в черево корабля і з властивою йому хазяйновитістю підняв ті інструменти: немарно ж він, бачив я, то пірнав, то знову з'являвся на поверхні, щоб набрати в легені повітря.

Поки Володя "буксирував" канат, я теж пірнув. Пропливаючи вздовж лівого борту від корми до носової частини шхуни, помітив збоку розчищену від налиплих черепашок та водоростей смугу. На ній, вгорі по борту, ледь-ледь проступало кілька літер. "Мо-а-на", — прочитав я.

От дивина! Значить, шхуна зветься "Моана", і воскресив це ймення з підводного мороку й забуття наш старший — Журавка. Адже поки ми збирали траву та, на його замовлення, сплітали линву, він тут увесь час порався.

— Що, здивувався? — сміючись, запитав Володя, коли я з'явився на поверхні.

— Ще б не здивуватись, — відказав я. — І назва... Й набір інструментів.

— Он ти про що! — хитнув головою Журавка. — То — наслідок моїх кількагодинних пошуків. Гадаю, в трюмах лежить ще не один сюрприз.

— Ну, так давай піднімати! — запропонував я, тієї миті забувши навіть про свій вигаданий, марновірний страх і про те, що не комусь же, а мені доведеться спускатися в трюм.

Володя, наче і не було нічого, погодився.

— Піднімемо, Солоний, — мовив він. — А тільки затям: у трюмах повно восьминогів. Не страшно потрапити в їхні обійми?

— Анітрохи, — удаючи з себе сміливця, спокійно відповів я, хоч десь у глибині серця ворухнулось: леле, та це ж те, чого я так боюся!

— От і добре, — притакнув старший. — Зараз почнемо.

Я бачив: на березі стоять друзі, з нетерпінням, мабуть, чекаючи нашого спуску.

— Поїхали! — подав голос Журавка. Ми разом шугонули вниз.

Я вперше впритул наблизився до скособоченої, нахиленої під майже дев'яностаградусним кутом до морського дна палуби… Е, та вона ледве тримається! Конопатки з конопляного прядива й бавовни, якою набивають пази й стики палубної обшивки для їх ущільнення, не було. Крізь щілини проступало ребристе поперечне кріплення корабля — бімси.

Володя, закріпивши за планшир кінець мотузки, хитнув головою: мовляв, пора підніматись.

Коли ми опинились на поверхні, старший, перепочиваючи, сказав:

— Я пірну в трюм, а ти залишишся біля люка і послаблятимеш кінець.

— Гаразд.

Вдихнувши і видихнувши повітря та затамувавши подих, ми знову поринули вниз.

Вода була прозора й чиста. Навіть у трюмі, де нині порається Журавка, світло і, крім хіба що темних закутків, видно все: якісь величезні паки, товстопузі бочки, ящики.

Володя, бачу, силкується стропом "заарканити" опукле, стягнуте обручами барило. Я послабив линву. Так і є: він намагається зав'язати "бочковий строп", щоб ним підхопити вантаж. Не виходить! З одного боку бочка щільно притиснута до ящика — він заважає зрушити її з місця. Тоді Журавка застосовує інший прийом: швидко зв'язує вузол "котячі лапки" — дві поперечні петлі, що утворюються, якщо "переломити" подвійний кінець линви.

Петлі з обох боків охоплюють барило. "Тягни!" — зрозумів я помах Журавчиної правиці і тієї ж миті вибрав зайвину — послаблений кінець каната.

Готово, вантаж нарешті застроплено!

Після короткого перепочинку Володя знову опускається в трюм, а я лишаюсь на поверхні моря: коли він смикне за линву, мені, як і домовились, слід подати команду на берег — "Віра!", тобто щоб товариші тягли канат до себе, піднімаючи з дна нашу знахідку.

Я відчув: линва натяглася, стала пружною. Потім знизу по ній дійшов легкий поштовх.

— Віра! — гукнув я, подаючи на берег умовлений знак.

Паганель, Наташа й Мотовило давно чекали цієї миті: поклавши руки на вірьовку — здавалось, зв'язані нею воєдино, — вони стояли біля деревця, на кількаметровій відстані одне від одного.

Коли я гукнув, усі троє, напружившись, потягли линву до себе.

Журавка, зрозумів я, не промахнувся: точно направив бочку, і вона легко вийшла з люка. Ну, а тепер — стоп!

На березі помах моєї руки зрозуміли — враз зупинились.

Випірнув Журавка.

— Як справи? — запитав я.

— Все йде, як по маслу, — відповів він. — Бочка за бортом. Гукни, нехай тягнуть.

... Потім, завівши кінець линви в щілини, які утворились на місці пазів і стиків, ми підняли, — вони виявились майже цілі, — з десяток корабельних дощок.

Коли палубний настил зруйнували, проникнути в трюм стало легше. Пересилюючи страх, я наважився спуститись туди теж.

Кілька важких паків, піднятих із "Моани", — то справа моїх рук. Але про це потім...

Розділ одинадцятий

ТРОПІЧНИЙ УРАГАН

Сонце вже хилилось до обрію, коли ми нарешті впоралися з "Моаною".

Знайдений вантаж винесли на берег, поклали далеко од води — з таким розрахунком, щоб під час припливу й відпливу хвилі не могли змити його в океан.

Нам не терпілося як слід роздивитись: що воно за скарби.

Насамперед паки, в яких давно зіпсувалось навіть непідвладне гниттю манільське волокно з дикого банана абаки; теслярський інструмент, дрібні корабельні речі, дошки...

Сказати, що я був од всього цього в захопленні, не можна. Бо те, що лежить на поверхні і не таїть загадковостей, як відомо, найменше викликає наш інтерес. Та й друзі, бачив я, були розчаровані.

Нас особливо зацікавила велика інкрустована перламутром скриня.

Вона була чи не найважчою серед усього вантажу.

Червоне від часу й тривалого перебування під водою дерево потемніло, густо обросло дрібними і більшими черепашками, отож сундук нагадував велетенського з гострими колючками на боках їжака.

Кілька разів Журавка вдарив важкою свайкою по замку — заіржавілому і теж укритому черепашками; спробував проникнути всередину. І все дарма! Замок, хоч плач, не піддавався ніяким зусиллям.

— Що будемо робити? — запитав Журавка. — Відкладемо до кращих часів чи, може, заночуємо тут і вранці розгадаємо таємницю скрині?

— Заночуємо! — в один голос вигукнули Мотовило і я.

— Знахідка така, що варто над нею потрудитись: вона може розкрити чимало незрозумілого, — глибокодумно зауважив Адам Варфоломійович.

— Я з вами згоден, — відказав Журавка. — Мені теж неабияк кортить про все пошвидше довідатись... Але... — Він показав рукою на небо: — Бачите?

— Хмарки? — перепитав я, кинувши погляд на пір'їсті, ледь помітні хмаринки, якими всіялась височінь неба.

— Так, хмарки, — вів далі бувалий моряк. — А знаєте ви, що ці крихітні пелюстки — перша ознака недалекого шторму?

І пішло, й пішло! Журавка заходився оповідати — справжній професор! — які-то прикмети наближення урагану.

— Ви, може, помітили, — говорив він, — вранці, коли ми прокинулись, збираючись вирушати на протилежний бік острова, мідно-червоний, з огнистими барвами край неба на сході палахкотів, мінився, ніби його хто заштрихував тоненькими, схожими на пір'я смугами. Такі "пір'їни" здебільше свідчать, що десь далеко зірвався вітер. Якщо ж хмари пливуть, сходячись в одну точку, так і знай: миль за п'ятсот звідси центр урагану.

П'ятсот миль — значна відстань. А ураган, як відомо, в тропічній зоні, де знаходиться атол Туамако, рухається так повільно (десять-п'ятнадцять кілометрів на годину), що його часом може обігнати й випередити навіть тихохідне судно.

Звичайно, ми помітили і "пір'їни" на вранішньому небі, й те, як вони пізніше почали сходитись докупи.

— Роза вітрів, — угледівши над головою розкинуті барвистим хвостом павича хмарини, аби похизуватися своєю обізнаністю, мовив Мотовило.

— Чув дзвін, та не знаєш, де він! — заперечив йому Журавка.

— Як так — не знаю? — обурився Мотовило.

— А так, що названа тобою красивість нічого спільного не має з навігаційним терміном "роза вітрів".

І Журавка розтлумачив: розою вітрів зветься не схожа на квітку сукупність хмар, як то гадає Мотовило. Під цими словами розуміється графічне зображення сили та напрямку вітру у певній точці за певний період. Без витребеньок і різних там вигадок — просто і ясно!

— Вік живи — вік і вчись! — не став заперечувати й на диво покірно. згодився Мотовило.

Ніхто з нас тоді не надав побаченому значення. Мало які хмари з'являються на видноколі! Та зараз, коли Журавка звернув на них нашу увагу, ми й самі помітили: хмари точнісінько такі — лихі провісники бурі, — як їх охарактеризував бувалий моряк.

Хоч на морі й стояв штиль, проте дедалі ставало відчутніше, як свіжішає вітер. З тихим шелестом до берега набігали зі сходу хвилі. Вони ніби понижчали, проте їх стало більше, і вони, здавалось, зупинились, тупцюючи на місці, та перевальцем похитувались з боку на бік.

Це були брижі, що, як і пір'їсті хмари, свідчили про наближення урагану. Повітря задушливе й млосне. І до дзвону в голові тихо.

Так буває напередодні грози в жнив'яному полі. "Отари хмар зганяє вітер рвучко, і блискавиця цвьоха батогом", — сказав би Окань. Але ні Оканя, ні блискавиці не було.

І все ж гроза наближалась.

Не гаючи часу, ми залишили береги протоки і попрямували до табору.

Друзі зустріли радо. Боцману полегшало — от тільки доймала задуха. Вони з Оканем приготували смачну вечерю: печену рибу, банани. А ще нас чекала несподіванка — неподалік від табору Окань надибав кладовище черепах. Хоч, правда, ні повечеряти як слід, ані побачити панцири морських велетнів того вечора нам так і не пощастило.

Верхівки пальм гойднулися; металевим шерхотом озвалось чутливе віття. Його видовжене, розкрилене листя нагадувало широку, з розчепіреними пальцями долоню. Коли вітер налетів, листя — так п'ятірнею від удару захищають обличчя, — хитнувшись, дотикнулось, припало майже до стовбура. Але вітер навідліг ударив по пальмах — і вони злякано затремтіли. Кілька горіхів глухо вдарилось об потріскану землю; по кущах задріботіли перші краплі дощу.

Ще густіше запахло якесь духмяне тропічне зілля. Від океану, з його розверзлих, оголених глибин теплими хвилями напливли йодисті пахощі. І цей перемішаний між собою морський та суходільний трунок залоскотав ніздрі, п'янко задурманив голову.

У природі і в душі коїлося сум'яття, збудження. Хоч ніхто з нас жодним порухом і не виказував внутрішнього занепокоєння, все ж воно до крику, до панічного жаху розпирало груди, всепоглинаючою мукою наповнювало кожну клітину.

Гнітило почуття незрозумілого відчаю. Всіх нас охопила безпричинна тривога. Хотілося щось робити, кудись бігти: ми мучилися, не знаючи, куди себе подіти.

Десь угорі, метнувшись косокрило, ніби хто замахнувся серпом, пролетіла і скрикнула чайка. В її голосі теж вчувалась мука.

З білою торочкою внизу, зубчаті, пошматовані вітром хмари, немовби крига на скреслім водоплині, клубочились, наповзали одна на одну, видозмінювались, утворюючи в тісняві неба безладдя й штовханину.

Раптом у темряві полоснула блискавка — й небесна баня, мов горіх, розкололась навпіл. Сліпучо-білий, магнієвий спалах освітив на мить океан. Ми побачили юрмище хвиль — здавалось, бойові шхуни з туго напнутими вітрилами ішли на приступ, мчали до острова. Залізним скреготом сипонув грім, і в повітрі свіжо запахло озоном.

Потім з тієї, висвітленої синюватим полиском далини гупнуло, залопотіло: тисяч окрило розкинувся над суходолом шквал — різкий, поривистий вітер, що шаленів, завивав, кидався стрімголов, нищачи все на своєму шляху.

Одну за одною жменю піску жбурнув він в обличчя, боляче вдарив, збив нас із ніг. І, сподіваючись, розчавити та остаточно притоптати свою жертву, наслав на землю потоки води.

Зливи такої я не бачив зроду. Вода не текла, не лилася — її безконечна, хтозна-яких розмірів товща падала, суцільною завісою накривала острів, гаї, свинцево-важкою стіною притискала нас до землі.

Виручі потоки змили курінь, підхопили, помчали його до океану.

Щоразу, коли спалахувала блискавка, перед нами, мов на екрані, поставали запінені вали океану, назустріч яким, видно було, з берега мчить теж пінява, каламутна вода.

І так нешироке коралове узбережжя дедалі вужчало — пологий суходіл Кілі-Кілі не в змозі був протистояти набігові хвиль, яким щораз допомагала густа, нескінченна злива.

Ми покинули наше тепер уже зруйноване місце стоянки і відступили в глиб острова, під кокосовий гай, де ще збереглась тонка, не покрита водою смуга землі.

Це було єдине, що залишилось від берега. Та й воно, знали ми, ненадійне пристановище: хвилі підступали з обох боків, намагаючись намацати низьке, зручне для виходу води річище або просто перекотитися через острів, сягнути у внутрішню лагуну. Завадою на їхньому шляху поки що була ця, де ми зупинились, пагориста смуга землі. Проте може статись, що й вона не витримає навали океану.

На всьому острові іншого, вищого за це місця не було, а довкола нас уже хлюпотіли, то пориваючись вперед, то знову відступаючи, хвилі.

Земля тікала з-під ніг. Твердь, до якої ми з таким зусиллям ще недавно дісталися, подолавши безжальну, стрімку водокруть, тепер відмовляла нам у порятунку.

О доле моя зрадливая!

Степовик, землянин, хто, здається, щиро полюбив море, я подумав: даремно мене вабила голуба стихія. І ще: як мало людині треба! їй хочеться обійняти, звідати неосяжне — моря й континенти, спуститися в океанські глибини і зазирнути в космос. Людина поринає думкою в таємницю атома і плекає мрію про подорожі на далекі планети. Будує атомоходи й космічні кораблі…

Усе це природно й закономірно, бо служить поступу й прогресу. Та ні про який куций чи щонайсміливіший злет не може бути мови, якщо ми постійно не відчуваємо надійної тверді — землі. Земля нас виняньчила; під шум її колосся ми зросли й окрилились, змалку увібрали в серце її світанкову ласкавість, одвічне життєлюбство, сонячну доброту.

Поросла барвінком стежка, росянисто забризкуючи ноги, кожного з нас вивела у широкий світ. Тож, де б не блукали, які б моря не голубіли перед очима, — завжди і всюди любімо рідну землю, бо вона наша опора, світоч віри й надії!

Так думав я, звідусюди оточений океаном, стоячи на останній, іще не затопленій п'яді суходолу. Ця думка сама по собі на мить нежданно випірнула із закутків підсвідомості — немарно кажуть: у хвилину крайньої скрути (а ми знали, що нас чекає тяжке випробування, може, навіть загибель) перед внутрішнім зором раптом постає найдорожче.

Цим найдорожчим, чим я марив і снив, була для мене земля.

Вітер перейшов у бурю. Його крила туго лопотіли над верхівками пальм.

Кожне острівне дерево, помітив я перед штормом, було нахилене в бік океану. Одного разу боцман розповів нам легенду, за якою виходило, що у пальми злий чаклун обернув, розлучивши їх з коханими, юних полінезійок.

Далеко в океан загнала буря човни-катамарани молодих полінезійських рибалок. Та ще й досі, ставши край води, виглядають їх з далини дівчата...

Гарна легенда! Але ми зараз бачили, як голови тих красунь повернулися в протилежний бік — до острова. І ще ми розуміли: коли

вже пальми гнуться й тріщать од вітровію — бути біді. На низинних коралових атолах урагани часто нищать все дощенту.

Кілі-Кілі, як і сотні інших пологих суходолів, теж нічим не захищений від грізної стихії. А що це був ураган, ми знали напевне. Тому непокоїло єдине: як врятуватися?

Од вітру та зливи нас ще сяк-так уберігав порослий на пагорбі гайок. Гірше — та що там гірше: катастрофічно! — якщо хвилі захлюпнуть острів. А таке могло статися щомиті, бо урагани завжди піднімають хвилю в кілька метрів заввишки, якій заіграшки затопити острів.

Навіть загартований, випробуваний штормами сміливець, знаючи це, може занепасти духом. А серед нас же — новачки на морі та ще й до того дівчина. Ось тут і помізкуй!

Ми стояли, притиснувшись один до одного, під високою, що розгойдувалась, як корабельна щогла, пальмою. І земля, по якій перекочувались хвилі, здавалась палубою: ходила ходором, тікала з-під ніг.

Вітер шматував наш і без того подертий одяг, перетворював його на лахміття.

Обхопивши руками слизький пальмовий стовбур, Мотовило з переляку тремтів, як осиковий листок. Очі заплющені, щелепи нервово клацають.

— К-кі-нець! — ледь вичавив він крізь зціплені зуби.

— Чого ти знову панікуєш? — відказав Журавка. — Двом смертям не бути, одної не минути.

"Воно-то так, — подумав я. — А все ж померти страшно. Коли смерть навшпиньки приходить до знесиленого, вимученого хворобою, вона, може, й не страшна". Пам'ятаю, мій дідусь довго пролежав хворий. Він так висох, що лишилася шкіра та кістки.

— Іди-но, синку, сюди, — покликав мене кволо.

Я наблизився до ліжка, як завжди, підносячи кухлик з водою.

— Любив я жити… дуже любив, — прошепотіли дідусеві перешерхлі губи. — І ти затям: боротись за це треба до останнього подиху. Та мені, синку, смерть зараз легша буде, ніж життя…

Я знав, що знеболюючі уколи вже не допомагають. Дідусь мучився, благав порятунку. І все ж видно було: йому не хочеться помирати. Він уперто боровся з недугою. Бо смерть — це вічне забуття, прірва, з якої ніхто не вертається. А дідусь звик до сонця, до степового вільного вітру.

Скільки він засіяв нив, які сходив дороги! Були і весни, й похмурі лихоліття, радість і скорбота — все те, з чого зіткане людське життя.

Ні, так просто, без бою здаватися не можна! Тим паче, якщо ти повен сил, здоровий. Нехай собі недорікуватий Мотовило кричить: "Кінець!" — я ще поборюсь!

— Нічого, друзі, — заспокійливо мовив боцман, — щось придумаємо…

Він стояв, ще немічний, знесилений хворобою, обійнявши за плечі Наташу й Паганеля.

А мій тезко, Василь Окань, — я навіть не чекав від нього такої розважливості! — вихопився, запропонував:

— Андрійовичу, трохи ліворуч, за гаєм, я сьогодні угледів крислате дерево. На нього легко вилізти. Може, підемо?

— Про це я думав теж — аби видряпатися на якесь дерево, — відповів боцман. — Про пальму нічого й говорити — стовбур її без сучків і зарубок, слизький. А от те, про що говориш ти, може, й згодиться.

У темряві, при світлі блискавок, навпомацки заходились ми пробиратися до того побаченого Оканем ще вдень дерева.

Не буду розповідати, як ми йшли та як дісталися. Скажу лише, що легше, мабуть, подолати звичайних десятки кілометрів за тихої погоди, ніж цих якихось сотню метрів. Гілки чагарів боляче били в обличчя, під ногами чвакала грузька твань. Одяг перетворився на дрантя, на тілі вогнем пекли свіжі синці й подряпини.

Нарешті дійшли. Це був з розлогою кроною велет — дерево мандрівника, як визначив Адам Варфоломійович. Спечної днини в його затінку може сховатися не одна сотня людей. Мабуть, тому, що воно дає порятунок від безжального тропічного сонця, його й назвали деревом мандрівника.

Стовбур був такий товстий — нам усім разом його не обійняти. Знизу по ньому, мов ущелини на гірських схилах, глибочіли довжелезні, із зручними для ніг уступами — шрами й нарости. Вони тяглися вгору, вели до самих гілок.

— Вилазьте! запропонував Паганелю Журавка, підсаджуючи ботаніка на велетенське дерево.

Той здивовано глянув на матроса, зміряв його насмішкуватим поглядом.

— Юначе, — мовив. — Адам Варфоломійович на своєму віку бачив такі дерева, стільки лазив по них, що вам і не снилося.

Він подався вперед, легко скочив на щабель у стовбурі і поліз угору, неабияк здивувавши нас своєю спритністю.

Оце так дідуган! Ми переживали за нього: як-то його висадити на дерево, а він, виявляється, будь-кого заткне за пояс.

Не більше ніж за хвилину Паганель уже досягнув крони. Звісивши ноги, як у гнізді, зручно вмостився в широкому, утвореному на схрещенні гілок сідалі.

Один за одним стали підніматися й ми: спочатку Наташа, боцман, потім решта.

— Краса яка! — вигукнув я, опускаючись навпроти Паганеля в довгу, схожу на жолоб щілину.

Решта товаришів примостилася теж.

У кожного виявилось своє сідало і своя персональна гілка, за яку ми трималися, міцно обхопивши її руками й ногами. Ненароком подумалось: після стомливого переходу по джунглях зграя мавп зупинилась на відпочинок. Так ще, майнула думка, прикрашають новорічну ялинку, вішають на її гілля різні іграшкові фігурки.

Листя на дереві мандрівника не було — його геть обчухрав вітер. Корабельними снастями мережилось на тлі грозового неба плетиво голих гілок. Довгі, звивисті ліани, що майже торкалися землі, теж нагадували міцні корабельні канати та шторм-трапи обабіч бортів. Вони звисали — і тонкі, й грубі, вузлуваті, — розгойдуючись під вітром.

— Ліани… — коли ми вже вмостились, заволав мені Паганель. — Бачу їх не вперше. Замолоду вивчав у лісах Калімантану. З них тубільці виготовляють різні речі — риболовецьке кріплення, линву, канати. Оскільки деякі сорти, — кричав професор далі, — не бояться води, ними обшивають низ човнів, кріплячи сплетені ліанові вірьовки до внутрішніх корабельних шпангоутів.

Буря не вщухала. Пориви вітру ставали сильніші, і нас могло здути з дерева. За порадою боцмана, ми заходились, як мотуззям, прив'язуватись ліанами до гілок.

Захоплений тим кріпленням, я необережно перехилився — і, повиснувши на довжелезній ліані, сторчака полетів униз.

— О-о-ой!.. — вихопився крик відчаю.

— Солоний! Солоний! — гукнули разом друзі.

— Де ти?! — злякано волала Наташа, пересилюючи посвист вітру в гілках.

Маятником розгойдувавсь я в повітрі. І до землі далеко, й до гнізда не дістати. Спробував було підтягнутись — де там! Вітер рвучко кинув мене вбік, метрів на десять від дерева. Добре, що його стовбур не поряд — інакше б жбурнуло на нього, вдарило, розбило.

Амплітуда коливання моєї гойдалки була така велика, що я з кінця в кінець летів добру хвилину.

Лякаючи виром води й темрявою, лежала піді мною чорна прірва. То була земля. Але яка земля! По ній перекочувались хвилі.

Незабаром у сусіднє дерево вдарила блискавка, і воно, розчахнувшись навпіл, з гуркотом і тріском упало вниз.

— Со-ло-ний! — знову почув я над головою слабкий голос. — Тримай!!

У пітьмі, яку на мить освітила блискавка, побачив, як боцман, прихиляючи, спускає вниз ліану.

Ага, вона мене, може, й не врятує, одначе підтягнутися на ній спробую.

Пролітаючи повз ліану, пожадливо схопив її рукою, — і — о диво! — розмах гойдалки зменшився: цей спущений боцманом "канат" миттю погасив інерцію мого руху.

Потім Андрійович та Журавка подавали мені ще ліани — ті, які були ближче до стовбура рятівного дерева. І я, обхопивши ногами свою попередню гойдалку, одну з ліан випускав, водночас хапаючись руками за іншу.

У такий спосіб я наближався до дерева, аж поки не торкнувся його стовбура. Тепер можна й зупинитись. Намацав ногою шкарубку кору. Ось і наріст. Ура! Я врятований!

— Тобі в цирку акробатом працювати, а не моряком! — сердито закричав Андрійович, забачивши мене на сідалі.

— Погойдався, неборака, — мовила самими губами Наташа; незрозуміло тільки, жаліє вона мене чи гудить.

— Шедеврально, люкс-торпеда! — захоплено загорлав Мотовило.

А Окань, як завжди, бубонів на вухо щось туманне й неясне:

— Дугу понад землею описавши, він лине у безкрайність світову…

Та мені було не до жартів — я стомився, підтягуючись і силкуючись перебороти вітер. Тому на всі зауваження й дотепи не відповідав. Нехай патякають! А я все-таки, дарма що мене ганять, радів. Ну, по-перше, я не винуватий, що впав, а по-друге, — і це головне! — з нелегкого випробування вийшов переможцем. Інший би на моєму місці, може б, занепав духом, гойдався б безпорадно чи впав у виpуючу воду. А я таки пересилив і страх, і вітер — живим лишився!

Цей випадок ще раз показав: як добре, що я змалку захоплююсь спортом і в руках чіпкий та дужий.

Була середина ночі. Ніби всі вітри планети зірвалися з приколу і тепер напали на наш нещасний, беззахисний острів.

Мангрові зарості, коли блискало в небі, добре відкривалися зору. Вони майже до маківок були затоплені водою — примарно чорніли між хвиль, ніби виповзлі з океану потвори..

Ось тут я й наблизився до того місця своєї оповіді, коли легкодухим час хапатися за серце й викрикувати: ой!

Справа в тому, що над Кілі-Кілі розташувався центр урагану, так зване око бурі. Ну, звісно, що од цих назв невігласів та суходільних "мариманів" — любителів морської стихії — проймає циганський піт. А даремно! Бо нічого страшного й загрозливого ми не побачили в тому оці.

У житті — так воно вже трапляється — за зовнішніми ознаками ми інколи судимо про внутрішній зміст, суть того чи іншого явища. Та й про людей теж... Він стрункий, високий, з лиця хоч воду пий, — буває, кажуть про ту чи іншу людину. Горда постава, тверда хода. А костюм, ні, ви лиш погляньте, як на ньому лежить костюм! У куточках чутливих, напіврозтулених уст легка усмішка; загадковий, мрійливий погляд. Жан Маре, Байрон, Моцарт!

Не інакше, цей юнак кохається в поезії, музиці, шанує прекрасне і сам, як пісня, чарівний. Бо ті ж таки очі, подейкують, — дзеркало душі. А очі в нього — зорі. Та часом, познайомившись із таким "Байроном" та його вчинками, розчаровано думаєш: який пустоцвіт, серцем плюгава нікчема! Павич, що, аби напустити в очі легковірним туману, нарядився в строкате пір'я.

Око бурі теж, як ми зрозуміли, не відповідало грізності, яку ми схильні були йому приписати.

Вітер швидко вгомонився. Довкіл залягла непорушна тиша. Крізь високі, приплюснуті під самою небесною банею хмарки блиснув місяць, глянули чисті зорі.

— Око бурі, — сказав боцман.

— Де око? — перепитав Окань.

— Ондечки, над нами, — відповів Андрійович, показуючи крізь гілля на випогоджене небо. — Ми перебуваємо в центрі урагану.

— Стривайте, шановний, — перебив його Паганель. — Який же це центр урагану — така тиша, що нам тільки й лишається, як спуститись на землю.

Боцман загадково усміхнувся.

— Ай справді, — підтримав Адама Варфоломійовича я. — Лихо минуло — час залишати гнізда.

— Салаго, нерозумне телятко, — мовив дракон. — Ти гадаєш, якщо центр урагану — то на тебе відразу повинно впасти небо, а око бурі поглядом пропекти до кісток? Повір мені — я урагани бачив не раз! — нічого цього не буде.

Та я не здавався, наполягаючи, що все, мовляв, минуло і нам нічого боятись.

— Дурниці! — категорично відрубав Андрійович. — Оце голубине, ласкаве небо, цей мертвий штиль — правда, на морі, як бачиш, спокою немає: хвилі горою! — і є те, що зветься око бурі… Опісля почнеться найстрашніше.

Чудасія, не інакше!

— Персоніфікація, уособлення одного явища іншим, — вислухавши боцмана, значливо мовив Окань.

— Кидати тінь на темну ніч! — підтвердив Мотовило.

— Не тайфун, а ягнятко в овечій шкурі, — в тон їм додав я.

О, краще б те ягнятко вибрикувало не тут! Тоді б, може, змирились ми з невиправданим йменням грізної стихії, тією персоніфікацією, як зауважив Окань. Бо коли невдовзі з Кілі-Кілі відійшов центр урагану, коли затуманилось око бурі і в небі з'явилось громаддя хмар, — лише тоді збагнули ми, що таке тайфун.

Та досить! Є чимало книжок, з яких читачі можуть довідатись про тропічні урагани.

Буря лютувала всю ніч і ще наступний день до вечора. Океан атакував суходіл, в кілька метрів заввишки водяний вал прокотився й попід деревом мандрівника — добре, що ми сиділи вгорі. Тільки коли все вщухло — вітер стих, хвилі відкотилися далеко в океан-ми спустилися на землю.

Розділ дванадцятий

ТАЄМНИЦЯ СТАРОЇ СКРИНІ

Знову суходіл огорнула незрушна тропічна тиша, а океан увійшов у свої береги. Та буря наробила такого, що страшно й подумати…

Синоптики й метеорологи твердять, ніби вітер всередині тайфуну дме проти годинникової стрілки і що сила його в лівій частині набагато менша, ніж у правій.

Щойно пережитий нами тайфун виник десь на південному сході, за сотні кілометрів від Туамако. Отже, спочатку ми опинилися в його найменш небезпечній зоні. І якби потім на нас не "глянуло" око бурі, все, може б, обійшлося щасливо: вітер полютував би, хвилі спробували б, як завжди, погризти узбережжя, та й відступили б назад. Але ж тайфун над Туамако не лише махнув крилом — він навалився на нього всім, як то кажуть, тілом. Де вже тут сподіватися на пощаду!

Від нашого табору не залишилося й згадки: курені мов корова язиком злизала. Узбережжя, де вони стояли, і взагалі рельєф острова змінились невпізнанно. Де був пагорок — утворилась широка, повна води заглибина, на болотистій низині дрібними брижами морщились піщані дюни.

Мені здалося, мовби затока ще далі вклинилась у суходіл, який повужчав, поступився місцем — навіть бар'єрний риф не допоміг, спасувавши перед натиском океану.

Мангрові зарості ледь-ледь витикалися з води, а ті, що росли вище, замулило до половини. Проте найстрашніше було інше — не вціліло жодної пальми, нашої годувальниці. Над кокосовим гаєм ніби хто пройшов з косою — верхівки зрізані, а стовбури знівечені й потрощені. Де раніше око тішилось буйнозеленою гущавиною та розлогими кронами — обчухране гілля, непрохідні завали, шпичаки.

Над цим недавнім бойовищем, де вітер, бавлячись, жбурляв велетенські стовбури й гарматними снарядами з кінця в кінець перелітали кокосові горіхи, дивом врятувалося одне дерево. Приземкувате, воно наміцно вросло в грунт чіпким корінням. Буря пошкодила лише його вершину, і на ній тепер, зачепившись за рукатий сучок, непереможним знаменом висів якийсь подертий чорний шмат. Коли ми його зняли, виявилось, що то боцманові штани.

— Без штанів півбіди, а от без їжі — горе, — на наші дотепи відповів Андрійович. — Доведеться визбирувати горіхи. І взагалі, життя на острові почнемо спочатку.

Спочатку то й спочатку. Добре, що хоч так скінчилось: нікого не поранило, всі живі-здорові. А під час моретрясіння та ураганів, твердить боцман, буває всяке.

— Наше щастя, — мовив він, — що Кілі-Кілі та сусідні з ним острівці пологі. В даному разі хвилі "розповзлися", не зустрівши на своєму шляху жодної серйозної перешкоди. Гірше було б, якби вони наткнулися на спадисті береги, особливо в протоці, поміж островами.

І Андрійович розповів, як одного разу на Курилах був свідком викликаної підводним землетрусом повені.

Високі хвилі, так зване цунамі, в тих краях не рідкість, бо з чотирьохсот діючих вулканів земної кулі більшість припадає на район Тихого океану — його басейн оточений їхнім вогненним кільцем.

Понад тридцять вогнедишних гір чадить і на Курилах. Але того разу вулкан вибухнув далеко на півночі — під водою.

— Наш сейнер, пригадую, тільки-но повернувся з рибного промислу і став на якір біля острова Парамушир. Щоб ви зрозуміли, — вів далі боцман, — чого трапилася така катастрофічна повінь, скажу: між

островами Шумшу й Парамушир лежить нешироκий, лійкоподібний прохід — Друга Курильська протока. Від океану вона набагато ширша, ніж. там, біля Парамуширу, де утворився закуток і де вздовж узбережжя розташувавсь невеличкий порт Сєверо-Курильськ.

Коли від вибуху вулкана океан збурився і з його глибин піднявся вал, він пішов на острови, насамперед наганяючи воду в глухе, воронкоподібне закуття. Біля Парамуширу водяна стіна сягала п'ятнадцяти метрів заввишки. Містечко опинилося під водою. Скільки жертв, яка розруха! За останні три століття то було найжахливіше цунамі на Курилах.

— Так воно виникає лише під час землетрусів та виверження вулканів? — поцікавились ми.

— Не обов'язково, — відповів Андрійович. — Таку високу хвилю, вона ще зветься метеорологічне цунамі, піднімають і тропічні урагани. Ось чому й кажуть — наше щастя, що береги коло тутешніх проток пологі і хвилі не стріли перепони, розплескавшись довкола.

Життя починалося спочатку…

Ми й так, волею випадку опинившись на безлюдному острові, були великими голодранцями — подертий одяг, без харчів, без риболовецького знаряддя, — а тепер у нас взагалі не стало ні кола, ні двора. Правда, біля берега знайшли потрощене весло та ще підібрали викинутий прибоєм панцир морської черепахи.

Він виявився таким великим, що в нього легко можна було всістися з підібганими ногами.

— А чому ж і не бути таким, якщо вага зелених черепах по кілька центнерів, — пояснила Наташа. — М'ясо їхнє, казали мені, не гірше за куряче.

— Я десь читав, — додав Окань, — ніби на банкетах, які влаштовує англійська королева, серед інших заморських делікатесів обов'язково подають черепаховий суп.

— У вас феноменальна пам'ять, — озвався Адам Варфоломійович. — Справді, тими супами славляться королівські прийоми у Великобританії. Особливо смачна хрящовина, каліпі, яку зрізають з нижнього щита зелених черепах.

— Ну, на королівський банкет нам не потрапити, — кинув Журавка, — а от панцир зараз узяти не завадить: в ньому можна буде тримати прісну воду.

Продірявивши його з обох боків угорі, ми прив'язали жердини — спорудили таким чином ноші.

Всередину панцира поклали своє убоге збіжжя: маски, кілька кокосових горіхів, з десяток уцілілих черепашок каурі, дещо з одягу, — та й подалися геть.

На цьому березі нам тепер лишатися нічого: і табір знищено, й кокосового гаю немає. Краще перекочувати на південь, де не так давно ловили лангустів, або ще далі, до протоки, у водах якої лежить "Моана".

Ішли, як і раніше, стежкою понад берегом. Власне, по невпізнанно зміненій місцевості. На кожному кроці око відмічало то заново утворене озерце, то завали бурелому.

Берег густо вкривало кришиво ще недавно живих коралів. Драглисті руді поліпи — колонії маленьких живих організмів, якими поросли гіллясті вапняки, — тепер потемніли і, так само, як і викинуті хвилями молюски та рибини, почали гнити. У повітрі висів нудотний, притаманний лише кораловим суходолам сморід.

Деінде траплялися також пасма вже підсохлої морської капусти та інших водоростей.

— Капусти минати не слід, — сказав Паганель. — Вона врятує нас від голоду, адже в ній понад п'ятдесят процентів білків і з неї можна приготувати безліч смачних страв. Збираймо! — нагинаючись по довжелезну стеблину, заохотив нас ботанік.

Ми заходилися визбирувати ще не попсовану сонцем капусту. Потім зв'язали її докупи, і Мотовило, закинувши на плечі, поніс її, ніби в'язку кукурудзиння.

У норах, де раніше бачили так багато лангустів, тепер сиділо якихось два-три раки. Їх також взяли у свій черепаховий кошик.

Може, в того, хто прочитає ці рядки, складеться враження: мовляв, ми на Кілі-Кілі тільки й дбали про їжу, тільки й думали про те, як прогодуватися. А що ж тут такого? На острові, де бракує найнеобхіднішого для життя, самому треба про себе потурбуватись — у магазин же не побіжиш! От ми й збирали капусту, планктон — усе їстівне.

Ну, а якщо вже вас цікавить, що нас хвилювало крім цього, скажу: ми жили не хлібом єдиним. Он, приміром, Адам Варфоломійович — він укомплектував гербарій з острівних рослин. Наташа готувала іхтіологічну колекцію — засушувала рибок та рачків, хоч насправді їх треба було спиртувати у тих розчинах, які пішли на дно разом з мотоботом.

А ми… Ну, що робили ми, матроси? А те, що велів боцман: заготовляли горіхи, ставили курені.

Я, наприклад, навчився плести гарні личаки — у них зручно ходити по гострих коралових рифах, де босоніж легко поранити ноги. Мій тезко,

Василь Окань, вів щоденник — про той записник я ще розповім, — а також складав вірші. Навіть мене, Солоного, увічнив в одному з них. Так, коли я йому розповів про свою зустріч з хижою рибою мурено ю — вона мене ледь не вкусила, — Василь написав:

Смажена чи то варена —

Не їстівна все ж мурена.

Навіть в жилах кров холоне,

Як згада її Солоний.

"Аякже, Байрон, — подумав я, — співець моря і його — від амеб до китів — численної живності!"

— Мурену ти оспівав, — сказав я Оканю, — тепер черга за іншими мешканцями океану. Прослав кита! — порадив йому.

— Уже прославлено, — відповів Василь.

— Ким?

— Читав роман "Мобі Дік"?

— Ні.

— Прочитай. Герман Мелвілл цікаво написав про білого кита.

— Ну, гаразд, тоді оспівай спрута, — не вгавав я.

— Віктор Гюго у своїх "Трудівниках моря" зробив це краще за мене.

Відповісти йому було нічого, і я на хвильку примовк.

— Слухай, тезко, а може, напишеш, як ми шукали черепашки з перлами або про оту нашу пляшкову пошту?

Тепер уже в розмову втрутився Адам Варфоломійович.

— Дорогий колего, — звернувсь він до мене. — Ця запропонована вами тема теж трохи запізніла. Сто років тому, — пояснив він, — композитор Жорж Бізе створив відому оперу "Шукачі перлів". Ну, а якщо мова зайшла про пошту в пляшках, то й тут вашого друга обігнали. Колись французький поет Альфред де Віньї написав прекрасний вірш "Пляшка в морі".

— То нехай напише про каракатицю!

— О, каракатиця гетерогеутгіз, що межи очі переслідувачам виплюхує не чорнильну каламуть, як решта її головоногих родичів — кальмари та восьминоги, — а палаючу, сонячно-світлу хмарину! Це справді, друже, незаймана тема, і ви її можете по-своєму розробити, — піднесено закінчив Адам Варфоломійович.

— Якщо до цих пір її не освоїв наш земляк — відомий поет Микола Сом.

— Ні, — заперечила Наташа. — Сом пише тільки про кохання та про прісноводних риб.

Усі зійшлися на тому, що Оканю негайно треба оспівати каракатицю гетерогеутгіз.

Звідтоді, як ми вирушили в дорогу, минуло немало часу — сонце стояло вже над головою, був спечний полудень. Та нового місця для табору ми так і не знайшли.

— Може, зупинимось тут? — показав боцман на гранітне плато, де ми, до речі, попереднього разу варили лангустів.

— Ні, Андрійовичу, — не погодився Журавка. — По-моєму, краще пройти далі. Ви з нами тоді не були, — додав він, — а біля протоки є чудесні місця, якщо, звичайно, їх не попсувало в бурю.

Ураган і тут лишив після себе страшні сліди. На бар'єрному рифі раніше з води витикалась лише тьмяна торочка, а тепер в багатьох місцях чорніли викинуті хвилями валуни — голомозі голови негрів.

Та ось нарешті й протока: заголубіла, зблиснула крізь чагарі й стовбури потрощених дерев.

— Мальовничий пейзаж! — вихопилося в Оканя, який, так само як і боцман, уперше потрапив сюди. — Аби тільки не це безладдя, — він кинув погляд на повалені дерева, — можна б сказати: райський куточок!

Ми обігнули мис, поминули цей "чарівний" куточок і наблизились до берега, де лежала "Моана".

Ні скрині, ні піднятих з палуби дощок не побачили. Зате всюди валялись пальмові колоди, а в бухточках — пісок, цілі флотилії трісок.

— Агов! — махнув рукою Мотовило, скликаючи нас до галяви, під гущавину чагарів.

Ми підійшли.

Розгрібши вологий кораловий пісок, Анатолій стояв навколішки перед зниклою, як ми гадали, скринею. Те, що тоді, орудуючи свайкою, не зміг зробити Журавка, зробили хвилі. Скриня від удару об щось тверде сплющилась, кришка її піднялась, крізь щілину видно було, що там усередині.

Погодьтеся: в таких випадках у пригодницьких романах обов'язково з'являються загадкові карти з позначками, де заховано піратські скарби, або оповідається про знайдені коштовності та зброю… Ми побачили купу найрізноманітніших предметів, згадав я колись прочитане, квадрант, дві пари чудових пістолів, старовинний іспанський годинник, найрізноманітніших чеканок і країн монети: дублони, луїдори, піастри, гінеї.

І ще пам'ять підказала — теж хтозна-коли і де вичитане — інше: від стусана ногою щось, схоже на невелику коралову брилу, раптом викотилось на палубу. Корабельний тесляр Вільям Фіпс ударив по ньому сокирою — і кораловий нарост розколовся, а з нього випала дерев'яна коробка. Ще удар — і рясним дощем посипалися золоті монети.

… Протягом кількох місяців пірнав відважний тесля біля Багамських островів, "вивуджуючи" з морського дна тонни золота та срібних злитків. Коли ж прибув до Лондона, — один за одним пригадував я епізоди підняття із затонулого португальського галеона скарбів, — йому, Вільяму Фіпсу, влаштували тріумфальну зустріч, надали рицарський титул і призначили губернатором.

Ось так!

Ну, що ж, може, автори й не перебільшують, розповідаючи про таке, бо, як сказав Адам Варфоломійович, за даними американського географічного товариства "Скул бюллитин", у трюмах затонулих кораблів лежить одна п'ята всіх видобутих людством запасів золота й срібла. Звичайно, відомо й без того товариства, скільки-то коштовностей піднімають заповзятливі золотошукачі. Взяти хоч би приклад із затонулим фрегатом "Лютин". Не чули про такий? Ну, то послухайте.

Восени тисяча сімсот дев'яносто дев'ятого року від берегів Англії відчалив і вийшов у черговий рейс швидкохідний, захоплений колись у французів, корабель "Лютин". Менш ніж через добу, на підході до

Голландії, він потрапив у шторм і на невеликій глибині потонув. Пішли на дно разом з екіпажем і незліченні скарби: золоті монети, злитки благородних металів, інші коштовності, що їх той фрегат віз до Гамбурга.

І почалося! Споряджаються одна за одною експедиції на пошуки золота. Дещо, — правда, мізерію! — підняли. А також витягли велику мідну ринду — корабельний дзвін. Його повісили в залі морського страхового товариства Ллойда — в Лондоні.

Стало традицією: щоразу, коли дізнаються про загибель того чи іншого судна, — а тоне багато! — в залі Ллойдівського товариства лунають траурні удари дзвона з "Лютина".

І ніяке золото не замінить людських жертв! А пожадливих шукачів підводних скарбів у зарубіжних краях стає більше й більше.

Та ні мене, ні моїх товаришів це примарне щастя — легка нажива — не цікавить. І тому ми не розчарувались, не знайшовши золота.

— Черепашки!? — висипавши на пісок усе, що було в скрині, здивовано мовив Мотовило.

— А на що ж ти сподівався?

— Ну, я думав...

Проте думки своєї Анатолій так і не докінчив: боцман підійшов, розгріб висипаний дріб'язок.

Ось що то було за збіжжя. Видовжені, овальної форми черепашки. Угледівши їх, Паганель від радості, як дитина, заплескав у долоні:

— Друзі, друзі, так це ж фарфорки, інакше — золоті каурі, черепашки, які трапляються дуже рідко і високо цінуються остров'янами. Їх знаходять у так званих "кишенях", тобто між підводних скель, неподалік від Філіппінських і Соломонових островів, а також у районі архіпелагу Фіджі.

— Десь поряд з нашим Туамако? — поцікавився Окань.

— Майже, — відповів Паганель. — Там фарфорки правлять за гроші, — додав він.

— Ого, так у цій скриньці цілий скарб! — глянувши на купку черепашок, вигукнув я.

— Колись, може, й був, — похмуро сказав Адам Варфоломійович. — Але час зробив своє. Хіба ви не помітили, — запитав він, підносячи до очей одну з черепашок, — золотаво-оранжева емаль на ній облущилась. А отже, фарфорка вже не має ніякої вартості.

— Далі! — нетерпляче подала голос Наталка. — Що всередині того лахміття?

Я простягнув руку, намагаючись дужче розгребти збіжжя, та Адам Варфоломійович застеріг:

— Обережніше! Так можна і пошкодити що-небудь, а це ж унікальна знахідка!

— Ось... якісь статуетки, — з-під зітлілого непотребу витяг Мотовило невисокі дерев'яні стовпці.

Їх було з десяток, вищих і зовсім присадкуватих. Невідомий умілець вирізьбив кумедні, із схрещеними на животі руками, фігурки.

— Це — великий полінезійський бог Тікі, — знаюче мовив боцман, показавши на високу статуетку. — Такі, але значно вищі, бачив я одного разу на островах Західного Самоа, в містечку Апіа.

— Авжеж, — підтримав його Паганель. — То — Тікі, і не лише він. Я бачу і бога Лоно, й Макемаке, і Таалоа.

— Цілий виводок божеств, — втрутився і я в розмову.

— Так, у полінезійській міфології їх чимало, але основних — чотири.

Адам Варфоломійович заклопотано почав розбирати решту скарбу.

Були там, щось на зразок риболовецького знаряддя, низки перламутрових гачків, довжелезний, виготовлений з бамбукових скалок гребінець, якась ритуальна, вся у візерунках, з черепашками замість очей, маска, пласка, на коротеньких ніжках, дерев'яна чаша, з якої, сказав боцман, п'ють дурманний напій кава-кава. А ще…

— Перли! — урочисто сповістив Адам Варфоломійович, поклавши на долоню купку круглобоких кульок, як горошини завбільшки.

— Схоже, що вони… — підтвердив і боцман.

— Та ні, — мовив Паганель, — сумніву немає: це перли! Погляньте лишень, — він вибрав найбільшу — чорну, що світилася зсередини якимсь потаємним, несказанно-прекрасним сяйвом. — Це рідкісна чорна перлина, що навіть на островах Туамоту — основному в Полінезії районі, де збирають перли, — трапляється рідко.

Перлини переливались, виблискували мінливо. Здавалось, на долоні палахкотять мініатюрні іскристі сонця, серед яких палало одне, найзнадливіше, — чорне.

Так ось вони які, ці коштовності, виколисані океаном і потім викрадені в нього людиною! Сонця, чарівні й прекрасні.

Ми знали, що кожна перлина коштує тисячі й тисячі. А ця, чорна, сказав Адам Варфоломійович, — десятки тисяч.

— Я читав, — подав голос Журавка, — на Таїті одного разу таку перлину, як горобине яйце, продали за триста тисяч нових французьких франків.

— А це багато? — поцікавився я.

— Так багато, що важко й уявити! — відповів боцман. І тут же додав: — Скільки б ці перли не коштували — значення немає! — ми з них Наталці зробимо намисто. Бери, будь ласка! — І Андрійович, забравши у Паганеля перлини, щедро висипав їх Наташі в жменю.

— Ой, що ви!.. — зашарілась дівчина.

Вона почала відмовлятись.

— Сказано — бери! — підтвердив боцман.

— Ви гідні носити таку прикрасу, — великодушно мовив Адам Варфоломійович.

— Ти ж серед нас єдина красуня, мов троянда серед будяків…

— Ну, годі тобі, Солоний, сипати компліменти! Он, бачиш, сердешна вся аж палає, — зупинив мене Мотовило.

А Окань, дарма що йому сьогодні говорили про Жоржа Бізе та про оперу, привселюдно заявив:

— Я про це напишу поему!

— Ну й пиши! — не стали заперечувати ми.

Поки будуватимемо курені, знахідку — перлини, божків та інший скарб — вирішили заховати від моря, щоб, бува, ненароком не змило прибоєм.

Вирівши під зламаною пальмою заглибнику, на зів'ялий фікусовий листок обережно поклали перлини. Зверху прикрили їх травою, поряд застромили лозину — поставили мітку.

І коли це робили, я згадав почуті ще в дитинстві перекази про те, як ховають скарби та що говорять, аби їх не знайшли.

— Будьте ви тричі прокляті, кляті-трикляті. Геть, геть з очей! — так, учила мене бабуся, треба приповідати, закопуючи скарби.

"Будьте ви прокляті, кляті-трикляті!" — подумки, з якоюсь дивною побожністю зашепотів я.

Потім гуртом вирушили зводити нове "місто" — табір.

… Хтозна, чия то була скриня. Та можна поклястися, що не рядового матроса! Очевидно, якийсь темношкірий бізнесмен-шкіпер, власник "Моани", скуповуючи на довколишніх островах і атолах копру, придбав у полінезійських нирців за безцінь коштовні перлини. Сподівавсь, мабуть, вигідно збути їх на Таїті чи в якому-небудь австралійському порту і таким чином розбагатіти. Але його "Моана" знайшла могилу на дні протоки, біля цього нічим не примітного коралового острівця.

Так скінчилась одіссея скупника.

Розділ тринадцятий

ПЛІТ "НАТАША"

От і знову про те саме — про їжу…

Після того як боцман оголосив аврал і ми заходилися будувати курені (треба сказати, вони вийшли набагато кращі, ніж ті, в яких ми жили раніше: повалених дерев лежало багато, вибирай перше-ліпше!), минув не один день. За нашими підрахунками, "Буревісник" уже давно мав підійти до Туамако.

На височенній, схожій на щоглу і єдиній, яка вціліла біля протоки, пальмі влаштували щось на зразок "воронячого гнізда" — майданчика, з якого на китобоях марсовий матрос спостерігає за видноколом, шукаючи серед хвиль океанських велетнів.

Мені ненароком пригадалося, що і я колись, наслухавшись оповідок дядька Федоса, із своїми однолітками лаштував такі гнізда… Степ, село зринули в пам'яті. Ой, коли це було!

Ми теж поставили дозорця й чергували навперемінки.

З пальми видно було океан, віддалені острівці довкруг лагуни. Захлюпане сонячною повінню океанське безмежжя чарувало зір, владно кликало до себе. Виникало почуття якоїсь невагомості і навіть всесильності: руки б розкрилити та й полетіти!

Я змінив Мотовила на пальмі і тепер, уп'явшись поглядом вдалину, видивлявся: чи не заголубіє там спочатку ледь помітна, якої не відрізнити од легкокрилої хмаринки, потім більша й більша, що ширяє понад хвилями, пелюстка — силует нашого довгожданого "Буревісника".

Але корабля не було. Не з'явився він і через тиждень.

Занепокоївшись, ми стали думати: як нам жити далі? Горіхів майже не знайшли, сіті, якими ловили планктон, порвались; мучила спрага — води теж ніде було взяти. Єдине рятувало, що на світанку, коли береговий бриз змінювався морським, іноді припускали короткочасні зливи. Підставивши черепаховий панцир, ми збирали в нього рятівні краплини.

— Доведеться заготовляти морську капусту та їстівне коріння, — засмучено сказав боцман. — Іншої ради немає.

— А риба?

— Рибу будемо ловити теж. — І, звернувшись до Журавки, поцікавився: — Як там з гачками — підготував?

— Все зроблено, Андрійовичу!

— Ну, тоді до роботи!

Журавка зі мною пішов ловити рибу, а решта розбрелася по острову в пошуках їстівного. Навіть Адам Варфоломійович відклав своє заняття — збір гербарію — і подався по капусту.

Ось тоді й виник задум збудувати пліт і перебратися ним на сусідній острів.

Подейкують, що геніальні відкриття приходять несподівано, спадають, як сніг на голову. Не скажу, не знаю.

І хоч те, до чого Журавка і я додумались, геніальним не назвеш, все ж, по-моєму, нічого так ото відразу, само по собі не з'являється. Воно

задовго до своєї появи, — про що ми навіть не здогадуємось, — народжується в глибинах нашої свідомості, виникає як наслідок копіткої роботи розуму. Справді-бо, з першого дня, коли ми опинилися на Кілі-Кілі, кожен з нас не раз ставив перед собою запитання: а як далі? Невже отак і сидіти, склавши руки!

Човен, на якому можна було дістатися на острів, де висадились наші товариші, потонув. Отже...

Звісивши ноги у воду, ми сиділи з Журавкою на пласкій, до половини оголеній скелі і ловили рибу. Це був вузький південний виступ Кілі-Кілі, оперезаний швидкоплинною, яка вела з океану в лагуну, протокою. Вранці, у час відпливу, коли ми сюди прийшли, течія, омиваючи берег, мчала в океан. Тепер вона струмувала в протилежний бік.

Блукаючи знічев'я берегом, я знайшов там дві невеликі колоди. Зв'язавши докупи і замість вітрила уткнувши зверху лапату пальмову віть, пустив їх на воду. Нехай пливуть!

Коли збиралися вже "додому", радіючи вдалій риболовлі — на кукані гойдалося кілька десятків дрібних рибок, — Журавка показав рукою на сусідній острів.

— Бачиш? — запитав. — Кораблик твій виявився живучим.

По той бік протоки, неподалік від низинного берега, маячив мій вітрильник.

Дивина! За якихось дві-три години течія перенесла його аж туди.

— Еврика! — крикнув Журавка.

— Ти чого?

— Солоний, друже, — з незвичним для нього піднесенням мовив Володимир, — зараз ми нашим робінзонам принесемо радісну вість.

— Яку?

— А ось послухай!

Журавка сказав, що мій саморобний вітрильник наштовхнув його на думку: нам, пустельникам, відмежованим од усього світу, слід будувати човен!

Ця пропозиція зацікавила всіх.

— Спробувати можна, — якось невпевнено відповів боцман. — От тільки що з цього вийде...

— Неодмінно щось вийде! — запевнив Андрійовича старший матрос.

— Не святі горшки ліплять, — притакнув я.

— Воно-то так, — задумливо відповів боцман, — але переправлятися через бурхливу протоку небезпечно. А з нас уже досить тієї катастрофи — ризикувати не маємо права.

Андрійович уперто відмовлявся і ніяк — хоч ти йому кілок на голові теши! — не хотів давати згоди.

— Тур Хейєрдал он аж від берегів Перу на бальсовім плоту "Кон-Тікі" перетинав Тихий океан, — аби переконати боцмана, здалеку почав Окань.

— І перетнув? — недоречно, бо Андрійовичу зараз кожний аргумент, що обґрунтовував недоцільність виготовлення човна, був на руку, запитав Мотовило.

— Ні, "Кон-Тікі", на жаль, до кінця не доплив, — відповів Окань.

— Та його ж хвилею викинуло десь тут, — обізвався я.

— Ви не помиляєтесь, — сказав Адам Варфоломійович. — Пліт славетного мандрівника, який хотів довести, буцімто Полінезію заселяли вихідці з Південної Америки, прибило до сусіднього архіпелагу Туамоту, точніше — викинуло на кораловий берег острівця Рароіа.

— Хейєрдал перепливав океан, а ми збираємось лише протоку, — заперечив Журавка.

— От що, — обізвався боцман. — Ви мені баків не забивайте. Хейєрдал, "Кон-Тікі", — передражнив він і сердито запитав: — А хто, скажіть, відповідатиме, якщо ви разом зі своїми манатками підете на дно? Андрійович. Отож-бо й воно!

"Ну і впертий дідуган!" — подумав я. Мені, як і решті товаришів, кортіло помандрувати. Набридло сидіти на одному місці. І, звісна річ, ми поривалися хоч до яких-небудь пригод.

— Гаразд, — нехотя вичавив боцман і поблажливо докинув: — Нехай буде по-вашому!

І ми взялися до роботи.

Будувати човен, як відомо, неабищо: треба мати і дошки, й теслярський інструмент. Якби, скажімо, не пропала піднята нами з "Моани" сокира, можна було б із суцільного дерева — підходящі є на

Кілі-Кілі — злагодити довбанку, як ото колись видовбав собі дядько Федос… Або на зразок полінезійських човнів з балансиром — катамаран.

Адам Варфоломійович розповів, що на таких катамаранах, — правда, подвійних і містких, — стародавні полінезійці мандрували від острова до острова по всьому Тихому океану.

— Робили човни, — пояснив він, — з міцного дерева везі. Шнурами, зітканими з рослинного волокна, зшивали кожну дошку. Коли катамаран був готовий, його просушували, потім з боків фарбували червоною, дуже тривкою глиною, а зверху кріпили вітрила — кілька звичайних, стулених докупи циновок. Кожен такий човен, — вів далі Адам Варфоломійович, — мав свою назву: "Токомара", "Мататута", "Теарава"… Відстані між тутешніми островами великі, плавання тривало не один місяць. А тому мандрівники заздалегідь запасалися харчами — брали плоди хлібного дерева та пандануса, сушену рибу, молюски. Прісну воду зберігали у товстих бамбучинах і порожніх кокосових горіхах.

— І вони долали океан?

— За переказами — долали, — відповів Адам Варфоломійович. — От, наприклад, відомий полінезійський вчений-етнограф Те Рангі Хіроа назвав своїх далеких предків мореплавцями сонячного сходу. Дуже влучна назва!.. Задовго до того, як європейцям стали відомі Гавані, Нова Зеландія, десятки інших острівних архіпелагів, полінезійські мореплавці з кінця в кінець перетинали океан і, звичайно, відвідували ті суходоли. Було колись, — хитнув головою Паганель, поринувши в спогади. — Та, як зазначив мій полінезійський колега, великі човни для далекого плавання спорохнявіли, а душі відважних корабельників переселилися в Країну Небуття. Слава Полінезії кам'яного віку згасла, храми зруйновано, барабани мовчать.

— Чого так песимістично? — вислухавши Адама Варфоломійовича, запитав я. — А от ми й станемо новітніми мореплавцями сонячного сходу.

— Ви ними вже стали, — осудливо кинув боцман, згадавши, мабуть, як ми тонули.

А дотепник Мотовило заохотив:

— Давай, давай, може, надолужимо втрачене!

Ну що ж — човен збудувати не штука. Але якби в нас була сокира — тоді від слів можна було б перейти до діла. У нас же немає ніякого інструменту.

— А що, коли виготовити тесло? — запропонував Окань.

— Спробуємо, — погодилися з ним.

Такі загострені камінці ще в сиву давнину використовували замість сокир. Назад, до кам'яного віку! І ми стали вишукувати пласке, схоже на лезо каміння.

— Ось це, мабуть, згодиться! — подав я Журавці невеличку брилу.

Він обдивився її з усіх боків, кілька разів рубонув нею по дерев'яній колоді.

— Гаразд! — мовив. — Сокира є.

Хлопці звідусюди стягували до берега будівельний матеріал — стовбури пальм, гілля, кору дерев.

Мабуть, на цьому острові ще з часів розквіту полінезійського кораблебудування не кипіла така завзята робота, як тепер! Будували зрання й до смерку, всі трудилися над своїм дітищем — плотом-рятівником.

І от сьогодні закінчили.

— Коли спускають на воду корабель, — сказав Окань, — об нього неодмінно розбивають пляшку шампанського. Цю почесну місію доручають найчарівнішій леді. Ну, чарівниця є, — метнув він грайливий погляд на Наташу. — Затримка за шампанським.

Пліт загойдався на хвилях.

— Треба ж якось його назвати: інакше швидко потоне...

Журавка, мабуть, як і я, потай вірить у різні морські прикмети.

— Давай назвемо "Туамако", — спало мені на думку перше-ліпше.

— Тобі ще не набрид цей атол? — обпік мене поглядом Окань.

— "Дракон і К°"! — кинув Мотовило. — А що — звучить. Чи не так?

— Замовкни! — не підтримали товариші його видумки.

— А може, друзі, наречемо так: "Бе-ло-ні-да-є"! — по складах вимовив незрозуміле слово Паганель.

— Що за белонідає?

— Так зветься сарган із сімейства риб, — розтлумачив природознавець. — Він, як і наш пліт, хвостатий, видовженої форми.

— Взагалі, можна, — краєчком уст посміхнувся боцман. — Але погодьтесь, Адаме Варфоломійовичу, це трохи... ну, як би вам сказати, заумно, чи ба по-науковому.

— Так ми ж науковці, — обвів природознавець поглядом усіх присутніх.

"Гм, це і я науковець!" — у мене, як і в моїх друзів-матросів, в очах застрибали лукаві бісики.

Зійшлися врешті на тому, що пліт назвали просто і, як я гадаю, найправильніше — "НАТАША".

У пробний рейс вирушили боцман і Журавка — бувалі, загартовані моряки.

Хлюпнула хвиля, приплив підхопив, поніс на середину протоки наш ковчег, з кожною хвилею дедалі більше віддаляючи його від берега.

— Щасливого плавання!

— Повертайтесь скоріше!

Ми стояли по коліна у воді, махаючи їм рукою.

Того дня наші мандрівники й повернулися.

Окань устиг навіть накатати вірша. Він звався "Ода на честь прибуття плота". Були в ньому, до речі, такі рядки:

І хоч судома шлунок зводить —

Борщу нема, відсутня каша,

Але в протоці буйно водій

Пливе, не тонучи, "НАТАША".

Ми зауважили, що це непогано, але... бездарно. І Окань образився: він, як і кожен поет-початківець, самозакохано думає, що його літературна спроба — шедевр. І переконати в протилежному Василя неможливо — та ми й не стали цього робити, знаючи, що тільки даремно витратимо час.

— Острів цікавий, — поділився враженням від мандрівки Андрійович. — Як не дивно, а після бурі на ньому лишилося чимало дерев неушкодженими. Мабуть, тому, що хвилі йшли протокою, а дерева ті звідусюди оточені густими манграми. Солоний! — наказав мені. — Збігай до плота. Там на кормі вам гостинці.

Я приніс в'язку жовтавих, схожих на диню, плодів.

Настрій того вечора у всіх був піднесений. Ми раділи, що пліт не підвів, виявився надійним. Тепер можна вирушати ще далі — навіть туди, у західну частину Туамако, де перебуває група науковців з "Буревісника".

А ще боцман повідомив, що біля того острівця, звідки вони щойно вернулися, безліч акул.

— Плавці їхні всюди стирчать з води. Острів той ми стали звати Акулячим.

Розділ чотирнадцятий

НА АКУЛЯЧОМУ ОСТРОВІ

Після того як над плотом боцман припасував вітрило — сплетені з кори циновки, рейси до Акулячого острова ставали дедалі частішими. Вранці — якщо, звичайно, не штормило, — ми вирушали в дорогу і, впоравшись, гнали пліт назад.

Цього разу Журавка, Наташа і я не встигли завидна перепливти протоку. Поки збирали банани, що росли на протилежному березі, а Наташа пірнала по каурі, не помітили, як настав вечір і землю огорнула густа темрява.

Перепливати протоку о такій порі небезпечно: чітких орієнтирів — силует Кілі-Кілі в нічній пітьмі зливався з океаном воєдино — не було, течія бурхлива, хтозна-куди занесе наш ковчег. І ми, загнавши пліт у вузьку невеличку бухту, заночували на острові.

Повний місяць, жевріючи окрайцем, виткнувся з води, освітив притихлий океан, через що хвилі в примарному сяєві здавались сріблястими рибинами, які ліниво, ледь-ледь ворушать хвостами.

Але тут, у лагуні, над якою звівся частокіл пальм, було ще темно — місяць не встиг піднятися у височину і розлити свою срібну повінь. Мигдалевидна, овальної форми лагуна в пітьмі нагадувала велетенське око химери, що байдуже дивиться з-під густих вій на берег та на це високе зоряне небо.

Піщаним валом обгородивши нешироκий, розташований неподалік від води кораловий майданчик — так, аби через нього не перелізли всюдисущі земляні краби, для яких ласощами є, зокрема, кокосові горіхи, — ми заходились мостити постіль. Володя Журавка носив хмиз, я з Наталкою — сухе бананове листя.

Менш ніж за годину хижка була готова. Тепер можна й вечеряти.

Наташа розстелила біля порога зелене галуззя, поклала на нього папайю, банани і запросила нас до "столу".

Не встиг я піднести до рота банан, як раптом вдалині помітив огонь.

— Дивіться! — закричав.

Друзі, підвівши голову, озирнулись.

— Де?

— Що?

— Он! — показав я рукою ліворуч.

Вогонь спалахнув — дивина! — посеред води, навпроти сусіднього з нами острова. Було видно гладінь лагуни, за нею, в глибині світлом вихопленого з пітьми краєвиду, — смугу білого коралового берега.

— Нічого не розумію, — знизав плечима Журавка. — Загорілась вода, чи що!

Слідом за першим вогнем спалахнули інші, утворивши на воді широке зірчате коло. Вся лагуна освітилась, і ми побачили невеликі гостроносі човни, на яких у повен зріст стояли голі, з пов'язками на стегнах остров'яни. В руках вони тримали палаючі смолоскипи.

Вогні то розгорались, то пригасали; їх видовжені багряні язики ставали коротшими, опускались нижче, припадали до самої води.

Раптом у центр кола випливло два човни. Люди, що стояли на них, високо над водою підняли сіть, і в неї незабаром, шугонувши з глибин, пурхливими горобцями рясно сипонули летючі рибки.

Було видно, як ті літуни прокреслювали у повітрі іскристі лінії, що сходилися в пучок і обривались при зіткненні з сіткою.

У такий спосіб остров'яни заганяли летючок — невелику рибку, що пурхає над водою.

Не відводячи очей, дивились ми на чудернацьку полінезійську риболовлю.

Чарівне огнисте видиво тривало недовго. Потім смолоскипи пригасли. Утворене з них коло стало схожим на барвистий вінок; ніби кинутий на воду, він повільно плив, віддаляючись від того, далекого, і наближаючись до нашого берега.

Все було дивним, несподіваним: і поява остров'ян, і їхня риболовля.

Що вони за люди, як поставляться до нас, пришельців, — ми не знали. І зустрічатися з ними, звичайно, не наважувались. А що така зустріч можлива, було видно хоч би з того, що огнистий "вінок" ближчав і ближчав.

— Забираймо банани, — наказав Журавка, — і гайда в джунглі!

— Ти гадаєш, Солоний, — запитала Наташа, — там нас не помітять?

— Надії мало, — безпорадно розвів руками Журавка, — адже сліди наші на березі лишились. Та й курінь височить.

"Таки влипли в халепу!" — з гіркотою подумав я. Хоч Паганель і твердив, що полінезійці сумирні й привітні, одначе...

Ми поспіхом схопили в'язки бананів та плоди динного дерева і майнули в гущавину. Щоб по слідах, залишених на піску, остров'яни не

виявили нашої присутності, узліссям, між трав, відійшли далеко від куреня.

Із засідки, серед приземкуватих карликових пальм, що росли обіруч, видно було лагуну та коралову торочку берега, на яку вже впало місячне сяйво.

Човни поволі пристали до берега, і ті, хто в них сидів, скочили на пісок.

їх було багато, остров'ян: галасливі дівчата, стрункі, смаглотілі юнаки. Літні, худорляві й мовчазні, човнярі, що, як потім ми дізнались, звуться кайхоли, лишались на місці, не випускаючи з рук весел.

"Наше щастя, — майнула думка, — що рибалки вийшли на берег далеко від куреня". Проте — не вмер Данило, та галушкою вдавило! — уникнувши однієї небезпеки, ми потрапили в іншу: човни пристали навпроти нашої засідки.

Остров'ян від нас відділяло якихось сто метрів. Варто кому-небудь з них наблизитись до кущів — і нас викрито.

Я відчув, як глухо калатає моє серце. Наташа й Журавка, затамувавши подих, принишкли теж.

— Може, відійти далі? — пошепки запитав я.

— Сиди, бога ради! — дратівливо озвавсь Журавка. Потім примирливо додав: — Пізно рухатись: щонайменший шурхіт викаже нас. Лишається єдине — сидіти мовчки й не базікати.

Узбережжя, куди причалили остров'яни, нагадувало широкий гранітний пірс. За вузькою, простягнутою вздовж води смугою піску розкинувся рівний, майже квадратний майданчик.

Ми вдень докладно обстежили Акулячий острів, заходили й на "пірс". Берег був пустельний, жодної ознаки, що його хтось відвідує, не помітили. Та, як видно, помилились. Виявляється, це облюбований полінезійцями причал, який вони безпомилково знайшли навіть серед ночі. Що остров'яни тут не вперше і їм знайома кожна п'ядь суходолу, свідчило й те, що троє з них майнуло в кущі, — зовсім поряд хряснула одна, ще одна гілка, — і незабаром повернулись до берега з оберемками хмизу.

З човнів винесли якийсь вантаж, поклали його на берегове каміння, а гілля кинули в одну купу, за кілька метрів од води — в центрі майдану.

Високий кремезний рибалка, котрий, як і інші кайхоли, сидів у човні, тепер підвівся, вийшов на берег. Розпуклою квіткою спалахнув над його головою смолоскип. Остров'янин присів навпочіпки перед купою хмизу, підніс огненний квач під гілля — і багаття зайнялося.

Темрява враз відступила, тіні від пальм та казуаринових дерев заворушилися. Залежно від того, пригасав чи розгорався вогонь, тіні то зупинялись, то знову, мов живі, налякано кидалися врозтіч.

Ось на майданчик з темряви грайливою зграйкою випурхнуло кілька дівчат, за ними повагом вийшли хлопці. Спідниці у хлопців були короткі, в дівчат же сягали землі.

Я замилувався вродою полінезійок.

Гінкі, як бамбукові тростинки, дівчата легкою ходою зійшлися в центрі кола. Відблиски вогню впали на їхнє тіло, і воно здалося викуваним з бронзи чи латуні. Це був не той густо-чорний, притаманний неграм та папуасам колір. Скоріше він нагадував степову засмагу — так, скажімо, аби ви засмагли під сонцем наших помірних широт.

Великі, над якими розкрилилось густобрів'я, очі дивилися ласкаво й привітно. Обличчя вилицювате, по-дитячому підпухлі губи, трохи сплюснутий ніс — їй-право, така врода стрічається і в степовичок. Разки намиста з дрібних черепашок, яке обвивало шию, та довгі, хвилястими потоками розлиті за плечима коси ще більше підкреслювали цю несподівану схожість.

— Хула-хула! — вигукнув високий, що був, мабуть, за старшого, остров'янин, і всі вишикувались у чотири ряди: хлопці з боків, дівчата — всередині.

Поблизу багаття розташувався оркестр. Він складався з кількох сопілкарів. Я помітив, що тонкі бамбучини музиканти прикладають не до губів, а вставляють у ніздрю, затуливши водночас іншу пальцем.

Це була носова сопілка, інакше флейта Пана. На деяких островах Полінезії вона зветься фанго-фанго.

Крім цих духових інструментів, у руках одного з музик з'явилася сурма — певніше, видовжена перламутрова черепашка. Гострий кінець її був зрізаний, і в нього вставлено дерев'яний мундштук.

Кілька остров'ян тримали славетну полінезійську мандоліну — уколеле, струни якої розливають приглушені, басовиті і дуже мелодійні звуки.

Були й барабани — їх в оркестрі налічувалось чи не більше за всі інші інструменти. Формою вони нагадували високий циліндр, один бік якого обтягнутий шкурою акули. До барабанів прилучався гонг лалі: ну, точнісінько мініатюрний човен, перевернутий догори днищем, об яке вдаряють двома короткими палицями.

Видно було, що музиканти лаштуються грати.

— Хула-хула! — вдруге кинув той, старший. І гулянка почалася.

Під чіткий, розгонистий барабанний дріб, удари гонга та переливи сопілок танцюристи, які до цього стояли непорушно, стрепенувшись, заворушились. Їхні руки зметнулися, розкинулись — здалося, на узбережжя злетілись чайки.

Не сходячи з місця, хлопці й дівчата ніби пливли, перескакуючи з хвилі на хвилю, — виконували танок.

Сі' і маїна ка алу іфа,

Сі' і маїна ка алу аке! —

підохочував, сиплючи скоромовкою, той, що стояв попереду, — ведучий.

Ме' а факаофа тана момохо,

Ме' а факаофа тана хохоло! —

повторював він.

І у відповідь лунало багатоголосо:

Е-і-е!

Е-і-е!

… І-і-і!

То танцюристи, не переводячи подиху, хором відповідали на закличні слова свого ватажка.

Місяць пливе в голубім піднебессі,

Місяць пливе, ледь торкаючись хвиль:

Сяєвом срібним захлюпані плеса,

Сяєво срібне струмить звідусіль.

Ось що означали ті почуті нами слова. То була пісня, в якій вславлялися острови й атоли, пісня-гімн природі, з якою остров'яни злилися воєдино, стали її невід'ємною і нерозривною часткою.

"Безтурботні, довірливі діти природи!" — ворухнулося в мені. Я згадав — про них розказував боцман — Маршаллові острови, з яких американці виселили тубільців, перетворивши ті далекі землі на місце випробування ядерної зброї. Хоч би щупальці поневолювачів не простягнулися й сюди...

Місяць, про який оповідалося в полінезійській пісні, і справді вибився з-за хмар, піднявсь угору, вище дерев.

Він освітив, так що не залишалося вже жодної тіні, щонайтемніші закутки острова. В його тремтливому, всевладному сяєві ніби ожила, забриніла кожна гілка і від ніжного дотику проміння розхлюпувала чаруючу срібну музику.

Коли відлунали останні слова на честь нічного владики — місяця, лави танцюристів перешикувались. Хлопці відступили в глибину "сцени", а на майданчику зостались лише дівчата.

Я вперше тоді зрозумів, що руками можна так багато сказати...

Дівчата, ставши в коло, присіли. Потім, випроставшись на повний зріст, рвучко викинули попереду себе руки. Вони в них замигтіли, затріпотіли дрібно-дрібно, як пальмове віття, коли налетить вітер.

Ще кілька ударів гонга та барабанів — і руки знову розкрилились над узбережжям, ніби жбурляючи щось на воду.

Коли темп музики уповільнився і став чіткішим, дівчата гуртом потягли те щось до себе. Помахи їх рук були такі виразні й красномовні, що перед очима постала жива картина риболовлі…

Спочатку полінезійки сплітали сіті, закидали їх у море, потім, повні риби, заходилися витягати.

— Як у цих танцях вдало передано трудовий процес! — захоплено мовила Наташа. — Неначе в нашій російській "Дубинушці".

— Справжній балет, — додав Журавка.

— Балет чи ні, — озвавсь і я, — незаперечно єдине: це — прекрасно!

— А що, може, потанцюєш разом із ними? — єхидно запитав Журавка. — То виходь, скажи: я, мовляв, такий-то й такий — Солоний-Пресолоний, вітрами обвіяний, хвилями забризканий, жадаю з вами, чародійки, утнути гопака.

— Гопак у полінезійців зветься хула-хула, — уточнила Наташа.

— Ну, отже, хула-хула…

— Красненько дякую, — відказав я. — Але мирної ідилії порушувати не збираюсь.

— Боїшся, Солоний? — засміялась Наташа.

— Аніскілечки! — розхрабрився я. — От коли так, зараз підведусь і вийду з гущавини.

— Ти що — божевільний?! — здивовано блимнув на мене очима Журавка. — Жартів не розумієш, чи що?

Не встиг він це сказати, як над вухом раптом щось просвистіло, — тоненька галузка папайї, під стовбуром якої ми сиділи, впала мені до ніг.

— Лягайте! Мерщій!! — вихопилося в Журавки. Ми припали до землі, не перестаючи, правда, поглядати туди, на "сцену", де вже юрмилися полінезійці.

Високий, кремезний юнак замахнувся і ще раз метнув у бік джунглів довгий спис.

— Іка! Куа рау, куа рау, те тоа, те тоа. Куа та, куа та! — крикнув він.

Це, виявилось, був бойовий клич ("До бою! Лавами, о воїни, шикуйтесь!"), який звав остров'ян до битви.

Дівчата, підібгавши під себе ноги, всілися довкруг майданчика, в глибині "сцени", а хлопці залишились стояти всередині. Почувши заклик ватажка, вони вишикувались попарно, один проти одного, і під удари барабанів лалі та звуки музики пішли в наступ. У руках замигтіли, прикрашені різьбою, довгі, сплюснуті на кінці, як весла, палиці — зброя, якою остров'яни відбивають напад.

— Іка! Куа рау, куа рау! — вигукував ватажок, і під ці закличні слова "військо" зійшлося в поєдинку.

Полінезійці розмахували палицями. Гуп! Гуп! Гуп! — чулися перші, різкі удари. "Мечі" схрестились. Ті кілька воїнів, що спочатку перемагали, під натиском наступаючих зупинились, потім відійшли назад.

— Іка! Куа рау, куа рау! — угледівши, як "вороже" плем'я відступає, радісно підхопили дівчата.

Поєдинок був напружений, він так захоплював, що мені забажалося вголос крикнути "ура!", та я, стримавши себе, лише прошепотів:

— Ох і здорово!

— Здорово-то здорово, — почувши моє захоплення, озвався Журавка, — одначе я не хотів би потрапити під удари їхніх гирлиг!

Невдовзі войовниче плем'я, бачили ми, було остаточно переможене. На полі брані лишились "забиті" і "поранені", решта попала в полон.

Підвівшись, дівчата веселою піснею вітали переможців. Так закінчився військовий танок полінезійців — хака.

Хитливим човником місяць перетнув піднебесся і тепер завис над островом, звідки припливли рибалки. Лагуна під місяцем лежала, мов лускою, вся всіяна іскристими блискітками. Багаття давно догоріло, згасло — більмувато блимали лише поодинокі жаринки. Нам було видно, як дівчата кинули в нього кілька невеликих коралових брил. Потім загорнули в бананове листя рибу і, поклавши на розпечене каміння, зверху прикрили її піском.

Від лагуни війнув вітерець. До нас у гущавину з тієї земляної печі долинули такі духмяні й лоскітливі пахощі, що в мене мимоволі потекла слина. Бракувало сил стриматись. І я сказав:

— Що хочете робіть, а мені дайте бананів — може, хоч вони заглушать голод.

— Я вже давно помітила: коли ти чуєш запах страви, в тобі, Солоний, — мовила Наташа, — прокидається дикун.

— Може, й дикун, але дай поїсти! Наташа простягла мені рясне гроно.

Я заходився обчищати і зголодніло, неначе тиждень не їв, ковтати банани. Смачно! Звичайно, краще шмат м'яса або хоч тієї он підсмаженої риби — до чортиків обридла рослинна, вегетаріанська страва. Ну, та зараз і банани — розкіш: почуття голоду втамовано. Я веселіше подивився на світ, подобрішав, навіть на дотепи Журавки не звертав уваги. "Шлях до серця матроса лежить через його шлунок", — згадались слова корабельного кока. Може, він і мав рацію, дарма що кажуть: людина живе не хлібом єдиним.

А Наталка — теж мені птаха водоплавна — кепкувала, кепкувала, а й сама, ач, заходилася обчухрувати банановe гроно.

Рибалки пробули на Акулячому острові ще з годину. Після танців, веселощів та пізньої вечері вони сіли в човни і попливли геть. Ми знову лишилися втрьох.

Від тієї несподіваної зустрічі, од того, що побачили й почули, світло так стало на душі. І світло, й трохи сумовито! Кожен з нас згадав рідний край, де під шатами зоряного неба бринить-снується мрійлива пісня і в місячнім прядиві ночі чи то сніг хурделиться, чи квітнуть вишневі сади.

Усе мов казка: і море, й коралові острови, й до серця болісний доторк туги за отчим краєм. Так, ніби то було уві сні або не зі мною. Але ж ні! Он перед очима гойдається по вінця сповнена мінливого сяєва лагуна. Пелюстки човнів губляться ген в імлистому серпанку. Південний

Хрест — кілька ромбом розташованих зірок — цвіте над головою. Об кораловий бар'єр — білопінну торочку, — набігаючи, розбивається прибій, і шум його знадливий, мов голос сирен. А з далини, зіткана з самої жаги і муки, летить, долинає то радісна, то сумна полінезійська пісня; уколеле озивається срібнострунно. І сам я повнюся музикою, сяйвом; від повноти життя й сили, що буяє в мені, якось незбагненно відчуваю, як під рукою росте, вищає трава, пестливо і ніжно торкаючись долоні. А це, кажуть, ознака найвищого щастя.

Тоді-то я подумав: люди, з якими ми стрілись і в яких такі чарівні танці, життєлюбна музика й пісні, не можуть бути злими.

Тієї ночі, мабуть, кожен із нас про себе вирішив: нам не те що уникати — навпаки, якомога швидше слід шукати зустрічі з полінезійцями.

Розділ п'ятнадцятий

З ОСТРОВА НА ОСТРІВ

І зустріч відбулася.

… Усе в житті має свій початок і свій кінець. І двічі, як висловивсь мудрець, в одну річку ступити не можна.

Сьогодні ми відпливаємо з Кілі-Кілі, залишаємо острівець, що став для нас, хоч і ненадовго, все ж пристановищем, гаванню після отих пригод на морі. Ми разом з ним вистояли бурю, ділили незгоди і веселі дні сонячної тиші. Та сюди вже не повернемось. Тому — зізнались друзі — сумно, млоїть відчуття втрати. А мені ще й світло, на серці радість!

Ви, може, помітили, як часом незначний випадок серед простих і звичних речей, буває, робить для нас несподіване відкриття. Здається,

раптом настає прозріння і ми тепер усе бачимо в іншому світлі, ніби дивимося на нього зсередини.

Трапилось таке й зі мною.

— Морські зірки, — заявив Паганель, — то цілий світ загадкових — від крихітних, в кілька сантиметрів, до півметрових велетнів — і ще не зовсім вивчених створінь. Пам'ятаєте, — звернувся він до мене, — казку про Кощія Безсмертного? Так от, його сікли-рубали, а він оживав і оживав, бо смерть була захована десь під дубом, у ящику. В тому ящику, як оповідає казка, сидів заєць, у зайці — качка, в качці — яйце, і лише в яйці ховалася Кощієва смерть. А морські зірки, якщо їх навіть порубати на шматки, не загинуть: з кожного промінчика неодмінно виросте нова зірка. Проте я хотів би звернути вашу увагу на інше...

Він запевнив нас, що зіркам нічого не варто розкрити скойки черепашки.

— Вони, — сказав Паганель, — діють тихою сапою: спочатку прилипають до м'язів того молюска, потім пожирають його всього. Та ще дивовижніше поводить себе, — додав природознавець, — зірка акантастер, прозвана терновим вінком. А втім, — загадково підморгнув він, — побачите самі.

Друзі розбрелися по острову: одні ще раз пошукати — може, де-небудь завалялись — горіхів; інші — вудити рибу. Наталка поралася біля гербарію, пакувала його в дорогу.

Я, за порадою Паганеля, подався до лагуни — туди, де, прямуючи в океан, починалась протока.

— Далеко од берега не відходь! — наказувала Наташа. — Настає приплив, тебе може потягти хтозна й куди.

— Ет! — відмахнувсь я. — Теж мені опікунша — рибу плавати учить. — І я весело пірнув у лагуну.

Вода була прозора й тепла. Видно піщане, все в зморшках — сліди, залишені підводною течією, — дно, коралові сади довкруг, на які від мене, ніби од велетенського птаха, падала видовжена, рухлива тінь.

Пливти приємно й радісно.

Я, мабуть, повинен був народитися мешканцем моря. Бо скільки б у ньому не бовтався, воно ніколи не набридає. І завжди після солоної купелі прибуває сил. Ще в дитинстві, пам'ятаю, односельці, забачивши мене, посинілого, біля ставка, говорили:

— З цього хлопчика скоро верба проросте. Окань якось теж пожартував:

— Їй-право, в Солоного зябра! — і помацав мене за підборіддя.

— Людина-амфібія, — сказав Мотовило.

Ну, та все то — жарти, яким я, одначе, своєю водолюбов'ю даю привід.

Я пропливав зараз там, де ми тоді пірнали з Журавкою удвох.

"Моана", як і раніше, лежала, увіткнувшись носом у смарагдові зарості. Серед них паслися зграйки мільки, крупніша риба. Торпедою вилетівши з-поміж скель, шугали всюдисущі кальмари. Мабуть, ураган, що наганяв з океану хвилі, піднімав над протокою вал та захлюпував острів, сюди не дістав — я угледів той же, що й минулого разу, підводний пейзаж, те ж пишне коралове буйноквіття.

Приплив хоч і почався, але течія струмувала тихо, ледь-ледь зносячи мене вбік. Перебороти її поки що було легко — варто лише зробити кілька порухів руками й ногами. І я, минувши "Моану", поплив до гирла протоки.

Скелясте дно з кам'яними терасами скінчилось. Воно поступилося місцем широким рівним лукам, внизу по яких довгим рівчаком тяглася глибока горловина прірви.

Всюди росли корали — гіллясті, лобаті або пласкі, як печериці. Їх світло-коричневий характерний відтінок впізнаєш відразу. І раптом серед цих квітучих заростей в око впали незвично білі плями. Одна химерніша за іншу, вони плішивими, огидними лишаями вкрили дно. Колись квітуче коралове галуззя з численними барвистими відтінками було тепер знебарвлене, позбавлене життя: шкірилось рідкозубо, пагорбилось вапняковим гряддям. Ні травинки водоростей, ані щонайменшої мільки — мертва, пустельна земля. Так пожежа або суховій нищить дорідну ниву, залишаючи по собі мертве згарище.

Я підплив ближче, повис, розпластавшись, над підводною пустелею.

Що воно? Подекуди серед цих плям лишилися живі коралові зарості, і на них, присмоктавшись довжелезними променистими відростками, лежали великі темно-сірі морські зірки. Зверху всіяні гострими шпичками, вони були схожі на примарних павуків.

Там, де ті павуки присмоктались, все живе зникало. Зірка — а це була вона, акантастер! — вивернувши і просунувши через рот шлунок, прилипала ним до крихітних коралових поліпів і всі до останнього поїдала.

Я просунув під акантастер палицю, відірвав її од грунту і перекинув горілиць. На місці колишніх коралів забіліла зірчата лисина, а тіло хижачки знизу покривали ще не перетравлені поліпи.

Так ось що мав на увазі Паганель!

Цей терновий вінок справді ненажерливий. Вторгається в коралові займища, нищить їх. А голі вапняки потім легко кришаться хвилями. І маєш: дивовижний витвір природи — кораловий риф — зруйновано. "Невже акантастри такі всевладні, що безкарно чинитимуть зло?!" — подумав я. Адам Варфоломійович, пригадується, щось говорив про молюсків тритонів. Я бачив їхні черепашки. Вони незвичайної краси — гостроконечні, з двома широко розтуленими пелюстками-дверцятами, що відкривають вхід у середину казкової перламутрової хатинки. Єдиний, хто поїдає хижих зірок, сказав Паганель, це невеличка креветка гуменокера і тритон. Але останнього стало обмаль.

Терновий вінок псує рифи, люди ж, у свою чергу, сприяють цьому руйнуванню, визбируючи для своїх утіх черепашки тритона.

Захоплений невеселими думками, я пропливав, раз у раз поринаючи, над пустельними займищами.

— Солоний, Солоний! — почув раптом, випірнувши на поверхню.

Оглянувся — на березі стоїть Паганель, жбурляючи грудки в затоку, а до мене чимдуж пливе, вимахуючи руками, Наташа.

— Сюди! Швидше! — крикнула.

Я не зрозумів, чого вона волає. Та все ж підплив ближче.

— Бачиш? — боязко показала на плесо.

За кілька десятків метрів від нас з води витикалися скошені, мов трикутний парус, плавці. Акули! Мене кинуло в дрож. Що робити?

Потім, згадуючи цю пригоду, ми пожартуємо з Наташиного переляку і з того, як я, уздрівши плавці, кумедно рвонувся вперед. Те буде пізніше… А зараз нам не до жартів.

У спіненій воді акул ставало дедалі більше. Описуючи широкі півкола, вони готувались до нападу. На бистрині саме плавав косяк золотої макрелі, і хижа зграя, звичайно ж, уже обрала для себе жертву.

Ось над хвилями щось хвостато плеснуло, потім, віялом розпорошуючи бризки, впало на воду — там ураз розпливлася багряна пляма.

Перед моїм внутрішнім зором одна страшніша від одної промайнули картини — те, як акули нападають на людей. Я вже бачив когось без рук, без ніг. Та й себе бачив калікою, — навіть помацав машинально, чи цілі ноги.

Блискавкою майнуло почуте чи вичитане десь: коли нападає акула, слід збовтувати воду, плескаючи по ній руками. А ще (це вже в останню мить, перед самим нападом) влучати у найвразливіше місце на тілі хижачки — в акулячі очі.

Ну, воду я збурюю й так — страх та інстинкт самозбереження додає сил. А от як бути з очима, не збагну. Поки я їх намацаю, акула мене проковтне — хоч, здається, ще не було випадку, щоб акула ковтнула людину живцем, — вона її розтерзує.

Тигрів південних морів — так ще звуть акул — завжди супроводжують маленькі, смугасті, як зебра, рибки-лоцмани. І не лише супроводжують, вони показують шлях до жертви, — тому й звуться лоцманами, або поводирями.

А зараз переді мною серед коралового густолісся сила-силенна різних рибок. Хоч вони й не смугасті — через переляк їх і не роздивишся

як слід! — я всіх вважаю акулячими лоцманами, через що й гамселю по воді руками й ногами. А ще, мов на курей, кричу:

— А киш, киш, здохли б ви!

Наташа пливе наввимашки поруч. Вона трохи випередила мене, теж щосили орудує руками, але рухи її чіткіші, і довкруг менший вир та колотнеча — гладінь води ледь-ледь поморщена брижами.

— Швидше, швидше! — підохочує Паганель, не перестаючи кидати груддя.

Його "артилерія", мабуть, влучає в ціль — акули одна за одною починають відпливати далі, і відстань між нами збільшується.

Помах, другий — і ми на березі. У-ух, яка втома! Голова паморочиться, серце бухкає молотом.

— Ну, що, доплавався? — перепитує Наталка. — Теж мені дурень — поліз чортові в пащу, — свариться вона, розкидавши поруч зі мною руки.

— Спасибі тобі... — тільки й знаходжу, що їй відповісти.

— Дякуй Адаму Варфоломійовичу, — скромно відповіла моя рятівниця. — Це він угледів акул.

Він чи не він, але я сповнений вдячності до тебе, Наталко! Он яка ти, наша непримітна супутниця. Глянеш — ніколи не скажеш, що таке мале, худеньке здатне на відвагу. А бач, не побоялась — аби мене виручити з біди, кинулась акулам ледве не в саму пащу.

На цьому острові і взагалі в плаванні серце, мабуть, грубіє. Та нині я відчув, як у ньому ворухнулося щось тепле, ніби огорнула ласкава хвиля. Я з ніжністю глянув на дівчину.

— Ми вас кликали, гукали, а ви, — дорікав Адам Варфоломійович, — либонь, дуже захопилися терновим вінком. От Наталя Кіндратівна і кинулась у воду.

Невдовзі з усіх усюд зійшлися друзі. Тільки й розмов, що про акул.

— Мабуть, жижки затряслися, коли угледів плавці, — піддражнював мене Мотовило.

— Останнім часом Солоний без витребеньок обійтися не може, — докинув боцман. — Навіть Мотовила обскакав... А Наталка — молодець! Обов'язково доповім про це капітану, — пообіцяв він.

— Ще б пак! Як же їй не бути такою, — не переставав лихословити Мотовило. — Вона спить і бачить Солоного в ореолі героя. Ах, ах, ідеал, бездоганний, "Сіндбад-мореплавець"! — ущипливо закінчив він.

"Патякай, патякай! — подумав я. — Просто завидки беруть, що Наталка гарно до мене ставиться. А втім, я впевнений, вона б і ради нього, Мотовила, відважилась на подібний вчинок. Бо така вже вона людина".

У мене в кущах невеличка схованка. Просто я там іноді дещо майстрував та так і залишив його під деревами.

То були невеличкі, сплетені з кори личаки. Потім ще пов'язка для стегон — я бачив щось подібне на полінезійках тієї ночі на Акулячому острові... Кислатий бриль, дерев'яний барабан.

— Наташо, — покликав тихо. Вона підійшла до кущів.

— Ану, приміряй!

— Ой… — зашарілась. — Солоний, що ти? Ви й так мене вбрали — ось і намисто з перлів, — наче королеву.

— А тепер буде ще й це, — і я простягнув їй свої вироби.

— Черевички ніби на замовлення — якраз по нозі; капелюшок годящий теж, і пов'язка — о краса яка! — подобається, — вдячно мовила Наташа.

Вона одяглася, стала схожа на тубільну красуню-полінезійку: бронзовотіла, струнка. Сонце обсипало її ніжними пелюстками.

— Екзотично, люкс-торпеда! — захоплено вигукнув Мотовило.

А Окань тут же склав:

Я вгледів не Наталку — Афродіту,

Що вродою затьмарила півсвіту.

За кілька хвилин перед тим, як залишити острів, я побачив на узбережжі викладені камінцями слова: "Наталка + Солоний = …" — ну, і тому подібні письмена.

— Твоя робота? — поцікавився в Мотовила. Замість нього відповів Окань:

— Верба волянт, скріпта манент, що в перекладі з латині означає: слова відлітають, написане лишається.

Прощавай, Кілі-Кілі!

Пліт підхопило течією і швидко-швидко понесло до Акулячого острова.

Причалили ми в тому місці, де зупинялись минулого разу, — в невеличкій бухті на східній стороні суходолу. Там не стали будувати куренів, просто неба і заночували.

Ніч стояла погожа, тепла. Лише над ранок сипонув дощ — квапливий, короткочасний, так ніби хто поспіхом кинув згори кілька жмень краплин.

Тоді-то, як тільки розвиднілось, боцман гукнув:

— Збираймося, час у дорогу!

Прокинулись важко — минулий день був напружений, ми стомилися. Та слово боцмана — закон: ніхто не став йому перечити. Скупавшись хто де, зійшлися до великого мангрового куща.

Щоб перебратися на сусідній острівець, звідки тієї ночі припливали полінезійці, треба перегнати пліт у другий кінець Акулячого острова, до місця нашої колишньої, де я був з Наташею і Журавкою, ночівлі.

Ми розбилися на дві групи. Адам Варфоломійович, Наташа та Окань попрямували навпростець, решта, з боцманом на чолі, відв'язавши пліт, пустилися в плавання вздовж узбережжя.

Лагуна тиха, непорушна, мов ставок або лісове озеро. Жодної щонайменшої зморшки на її гладіні. Але й тут, у внутрішніх водах атола, відчувалось, як струмують невидимі течії.

— Коли б це наше каботажне плавання, — похмуро мовив Андрійович, — не закінчилось кепсько.

— Чого?

— Та все через ті ж кляті течії, — відповів він. — Хто їх знає, куди вони спрямовані: підхопить нечиста сила та й винесе в океан. А там і жаба моні дасть!

Ми пливли поки що вдало, без пригод. Від берега не віддалялися. Подекуди мангрова гущавина підступала так близько, що до неї можна дістати рукою. І я навіть кілька разів схопив за віття, підтягнув пліт, і він незвично швидко посунувся вперед.

— Облиш! — наказав боцман. — Так можна і впасти. А в лагуні, он бачиш, твої знайомі.

Неподалік із води витикалися ледь помітні плавці. "От капосні! — вилаявсь я. — Вже напоготові". Кажуть, ніби акули завжди супроводжують човни і кораблі, особливо якщо має трапитися лихо. Теж віщуни-пророки! Ну, та я в це не дуже вірю. Хоч... "Буревісника" усю дорогу не залишав акулячий кортеж, і човен наш перекинувся. Чи немає тут взаємозв'язку?

Акули кружляли й кружляли, а ми, незважаючи на них, пливли собі далі. На збуруннях і оголених відпливом коралових перешийках скакали у воду. Переконавшись, що поряд немає акул, волоком тягли пліт. Потім знову налягали на весла. Так нарешті дістались до південно-західної бухти.

Друзі чекали на нас.

— Відважним мореплавцям — ура! — привітав Окань.

— А де Наталка і Варфоломійович?

— Е, — підніс Василь угору палець, загадково посміхаючись. — Таємниця…

На узліссі під кошлатими чагарями побачили таке: Наташа підкидала у вогонь хмиз, а Паганель заклопотано куховарив.

Ми всілися до "столу", і Адам Варфоломійович почастував нас рибою по-полінезійськи.

Вона була загорнута в бананове листя, пропарена, запечена, мов у духовці. Навіть кістки розм'якли. Смачна, але на зубах рипів пісок.

Щоб не образити куховара, їли мовчки, удаючи, ніби подобається.

— Де це ви, Адаме Варфоломійовичу, навчилися так смачно готувати? — моргнувши нам по-змовницьки, запитав Мотовило. — Чи, бува, не в академії вас учать?

Не підозрюючи, що хлопець кепкує, природознавець відповів:

— О, це довга історія. Ну, а коли вже цікавитесь, скажу: багато мандрував, ще більше читав. Крім усього іншого, і книжки про смачну та поживну страву.

— Гм, воно й видно — виучка у вас першокласна! — Погодився Мотовило.

Трапеза скінчилась. Цьому острову теж скажемо: прощай!

… Спочатку ми не розуміли, для чого Василь допитувався в Адама Варфоломійовича, як із каракатиці виготовляють сіро-брунатного кольору фарбу — сепію. Невтямки було й те, навіщо він сушить та

зшиває докупи шматочки кори якогось острівного дерева. А виявилось — він готує записник, і кора та заміняє йому папір.

— Нестор-літописець, — сказала Наталка, довідавшись, що Окань веде щоденник.

Після того як ми перебралися з Акулячого острова, Василь одного разу дав мені погортати свій зшиток.

— Записник, як відомо, пишеться тільки для себе, — сказав Окань. — У ньому роздуми про життя, філософські погляди на речі, начерки перебігу думок та почуттів. Ну, і, звісно, — якщо це стосується письменницьких щоденників, — заготовки для майбутніх творів. Згадай хоч би Чехова або інших майстрів слова, хто вів щоденник, — додав він.

"Ну й дивак! — подумав я. — Себе з Чеховим порівнює".

Ніяких таких роздумів у Василевому записникові я не помітив. Просто він фіксував окремі випадки з нашого життя-буття на атолі. "Сьогодні на берег, тікаючи від косаток, викинувся кит", "У боцмана розболівся зуб, і він на всіх злий, як чорт", "... Солоного ледь не зжерли акули", — такі й подібні "роздуми" рясніли на цупких, зморшкуватих аркушиках його щоденника.

Було ще там кілька, з невдало підібраними і перекресленими римами, віршів. Для Василя все це, може, чогось і варте, та я пропустив його, не читаючи. Увагу мою прикувало інше — сторінки, на яких розповідалося про наше перебування на острові Матіа.

Розділ шістнадцятий

ДОБРИДЕНЬ — ДАЙТЕ КУРКУ!

(З щоденника Василя Оканя)

5 лютого, вівторок... Чудасія! Зараз на Україні, мабуть, тріщать морози, дітлахи катаються на санчатах, грають у сніжки.

З хліва біля хати, де стоїть наша Лиска, пашить теплом; солодко пахне сіно, а над димарем — свічкою в небо дим. З принишклих, засніжених полів насуваються бузкові сутінки. Ніби бачу: мама йде по воду. Сніг під ногами рип-рип, і зруб на криниці в дядьковому дворі обріс крижаною бородою.

Об цямрину тихо б'ється відро — сріблястий, як і тоді, в дитинстві, дзвін лине в надвечір'ї. Розхлюпана на бризки вода замерзає на льоту, не торкнувшись долу.

А тут — літо вповні. Що ж, Південна півкуля, і, звісна річ, усе тут навпаки. Вода в океані майже тридцять градусів: купаєшся — не освіжає. Спечно, задушливо. Одне слово, букет екзотики!

Нас семеро. За старшого — боцман, або ще дракон, як ми його звемо. Людина він гарна, от тільки дуже вимогливий: все щоб було, як він сказав, інакше — лихо. Мені від нього теж не раз перепадало на горіхи. Та найбільше дістається Мотовилу — є в нас такий матрос. Хлопець непоганий, правда, хвальковитий і язик має, як лопату. Але й Мотовило останнім часом змінився, став серйознішим: мабуть, випробування, що випало на нашу долю, подіяло й на нього.

Решта — люди як люди: одна молоденька дівчина з-під Полтави — Наталка, помічник нашого природознавця Адама Варфоломійовича, чи й сама вона природознавець — я так і не зрозумів; матрос першого класу Володя Журавка, ну, та ще мій тезко — Василь Солоний. Цей, як і я, салага. "Віск", — сказав про нас боцман. А з цього воску, мовляв, можна виліпити справжнього матроса.

Звичайно, ні я, ні тим паче Солоний — ослячої впертості в кожного з нас по зав'язку — на віск не схожі. Ну, та дракон так вважає, а нам від цього ні холодно, ні жарко.

Давно мандруємо ми з острова на острів. Це вже третій, на який перебралися. Зветься він Матіа — до речі, так само, як і тутешня стеблиста трава, з якої остров'яни плетуть собі кошики.

Після нелегкої мандрівки через протоку пліт хвилею прибило в невеличку бухту на східному березі Матіа.

Ми поставили його на прикол, а самі подалися в глиб острова.

Треба сказати, що людей з цього суходолу мої товариші вже бачили — ті якось припливали до Акулячого острова. Отже, тепер ми з ними маємо стрітись.

Якою буде зустріч і, взагалі, що на нас чекає, — ніхто не зна.

— Не один мореплавець, — сказав Мотовило, — загинув від руки остров'ян. Он і Джеймса Кука вбили канаки — мешканці Гавайських островів.

— Бо зухвалий англієць жорстоко з ними поводився, — відповів Адам Варфоломійович. — Грабував тамтешні поселення, оскверняв храми, навіть захопив кілька бранців. От йому й віддячили довбнею по голові! Чогось же наших, вітчизняних мореплавців, які майже в один час із Куком відвідали Полінезію, ніхто й пальцем не зачепив. Навпаки, і Крузенштерну, і Лисянському, й Лазареву полінезійці за їхню доброту та людяність лише дякували. І пам'ять про них не згасла й дотепер. Чимало земель в Океанії назвали ті славетні першовідкривачі іменами росіян. Є такі суходоли в Полінезії. Навіть десь поряд із Туамако, — додав Адам Варфоломійович.

Звичайно, ми не першовідкривачі — хтось із європейців на цьому острові вже бував! І не варті того, щоб нашим іменем називали архіпелаги (не мріємо про це, а може, хто й думає, та не зізнається). Ми хочемо зустрітися з остров'янами, попросити їх, щоб вони перевезли нас на захід Туамако, де перебуває група наших дослідників, що висадились там водночас із нами. Бо корабля нашого чогось немає, — чи не трапилось лихо? — і ми залишились напризволяще: адже "Буревісник" мав повернутися і забрати нас звідси ще тиждень тому.

… Затока з плотом — десь за частоколом пальм. Крізь густі нетрі пробирались ми до західного узбережжя Матіа, де мало бути тубільне поселення.

Цей острів дещо не схожий на попередні — Акулячий чи Кілі-Кілі. Ну, по-перше, він гористіший — може, тому полінезійці на ньому й оселились: він рятує їх од тропічних ураганів. По-друге, кокосових пальм значно рясніше — цілі плантації, одна більша одної, хоч, правда, буря накоїла лиха й тут — подекуди дерева були потрощені теж. І останнє, на що ми звернули увагу, — в кількох місцях серед гущавини трапилися викопані і викладені кам'яними брилами з боків криниці, в яких була прісна, трохи солонувата вода.

Криниці, як ми зрозуміли, наповнюються під час злив. І навіть тоді, коли настає засушлива пора і дошкуляє спека, вони не висихають: вода, просочившись крізь м'який, горішній грунт, зберігається внизу, у вапнякових порожнинах. Ну, а де вода, там і життя, — особливо на таких відлюдних атолах, як Туамако.

Забачивши криниці, ми кинулися до них, пожадливо заходились пити. А втамувавши спрагу, вирушили далі.

Спочатку стежки не було. Всюди переплетена між собою гущавина. Схожі на верби, але з гострим, як осока, листям пандануси; лапата папороть, приземкуваті деревця, якась висохла трава.

— То — опунція, — показав на порослі по узбережжю кущисті стебла Адам Варфоломійович. — Вона належить до родини кактусових, батьківщина її — Південна Америка. Та, як бачите, якимось чином переселилася й сюди. Колючки її небезпечні — легко можна поранитись.

Але пізно Паганель нас попередив — Солоний уже наступив на траву, глибоко проколов ногу.

За густоліссям та болотистими озерцями очам відкрилась широка галява, до якої з обох боків підступав тінистий кокосовий гай.

Пальми росли рідко, на кількаметровій відстані одна від одної. На кожній — внизу зарубки. "Хінемоа, Техура, Мата, Амалані, Туа", — прочитали ми і пізніше довідались, що кожній пальмі дається, власне, жіноче ім'я... Траплялися й понівечені, зламані бурею дерева, — звичайно, їх було не стільки, як на Кілі-Кілі.

У просвітах між стовбурами синіло плесо лагуни, видно було сліпучо-білу смугу коралового узбережжя. Під пальмами тулились невеличкі хижки.

Стежкою, що звивалася серед трави, пішли ми до того висілка. Зустріч з полінезійцями відбулась кумедно.

Під час перебування на Акулячому острові наша трійця — Журавка, Солоний та Наташа — почула від тубільців і запам'ятала кілька фраз.

— Коли полінезійці підпливли до острова, вони — пам'ятаєш, Наталко? — крикнули: "Кіо рана кой!" — сказав Журавка.

— Щось не пригадую, — відповіла дівчина. — А ось це запам'ятала...

І вона назвала кілька почутих тоді слів: акарі, вака, ойї.

— Ти, Журавко, все переплутав, — заперечив Солоний. — Ті слова, що ти наводиш, тубільці говорили, коли відчалювали од Акулячого. А спершу вони вигукнули: "Ов мей мо пуака іоу!" Ото і є їхнє вітання. Пам'ять мене ще ніколи не підводила, — закінчив він.

Так ми й вирішили: підійдемо до хижок і, угледівши остров'ян, привітаємося по-полінезійськи, як і наполягав Солоний.

З тильного боку висілка, за невисоким підліском — там, де ми зупинились, росли, густо всіяні багряним дрібноквіттям, присадкуваті деревця. Крізь їх живопліт добре видно було широку, звідусюди оточену хижками галяву, все, що діялось там.

Був полудень. Сонце світило прямовисно, стояло над головою, дерева майже не відкидали тіней. Поселення ніби вимерло, — жодної живої душі. Лише біля довгої, мов сарай, хижі ліниво вештався зморений спекою собака; сокорили кури та хрюкало, розлігшись на траві, худе, впалобоке порося.

Хижки — незвичні, якісь казкові. Довкруг стовбури, на них тримається критий пальмовим листям дах. Замість стін — широкі, що зараз були наполовину опущені, циновки. Ні вікон, ні дверей.

Ось із однієї повагом вийшла жінка. На ній строката натільна пов'язка, в косах — велика червона квітка. Жінка несла дошку та ще якийсь важкий кошик.

Підійшовши до пальми, вона сіла в затінку. І, діставши з кошика копру — половинки ядра кокосового горіха, заходилася терти її об дошку. Так полінезійка поралась кілька хвилин. Потім гукнула, і невідомо звідки випурхнула зграйка дітлахів. Вони обступили жінку, вислухали її та й розбіглися шумливо по всьому подвір'ю.

— Мабуть, час показатися людям на очі, — обізвався боцман.

— Я теж так гадаю, — згодився Адам Варфоломійович.

— Ану, хто сміливіший? — глянув на нас дракон. — Ти, Мотовило, чи, може, Окань? Мовчите? Тоді нехай Солоний — він знає полінезійське вітання. Іди, Василько! — підохотив його Андрійович.

Солоний, шкутильгаючи, вийшов з-за кущів. Жінка, як і раніше, сиділа, заклопотана своїми хатніми справами. Дітлахи безжурно вистрибували на галяві.

— Ов мей мо пуака іоу! — вигукнув Солоний і вітальним жестом високо підніс правицю.

Його ліва рука тримала ціпок, на який він зіперся, щоб не натруджувати пораненої ноги.

Я замилувався Василем. Ну, справжній тобі дипломат — посланець з місією доброї волі. У такій позі ще, пам'ятаю з підручника історії стародавніх часів, зображали римських консулів та ораторів.

Але якщо їхні промови люди вислуховували із цікавістю, то слова нашого оратора справили інше враження — викликали переляк.

Побачивши Солоного, полінезійці від здивування спочатку ніби скам'яніли. Коли ж він ще й виголосив вітання, їх охопив жах.

— Мана! Таната! — кричали вони, в розпачі кидаючись навтіки.

— Мана, мана! — відлунювало за кущами, ген коло лагуни.

Солоний не на жарт злякався, відступив назад, у нашу засідку.

— Войовниче плем'я! — вирік він. — І треба ждати найгіршого...

З хижок справді вибігли всі — од малого до старого: чоловіки, жінки, діти. Від лагуни теж з довжелезними киями в руках наближались тубільці, — мабуть, рибалки, яким про все розповіли очевидці недавньої пригоди.

— Мана! То лехуа, — показували діти на кущі, за якими, затамувавши подих, стояв наш загін.

Хмари, як кажуть у таких випадках, збиралися. Полінезійці щось викрикували. З-під навісу виносили довгі піки, товстелезні палиці.

"Відведи й помилуй! — зашепотів я. — Всі ці макогони на наші голови". І щойно я це подумав, як над головою просвистів кинутий чиєюсь нетерпеливою рукою спис.

— Мана! — злякано кричали дітлахи.

Лише пізніше ми дізнались: мана мовою полінезійців означає те саме, що й по-українськи: примара, надприродна сила, перед якою смертні падають ниць. Таната — злий, то лехуа — дерево з червоним рясноцвітом. Усе зрозуміло й просто!

Нам також пояснили, чого проголошене Солоним вітання викликало переляк. З полінезійської на українську "ов мей мо пуака іоу" перекладається дослівно так: дай мені курку, свиню й собаку!

От вам і Солоний, його геніальна пам'ять! Таки мав рацію Журавка, який твердив, що тубільці вітались: кіо рана кой! У полінезійців це, справді, рівнозначне нашому "добридень" або "здрастуй".

Взагалі, я занотував не один десяток тамтешніх слів. Може, коли-небудь напишу поему і словничок цей знадобиться.

Ось кілька полінезійських слів:

акарі — кокосовий горіх, вака — човен, ойї — весло, тани — хлопець, ваїна — жінка, вой — вода, іка — риба.

Ну, і так далі. (До речі, знайдена на дні протоки шхуна "Моана" означає "Океан".) Але розповім про зустріч… Нам було не до курки й не до свині, яких, замість вітання, так недоречно вимагав Солоний.

Остров'яни вишикувались бойовим півколом, готові зав'язати битву. Вони розмахували руками, щось войовниче викрикували, але не нападали, — певне, чекали сигналу.

З кожною миттю збудження наростало. Терпець полінезійців от-от мав увірватися. Коли це з хижки, що стояла осторонь, на високому, поростому травою пагорбі, вийшов старезний тубілець.

І без того поране борозенками зморщок тіло з ніг до голови було розцяцьковане спіралями, клинцями, силуетами птахів, фігурками людей. Коротка ворсиста пов'язка прикривала стегна. Здавалось, тубілець був одягнений в тільник та смугасті штани.

Обличчя теж татуйоване хвилястими лініями — очі дивились мовби з-за грат.

О, того погляду мені ніколи не забути! Він пронизував до кісток, і я вже подумки попрощався з життям.

— Ось що ти наробив, Солоний, — пополотнілими губами докірливо прошепотів Мотовило. — Краще б взагалі не виходив.

Тим часом на галяві коїлось таке. Старий полінезієць, наблизившись до своїх односелів, зупинився. Єдиним подихом натовп йому відповів:

— Мана!

І десятки рук показали в бік кущів.

Але дідуган не квапився. Він ще раз уважно глянув на прилісок. Потім підніс угору довжелезну, що закінчувалась кулею, булаву і голосно крикнув:

— Ме'а, попаа, тоупапау-мана? Попаа-тани, мейкаті-ка якой, хаере та маа пої!

Уже пізніше ми довідались, що вождь — а це був він — запитував:

— Хто ти — біла людина чи привид? Якщо людина, будь ласка, вийди і разом з нами покуштуй приготовленої з коріння таро страви пої.

Не знаю, чи зрозумів хто-небудь з нас, про що говорив тоді тубілець. Мабуть, що ні. Але підсвідомо Адам Варфоломійович, я певен, догадався.

Він, не роздумуючи, раптом розсунув кущі й вийшов на галяву.

— Мана! — знову заволали дітлахи.

Та Паганель не зважав на викрики. Приклавши руку до серця, він, як це роблять, виходячи на сцену, лицедії, доземно вклонився полінезійцям.

— О попаа! — радісно вирвалося з грудей у багатьох. Навіть діти перестали кричати своє лякливе "мана".

А вождь з булавою ("Зараз лупоне нею Паганеля!" — подумав я) підійшов до Адама Варфоломійовича і, простягнувши руку для вітання, мовив:

— Кіо рана кой! — І тут же додав, називаючи своє ім'я: — Теарікі.

… Так відбулася наша зустріч на Матіа.

На острові Матіа почався сезон заготівлі копри.

Розділ сімнадцятий

ВОЖДЬ ТЕАРІКІ ВІТАЄ ГОСТЕЙ

14 лютого, четвер. Минуло трохи більше тижня, як ми серед полінезійців. Але… зроблю відступ, поверну кермо, як мовиться, на сто вісімдесят градусів і занотую те, що сталося після братання Адама Варфоломійовича з вождем тубільців.

Ну, коли це вони поздоровкались, Паганель жестом показав на кущі: там, мовляв, мої товариші. Водночас він звернувся до нас:

— Виходьте, колеги!

Ми залишили засідку і нерішуче вийшли з-за кущів.

— Сміливіше, сміливіше! — помахом руки підбадьорив природознавець.

Вождь теж щось сказав своїм підлеглим. І от — уявіть картину: посеред галяви, яку звідусюди оточують гінкі пальми, стоїть босоніж, у подертих шортах, у крислатому брилі наш Паганель і не менш екзотично одягнений ватажок тубільців, а в цей час до них підступають з одного боку полінезійці, з протилежного — ми.

Остров'яни підійшли з довбнями та піками в руках, і я потай жахнувся: а що, коли вони на нас, беззбройних, нападуть? Проте нічого такого не сталося. Навпаки, за наказом вождя тубільці оточили нас тісним колом і почали вітати: одні простягали руку, інші обіймали. А

Наталку молоденька полінезійка навіть поцілувала — по-своєму, звичайно: потерлася носом об її ніс.

Людина з людиною, подумав я, завжди може без застосування зброї і різних там "натисків" та погроз про все домовитись. Планета Земля не така вже й велика, вона — наш спільний дім, і в ньому людям ніколи не повинно бути тісно.

... За якусь годину після зустрічі на галяві ми вже сиділи в полінезійській хижці, так званому палаці — хатка на курячих лапках! — для гостей і мирно розмовляли.

Ось коли стали в пригоді знання нашого вченого — Адам Варфоломійович, як і вождь острова Матіа — Теарікі, що замолоду жив на Таїті, хоч і погано, але говорив по-французьки. Інші — ні тубільці, ні ми — тієї мови не розуміли, якщо не брати до уваги Мотовила, що пам'ятав колись почутий французький афоризм: ляпеті вієн-т-ан манжан, тобто апетит з їжею прибуває. Правда, у мене в запасі теж були два французькі слова: пардон та мадам.

З таким от знанням мови ми й сіли за стіл переговорів (полінезійський словничок я уклав пізніше).

Ну, стіл — сказано пишномовно, бо ніякого стола в нашому розумінні не було: циновки встеляли долівку та висіли між стовпами-опорами з боків — от і всі меблі.

В кутку хижки я помітив старий грамофон, велосипедне колесо, іржаву каструлю та інший господарський дріб'язок — свідчення того, що "цивілізація" прийшла й сюди.

Коли ми переступили поріг, назустріч підвівся вождь Теарікі і, за давнім полінезійським звичаєм, — на знак поваги до гостей, — потерся

своїм носом об ніс кожного з нас — так само, як це робила тубільна красуня, вітаючи Наташу.

У хижці було людно: кілька літніх, поважних — правда, значно менше, ніж вождь, розтатуйованих, — дідусів; кремезні чоловіки, дівчата. Вони сиділи на долівці, під товстими, вичовганими спинами дерев'яними палями.

Нам сказали, що в цьому "палаці" кожен сідає лише на спеціально відведеному для нього місці: вождь — під стовпом, ближче до центру хижки, решта — обіруч.

Вгорі, під дахом, я побачив ребристе перекриття. І — от чудасія! Чим більше балок, тим знатніший вождь. Татуювання теж свідчить про владність та заможність: у Теарікі, наприклад, розмальовано все тіло, в його помічника лише руки й ноги, інші остров'яни з малюнками на стегнах, а в декого їх зовсім нема.

І знову-таки: у кожного свій персональний узор — суворо забороняється татуюватися, як вождь, запозичувати його візерунки.

— Ми вас можемо розмалювати теж, — запропонував Адаму Варфоломійовичу Теарікі.

Паганель відмовився. А от Мотовило наполягав. Він просив, щоб йому розтатуювали обличчя, та боцман категорично заборонив.

— Нічого з себе тубільця корчити, — сердито сказав він. — У них це малярство традиційне, а тобі воно личить, як корові сідло.

Мотовило прикусив язика. Взагалі, він іноді викидає такі коники, що тільки дивуєшся. Ну, я ще розумію: розтатуювати ногу чи стегно — на це і я, задля екзотики, погодився б, але обличчя... Пробачте, вернутися

додому посміховищем я не бажаю! (До речі, слово "татуювання" походить від полінезійського кореня "тату".)

У своїх нотатках я трохи збився на іншу тему, відступив од основної розповіді. Так от... Увійшли ми до хижки, вождь привітався і, опустившись на "трон" під товстелезним стовпом, запропонував нам місця поруч. Адам Варфоломійович і боцман сіли ліворуч, Журавка та Наташа — праворуч, а решта — під стовпами, навпроти вождя.

Про що вони говорили, ніхто з нас, крім хіба що Адама Варфоломійовича, не розумів. Спочатку підвівся старий-престарий тубілець. Приклавши руку до серця, а другою показавши на нас, він щось вигукнув і почав... Говорив піднесено й довго — не менше години. Та не ' встиг цей дідусь скінчити промови, як посеред хижки уже стояв його сусід — такий же старий і велемовний.

Опісля виступали ще і ще. Власне кажучи, на порядку денному стояло, як ми зрозуміли, одне питання: вітання прибулих гостей.

Головував на зборах сам Теарікі. Тобто вождь мовчав, лише кивком голови подаючи знак, кому коли виступати. Протоколу ніхто не вів. Лише я сидів із своїм саморобним "дерев'яним" записником і, вмокаючи перламутрову скалку в глибоку, на дні якої хлюпотіло чорнило, стулку черепашки, робив помітки.

— Не лінуйся, пиши, Несторе-літописцю, — пошепки сказав мені Солоний, який сидів поруч. — Таке трапляється не часто, і його слід увічнити.

"Аякже, — подумав я, — увічниш, якщо, крім набору незрозумілих слів і фраз, я так нічого й не збагнув!"

Втім, якщо говорити правду, все було зрозуміло. Остров'яни вітали наш прихід, висловлювали свою доброзичливість та гостинність. А той,

перший оратор — дідусь, як виявилось, був ще й уславленим тамтешнім оповідачем — повеко. Він розповідав, що його острів з океану підняв легендарний рибалка Мауї; згадав своїх далеких предків, які не раз відбивали напад ворожих племен. Правда, небезпека підкралася з іншого боку: прийшли попаа — білі люди — і поневолили Туамако.

— Але ви, — ніби вибачаючись, мовив дідусь, — не схожі на тих злих білих людей, і тому полінезійці вас щиросердо вітають.

Розповідь старого засмутила нас. От воно яке, "райське" життя на загублених в океані островах!

Коли пізніше Адам Варфоломійович переповів нам зміст їхніх промов, серце моє стислося від болю.

… Минала година за годиною, а полінезійці все говорили й говорили. Я не знаю, чи їм самим обридло, чи, може, Мотовило допоміг, але промови нараз припинилися.

А трапилось таке. Коли один з ораторів сів, а наступний ще не вийшов, Мотовило, щоб показати перед вождем: мовляв, я хоч і не знаю полінезійської мови, а от по-французьки розумію, уголос вимовив оту завчену приповідку про апетит та їжу.

— О, ляпеті… манжан! — стурбовано сказав Теарікі.

Ці два французькі слова — апетит і їжа — він, мабуть, сприйняв як натяк, що гості зголодніли і пора обідати.

А бодай тобі грець, Мотовило!

Вождь махнув рукою, і оратор, який збирався виступати, сів. Теарікі щось наказав полінезійкам, і ті вийшли з хижки, а через кілька хвилин перед нами вже стояли різні страви: печена риба, перепічки з хлібного

дерева, тушкований спрут, а також — що нас найбільше вразило — морські слимаки палоло.

— Еуніце фірідіз? — показавши на ту гидь, запитав Адам Варфоломійович.

— Палоло, палоло! — відповів вождь.

Ці слимаки, яких Паганель назвав по латині "смарагдовими черв'яками", коли їх змішують із кокосовим молоком, справді зеленкуватого кольору.

От тобі й апетит з їдою прибуває! Нехай мене краще з'їдять самого, а молочного супу з черв'яками куштувати не буду.

— Ну, й даремно, — відповів Адам Варфоломійович, жменею зачерпнувши із дерев'яної тарілки густої зеленої кваші. — Ця страва, — їв і примовляв він, — дуже поживна. У слимаках палоло є білки, фосфор, кальцій, різні вітаміни. Чого ж вам іще треба, шановний друже?

Мені нічого не треба було, тим паче — черв'яків, і я заходився гризти щупальці восьминога в соусі.

Не марно кажуть: про смаки не сперечаються. Он Солоному, наприклад, сподобались тельбухи сирих трепангів. Слизькі, нудотливі, а він їх, чортяка, їсть ще й прицмакує:

— Ох і смачно ж! Я, мабуть, попрошу добавки...

Боцман переважно трудився біля риби, а Наталка налягала на фрукти.

За веселим обідом незчулися, як пролетів час.

Небо на заході зайнялося вогнисто — там уже сідало сонце. І тоді, за наказом вождя, всі посунули до лагуни.

Розділ вісімнадцятий

ВОГНЕХІДЦІ

14 лютого, вечір... Поки вождь та його наближені нас вітали, а потім усі разом обідали, інші остров'яни не марнували часу. В кораловому піску неподалік від лагуни вони викопали простору, в людський зріст завглибшки, яму.

Коли ми підійшли, з тієї вирви навіть за кілька метрів пашіло жаром. Дрова давно згоріли, і кинуте на них каміння, увібравши тепло, пагорбилось тепер голомозими, закіптюженими черепами.

— Слухай, Окань, — сіпонув мене за руку Мотовило. — Ми з тобою, здається, безповоротно погоріли. Зараз нас будуть підсмажувати!

Його похмурий каламбур мене розсердив, хоч я й сам, десь у глибині душі, побоювався: навіщо було нас вести до цього жахливого вогнища! На розправу? Але ж... Якби тубільці нас хотіли знищити, вони зробили б це одразу, не відкладаючи на безрік. "Щось тут не те!" — вирішив я.

І справді, полінезійці стояли, оточивши нас, — веселі, доброзичливі. Тепер їх було значно більше, ніж при першій зустрічі і там, під час вітальної церемонії в хижці для гостей.

З океану повернулись рибалки й шукачі перлин — молоді, дужі хлопці. Прийшли і ті, хто плавав на сусідній острів збирати горіхи та заготовляти копру.

Усі вони були одягнені в строкаті натільні пов'язки: чоловіки — в короткі, дівчата й жінки — в довгі, схожі на бальні сукні. На руках і

ногах у багатьох красувались зроблені з акулячих зубів та з перламутру браслети. Голови дівчат прикрашали пишні вінки; квіти були заткнуті також за вухо та вплетені в довгі, до п'ят, коси. На шиї намисто — нанизані і зв'язані в разки невеличкі, покроплені темними цятками черепашки.

Наталку нашу причепурили. теж, і вона стояла, обнявшись з Туа (подружки нерозлийвода!) — дівчиною, яка її тоді поцілувала. Ніколи не скажеш, що вона, Наташа, не полінезійка. Та ми зараз усі, в пов'язках на стегнах, у які нас вирядили, схожі були на тубільців. Навіть Адам Варфоломійович і той не відмовився від екзотичного вбрання. Він стояв і про щось розмовляв із вождем.

Спочатку Теарікі запропонував нам сісти неподалік від ями, на широких, сплетених з листя острівної рослини — пандануса циновках. Та, зрозумівши, що ми боїмося вогню, наказав відсунути циновки далі.

Сам він опустився поруч з Паганелем і боцманом.

З десяток полінезійців, за наказом вождя залишивши берег, раптом подалися до високої, під пальмами, хижки. Що вони задумали робити, ніхто не знав.

Я відмовився сідати. І, підійшовши до Наталчиної. подружки — Туа, ввічливо сказав:

— Пардон, мадам!

Дівчина зміряла мене з ніг до голови насмішкуватим поглядом — хтозна, чи зрозуміла вона мою французьку мову! — а потім, простягнувши руку, повела до води.

Сонце от-от мало сісти. Огненний відблиск упав на плесо. Дрібні брижі тремтіли, переливались: то блакитні, то ніби золоті.

Ми ходили з Туа вздовж берега, визбируючи викинуті прибоєм черепашки.

Що воно за краса, ці витвори океану! Пласкі й видовжені, золотисті, коричнюваті — одна краща за одну. І кожна, без винятку, співуча. Притулиш до вуха — вчувається плескіт хвиль, голос вітру, зітхання океану.

— Пауа! — радісно вигукувала Туа і, нагнувшись, брала на піску невеличку перламутрову стулку: з таких у неї, помітив я, виготовлено намисто.

Ну й гострозоре ж дівчисько! Поки я віднайшов дві-три черепашки, Туа вже мала їх повну жменю. Простягнула: бери, мовляв. Я відмовився. Та, помітивши, що вона ображається, взяв дарунок. Дівчина зраділа, почала збирати ще і ще. Вона заспівала, тихо-тихо, ніби шепіт пальмового віття, коли серед нього заплутається вітер. Я не розумів слів, не знав, про що пісня, та відчував, що вона — прекрасна.

"Туа, Туа!" — до себе говорив я. Русалка знадлива, що перешіптується з хвилями.

Ці довгі, як пасма морської трави, коси; густа, гаряча засмага, глибокі, зоряні очі. Вся вона ніби зіткана з сонячного прядива, виколисана хвилями й вітром. І в голосі її вчувається поклик океанського простору, квиління чайки, рокіт прибою.

Мені здається, я ще ніколи так гостро й сильно не відчував краси моря, його всевладності й манливості. І коли це почуття мене заполонило, воно ще більше підсилило, вихопивши з глибин мого серця примовкле, але незгасне… Рідні поля, стежки мої росянисті, я так скучив за вами і ніколи, ніде, навіть у помислах, ні на хвилину не забував про вас!

Тоді-то й народилися оці віршовані рядки:

Тропічні гаї приколисує вітер,

Мов ненька свою колисає дитину,

І шепчуть мрійливо щось пальмові віти,

А тільки не так, як тополя край тину.

Оманливо горнуться хвилі до серця,

І море оманою зве буйновирне,

Та серце, долаючи відстані, рветься,

Тобі, Батьківщино, і віддане, й вірне!

Поки ми з Туа ходили берегом, вождь розповідав — нам Адам Варфоломійович потім переповів його легенду. Та перш ніж її занотувати у своєму зшиткові, я хочу розповісти про все по порядку, в тій послідовності, як воно відбулося...

Ми з Туа вже збиралися залишити мис, куди забрели в пошуках черепашок, як раптом над берегом пролунав сигнал.

— Авуту! — закричали полінезійці.

Тієї ж миті дівчина схопила мене за руку; хвилюючись, почала щось говорити, показувати на хижку, і ми побігли від лагуни.

Не встигли ми наблизитись до гурту — остров'ян та моїх друзів, які сиділи, підібгавши ноги, на пандановых циновках, — коли це з хижки під

пальмами вибігли полінезійці. Вони вишикувались у два ряди і неквапно, повагом підійшли до ями. Вождь підвівся теж.

— Його величність Теарікі, — сказав Адам Варфоломійович, — запрошує всіх до лово, тобто — до ями.

Нічого не залишалось, як скоритися волі вождя.

Ось вона, та вирва, зблизька! В лице, як і раніше, пашить вогнем. Кимось кинута на каміння пальмова віть, підсихаючи, мов спрут, судомиться, здається, навіть повзе. Потім з-під неї звиваються змійки голубуватого диму, і вона спалахує, згорає дотла.

Чого тубільці зупинилися перед цим згаслим вогнищем, на якому лежать розпечені до червоного каменюки; і взагалі, що вони збираються робити?

— Вождь говорить, — повідомив Паганель, — зараз його люди на знак поваги до нас босоніж танцюватимуть у ямі.

— На розпеченому камінні? — здивувались ми.

— Мабуть, що так... — невпевнено відповів Адам Варфоломійович.

"Ну й номер!" — подумав я. Як у тій казці: спочатку нагодували, насмішили, а потім ще й настрашили. Чи не забагато на перший раз?

Чоловік десять кремезних, високих полінезійців, про яких Теарікі нині говорив, що вони збираються танцювати, стояли край ями. На них були довгі, різноколірні натільні пов'язки, на шиї вінки ("Віві", — пошепки мовила й показала на них пальцем Туа); голову увінчували квіти, точніше — плетена з багряного та білого різноквіття корона.

Сонце кинуло прощальний сніп огнистого проміння на воду, на кокосові гаї й" на цих дивних танцюристів, тіло яких лиснилось, виблискувало черлено.

Від однієї лиш думки, що люди зараз зайдуть у спечну яму, ставало моторошно. І полінезійці не загаялись. Почувши, цього разу сказане вождем, "авуту!", один із танцюристів, що стояв першим над вирвою, присів, обіперся рукою на край ями і скочив униз. Мені здалося, ніби до моїх підошов хтось дотикнувся розпеченим залізом — так я переживав за того полінезійця. А йому хоч би що! Він спокійно, неначе це було не розжарене каміння, а звичайнісінька стежка, заходився кружеляти, переступаючи з ноги на ногу.

— Боляче ж, до кісток спалить підошви! — вирвалось розпачливе в Наталки.

— Помовчала б! — знервовано відповів я, не менш, ніж вона, схвильований цим лицедійством.

Слідом за першим танцюристом у яму спустилася й решта, так само, як і він, обходячи каміння по колу.

Я стояв біля самого краю. Мені було видно, як спідниці, чи то ба — натільні пов'язки, торкнувшись каміння ворсистою торочкою, почали тліти. А підошви витримували!

Може, до них приклеєно якийсь захисний матеріал — устілки? Так ні ж: заходячи в яму, кожен танцюрист піднімав ноги, показував, що підошви як підошви — голі, правда, мозолисті й шкарубкі. Отже, обману тут не могло бути. Перед нами справді виступали вогнехідці, про існування яких у наших краях, мабуть, і не чули.

Коли кожен із них по кілька разів обійшов яму, вождь знову щось крикнув, і танцюристи, сплівши руки, тісним колом зійшлися всередину і

гуртом заходилися кружляти. Такий собі звичайний, уповільнений танок, якщо, правда, не брати до уваги, що він — на розпеченому вогнем камінні.

Так вони кружляли добру чверть години. Потім хтось із них затягнув пісню. Солоний і Журавка мене запевняли, що таку саму вони чули того незабутнього вечора, коли полінезійці припливали на Акулячий острів. Не знаю, якою була та пісня, але ця мені сподобалась. Вона і весела, й сумовита, — приміром, така, як наша "Розпрягайте, хлопці, коні!". Мотив її ще й понині згадується і не перестає звучати. Ну, а слова в тій пісні були такі: матані, нгару, хаї, рані, що означає, як я довідався: вітер, хвиля, огонь, небо. Тобто полінезійці прославляли те, з чим вони зжилися змалку, співали гімн Життю, яке для них минає в постійній боротьбі з природою.

Пісня гучнішала, розправляла крила, злітала над островом, линула понад лагуною. Її підхопили і ті, що стояли над ямою. Ми підспівували теж.

— Тіарі, матіа, лехуа! — багатоголосо пролунало над ямою, і полінезійці заходилися кидати вниз, під ноги танцюристів квіти, пучечки трави, зелені галузки.

Усі ті квіти й клечання, впавши на каміння, стали парувати. Яму сповило імлистою габою, потім заклубочило димом та парою. Танцюристи то з'являлися на повен зріст, то знову зникали в голубуватому тумані, ніби поринали серед хвиль.

Танок скінчився. Яму лово засипали піском. Але перш ніж зрівняти її із землею, Мотовило і собі попробував потанцювати на камінні. Та вогнехідця з нього не вийшло — він обпік підошви! Тепер у нас двоє калік: Солоний, що поранив ногу об траву опунцію, і ось Мотовило. Ну, а полінезійці, які не менше години витанцьовували босоніж, живі-здорові.

От після цього й кажіть, що в світі немає чудес!

Розділ дев'ятнадцятий

ДАВНО І СЬОГОДНІ

(Легенда атола Туамако, яку розповів вождь Теарікі)

— Оповідачів, хто знає різні пригоди, — здалеку почав Теарікі, — в моєму краї звуть повеко. На інших островах, де мені колись довелося жити, їх ще називають тузітала.

З роду в рід передаються перекази про те, як наші відважні предки, залишивши свою правітчизну — Гаваїки, на великих човнах-катамаранах вирушили назустріч сонцю, шукаючи нових земель.

Он і Мата, себто Всевидюще Око, — мій вірний прибічник, вождь-оратор, який вітав вас у хижці для гостей, — він теж розповідав про наших попередників, які з Гаваїки припливли на Туамако.

Мені, великому вождю Теарікі, говорити не личить — для цього є, як я вже казав, вожді-оратори. Та сьогодні, на честь вашого прибуття, я тимчасово стану повеко і розповім, чого на моєму острові люди босоніж ходять по вогню. Розповім так, як чув од діда й прадіда.

Було це давно… Повернувшись із моря, де вони ловили рибу й шукали перли, остров'яни приходили до хижки-фаре. І коли спускалась нічна темрява, слухали, як слухаєте зараз і ви, розповідь свого повеко.

Він говорив довго й багато. Слова, як черепашки пауа, з яких жінки виготовляють вінки віві, в'язалися одне до одного.

Іншому остров'янину легше, мабуть, дістати з глибин коштовну перлину, ніж так складно розповісти про те, чого нема і, можливо, ніколи й не трапиться.

Тому-то оповідача люди шанували, і кожен намагався хоч чим-небудь йому віддячити. Одні приносили кокосові горіхи або банани, інші — рибу, а то й перли, а хто вів на шворці і порося.

Якось старий повеко розповідав про подвиги відважного рибалки Мауї. Про того сміливця та про те, як він з океану виловлював острови, люди мого краю знали й раніше. Але цього разу оповідь схвилювала, як ніколи. Всі довідались, що Мауї не лише подарував їм острови, а й видобув життєдайний огонь, розсунув колись вузький, що нависав над самісіньким морем, небосхил; випустив з темряви сонце.

Скажіть мені: хто не схоче бути схожим на такого героя?! Певне, що не знайдеться такого.

От і син тутешнього вождя. Він слухав тоді про Мауї і вирішив віддячити повеко за його цікаву розповідь. Він пішов до струмка, в якому іноді ловились вугрі. Та, наблизившись, побачив: де раніше з-під землі, пробившись, дзюркотіла вода, тепер лежали голі, потріскані од спеки коралові брили. Де-не-де ще віддзеркалювали, виблискуючи проти сонця, вцілілі калюжі.

Тоді хлопець, знаючи, що вугрі полюбляють вологість і мул, заходився копати землю.

Незабаром натрапив на те, що шукав. Під рукою ворухнувся вугор і людським голосом жалібно заволав:

— Не вбивай мене, юначе! За це я навчу тебе так добре плавати, що на всьому світі не буде тобі рівні!

Але хлопця ті слова лише розсмішили. Навіщо йому вчитись плавати, якщо він і так неперевершений серед нирців і веслувальників!

— Ти станеш спритним, як Мауї, і прекрасним, як бог Лоно, — не вгавав вугор. — Кинутий тобою спис полетить найдалі, несхибно влучить у ціль. А врода твоя причарує найкрасивішу дівчину — ваїну.

І на це юнак теж відказав, що йому не позичати ні спритності, ані вроди.

— Гаразд, — відповів вугор. — Якщо не хочеш того, що я пропоную, тоді навчу тебе босоніж ходити по розпеченому камінню.

Бути вогнехідцем, кружляти по вогню й не обпікати підошов — такого ще син вождя не чув! І він зглянувся на благання вугра.

Хлопець знав, що ці створіння, буває, володіють чудодійними чарами. Он і повеко розповідав якось про це. Може, й цей, жалібноголосий, теж якийсь чародій?

Виявилось: так воно й є! То був не вугор, а невеличкий, схожий на казкових карликів-менехуне чоловічок.

Юнак та той вугор-чоловічок залишили болото і подалися до лагуни.

Там, на береговому піску, карлик швидко викопав велику круглу яму — лово. Накидав у неї каміння, зверху поклав дров. Розвів багаття.

Коли дрова згоріли, розпікши каміння, карлик схопив за руку юнака, і вони удвох кілька разів босоніж пройшлися всередині ями. Потім закружляли в танку. Підошви ж, як і раніше, лишалися неушкодженими.

З радісною новиною прибіг хлопець у виселок. Зібрались на горбку односельці, викопали яму, розклали багаття та й заходились танцювати.

— Відтоді ми й ходимо по вогню, — закінчив свою оповідь Теарікі.

18 лютого, понеділок.... Сьогодні я гуляв із Мотовилом по острову. Піймали невеличкого земляного краба. Теарікі, коли ми йому показали, назвав того клишоногого "тупа", хоч краб і не тупотить, а повзає. А Паганель сказав, що це кокосовий злодій. Краб вилізає на пальму і клешнями перетирає стеблини, які тримають горіх. Потім ними ласує.

На кількаметровій висоті од землі на стовбурах пальм ми побачили товсті перевесла. Теарікі пояснив, що ними обв'язують пальми, аби врятувати горіхи од тупа, — краб того бар'єра не може подолати.

У кокосовому гаю ми уздріли й таке: в деяких пальм під кроною висіли шкаралупи кокосових горіхів, і в них з надрізів у гіллі капав сік.

Вислухавши нас, Адам Варфоломійович переповів про це вождю. Той, засміявшись, повів усіх до гаю. Він, Теарікі, спритно виліз на пальму. Відв'язав "глек", потім, спустившись додолу, ковтнув з шкаралупи сам і простягнув горіх нам. Смачно! Але п'янке — голова відразу замакітрилась.

— Нічого дивного, — пояснив Паганель. — Так остров'яни виготовляють кокосове вино: сік з пальми в горіховій шкаралупі скисає, бродить — і от маєте п'янкий трунок.

23 лютого, субота. Сьогодні на острові пожвавлення. Один із вождів-ораторів женить сина. Хлопцеві років сімнадцять, наречена — ще молодша. Жених — шукач перлин. Ми з ним двічі ходили до лагуни, де він пірнав на чималу глибину. Але жодного разу нічого не знайшов: підняті з морського дна черепашки були без перлин.

Тубільний виселок сповнився нині криками, піснями. Галасували, чогось вимагали — ніхто з нас до пуття так і не зрозумів, чого саме.

Увечері в хижці нареченої відбулась гулянка. Пили кокосове вино, гостей пригощали різними острівними стравами — запеченими бананами, сирою рибою, супом із черв'яків.

Ми сиділи серед родичів жениха, лише Мотовило і Солоний потрапили в почет нареченої. Звати її Мата. Гарненьке дівча! До її дружки, Поко, Мотовило женихався увесь вечір, а танцював з нею Солоний. Ось таке!

Крім того, на цьому весіллі ледве не згуляли ще одне весілля.

Пригода трапилась із Солоним.

Він пішов танцювати з Поко. Коли запросив до танцю, дівчина наділа йому на шию вінок.

Танцювали довго — з годину, може. І хулу-хулу, їхній, полінезійський танок, і нашого гопака.

Солоному набрид вінок. Він, як хомут, намуляв йому потилицю. От Василько й віддав його своїй красуні — Поко. Боже, що тут скоїлось! Як угледів це її батько, один з вождів острова, як почав: женись на Поко, та й годі! Такий, себто, у них звичай: якщо повертаєш дівчині подарований нею вінок, неодмінно треба одружуватись. Ну, ми сяк-так владнали той конфлікт, а Мотовило сказав:

— Шкода, наш Солоний міг би стати вождем.

Весілля скінчилось аж на третій день.

Юна полінезійка Поко, яку пророчили мені за дружину, була чарівна.

Розділ двадцятий

ШУКАЧІ ПЕРЛИН

— Ну, як? — запитав у мене Окань, коли була дочитана остання сторінка щоденника.

— Люкс-торпеда, колего! — відповів я улюбленими слівцями Мотовила й Адама Варфоломійовича. — Наталка тебе немарно прозвала літописцем — ти вартий цього ймення: все до дрібниць занотував. Навіть того, як мене хотіли женити, не забув згадати.

— Таке не забувається, — глибокодумно зауважив мій тезко. — Тобі цього, може, не зрозуміти. А це ж — екзотика! Стривай, — додав він піднесено, — я ще напишу поему.

— І назви її, — порадив Мотовило, — "Парочка — українець Василь Солоний і полінезійка Поко-Одарочка". Уявляю, — звернувся він до мене, — аби ти, Солоний, одружився з Поко!

— Що ж, — відповів я. — Дівчина вона, хоч з личка воду пий, гарна.

— Гарна — сам бачив, не сліпий! — роздратовано кинув Мотовило, пригадавши, мабуть, як я на танцях відбив у нього полінезійку. — Та от тебе в ролі тубільного вождя не уявляю.

"Дурна розмова!" — подумав я. Бо навіть у думках не припускав, що можна в чужому краю женитися. Це що — жарти? Якісь вони — що Окань, що Мотовило — несерйозні. Їм аби екзотика та дурощі. А може, удають таких — дідько їх збагне!

… Так ми жили на Матіа, серед гостинних і доброзичливих остров'ян. Ловили рибу, збирали Адаму Варфоломійовичу гербарій, допомагали тубільцям заготовляти копру.

От і нині вернулися з кокосового гаю.

Всенький день зносили до лагуни горіхи. Тубільці розколювали їх ножем навпіл, а ми, як і вчив Теарікі, складали в купу, випуклим боком до неба.

Коли припустить дощ, вода по них стече, а м'якушка-копра підсохне. Тоді нею наб'ють лантухи і поставлять під навіс, аж поки й не прийде з Таїті шхуна.

Такий тут, як ми зрозуміли, розподіл обов'язків: остров'яни трудяться, а плоди їхньої праці привласнюють білі скупники й міняйли.

Вони привозять на Туамако різні господарські дрібнички, цукерки, тютюн — мізерна, жалюгідна винагорода за нелегкий труд! Бо спробуй отак щоразу видряпатися на карколомну висоту, під пальмове віяло. Від рання до смеркання колоти, не розгинаючись, горіхи. Тіло від утоми ніби налите свинцем. Стомлено бредуть остров'яни додому. В поселенні багато калік, інвалідів, здебільшого серед молодих, яким не минуло й двадцяти.

От вам, шановні, й екзотика! Навіть Теарікі, який вважається вождем, — гне спину на білих, а сам злидарює.

Як могли, допомагали ми полінезійцям. І вони гідно оцінили наше старання: кожен запрошував у гості, пригощав, хто чим міг. Помітивши, що нас цікавлять черепашки, приносили їх, повертаючись із риболовлі.

З першого дня, за наказом вождя, нас поселили в хижці для гостей. Лише Наташа жила у своєї подружки Туа.

Ми спали на долівці покотом. Стінні циновки на ніч опускали, і дощ, линувши вдосвіта, дрібно й настирливо барабанив, ніби просився до гурту, — але підлоги не запліскував.

Збігали дні, плинули невпинно, та "Буревісник" не з'являвся. Шхуна не приходила теж, дарма що копра вже підмокла і починала псуватись.

— Перекажіть ще раз, Адаме Варфоломійовичу, наше прохання вождю, — мовив боцман. — Спитайте, якщо можливо, нехай переправить на західні острови, до решти наших людей.

— Я вже говорив з ним, — відповів природознавець. — Теарікі погодився перевезти, але не раніше, ніж через тиждень, коли почнеться сезон збору перлівниць і нирців треба буде відвозити на сусідній острів.

Всю ніч блискавки краяли небо. В захмар'ї — здавалось, прибій з місця на місце перекочує тяжкі валуни, — глухо озивався грім, і лив густий, нескінченний дощ.

Над ранок гроза вщухла.

Навіть боцман, який звик прокидатися разом з півнями, солодко спав, поринувши в щасливі сновидіння.

— Попаа! Попаа! — вчулося знадвору, і об циновку вдарилось кинуте кимось коралове кришиво. Ми прокинулись.

Біля хижки стояв наш знайомий — син вождя, в якого недавно гуляли на весіллі, і всіх запрошував до лагуни.

Від учорашнього похмурого дня, коли огидними потворами на острів з океану наповзали хмари, а повітря, напоєне випарами джунглів, розпирало груди й гнітило млостю, — не залишилось і згадки. Навпаки, природа торжествувала. Густо всіяні райдужними дощовими

краплинками — добрий чародій розсипав перли та діаманти, — полум'яніли кармінні, цитринові, лілові квіти, всі оті тропічні дива: хібіскуси, плумерії, орхідеї, барви яких приворожують зір, а розхлюпані несміливим бризом пахощі п'янять серце, владно проникаючи в щонайменші пори вашого тіла.

Над головою голубіло — ані хмариночки! — погоже, виметене вітрами небо. Під ним стояли стрункі, мовчазні пальми, і їх гілля промінилося вологим смарагдовим полиском, як проміняться й виблискують щойно підняті з океанського дна черепашки.

У висілку вже ніхто не спав. Чути було басовиті голоси, жіночий лемент, плач дітей. Потім усе стихло — люди посунули до лагуни.

— Ми пристали до гурту і пішли теж.

Погойдуючись на легких брижах — почався вранішній відплив, — там стояли катамарани — увесь острівний флот Матіа.

На човни з берега вносили різні їстівні припаси, кокосові горіхи, глечики з водою.

Вождь подав знак — махнув рукою та промовив: "На-на ноа!", що, певне, рівнозначне нашому "Вперед!" — і флотилія рушила.

Вождь Теаржі вчив прибульців стріляти з лука.

Я та ще один тамтешній підліток сиділи в човні полінезійця, якого звали Тоу, або інакше — Велике Дерево. Бо Тоу справді був схожий на велетня — кряжистий, високий. Розповідали, ніби на всьому атолі він — найкращий нирець, і глибше за нього ніхто не міг пірнути. А на глибині, як відомо, перлові скойки не те, що біля берега та вподовж коралового рифу. Вони і більші й ваговитіші. Не один раз повертався Тоу з багатою

здобиччю, хоч його й застерігали: дивись, хлопче, глибоко не пірнай — може скоїтись те, що й з іншими.

На Матіа ми зустрічали остров'ян несповна розуму.

— Таравана, — говорили про них односели.

Молоді, здорові хлопці своїми вчинками нічим не різнилися від малих, а то й гірше — ставали загрозою для інших.

Чого вони збожеволіли і що означала та загадкова таравана, ми не знали. Та Адам Варфоломійович з властивою йому допитливістю з'ясував.

— Таравана, — мовив, — це затьмарення розуму. Ми, науковці, звемо його інакше — емболія, від грецького слова "клин". Виникає вона і внаслідок глибокого занурення. Від надмірного тиску водяної товщі в кровоносних та лімфатичних судинах людини утворюються згустки, так звані емболи, що закупорюють судини, викликаючи смерть або тяжке захворювання. Ось чому серед шукачів перлин так багато нещасних, яких полінезійці звуть таравана.

Острів лишився далеко позаду. Перетинаючи навкіс лагуну, човни один за одним поспішали до сусіднього, що лежав на захід від Матів, суходолу.

З океану повівав прохолодний вітерець, і ще хвилину тому спокійне плесо помережилось дрібними зморшками хвиль. Вода ніби покрита парчею — золоті, багряні прожилки. От-от мало зійти сонце.

Тоу не став підпливати, як інші, до берега, а взяв праворуч і наблизився до коралового рифу, за яким з-під води витикались почорнілі брили — мілина. За нею відразу починалась синювата прірва лагуни.

Вода була прозора. Перехилившись через борт, я розгледів і дно, й громаддя коралів на ньому.

"Глибочінь — далеко за двадцять метрів", — відзначив подумки.

Зупинились. Тоу кинув на воду линву з ваговитим грузилом на кінці, вдягнув захисні окуляри і скочив униз. Я встиг помітити лише його тінь, потім і її поглинула глибочінь.

Через якусь хвилину він випірнув. Перекинувся слівцем із напарником, і ми попливли далі — на середину лагуни.

Глибини тут значно більші, і, скільки я не вдивлявся, дна розгледіти не міг… Його сповивала примарна синя темрява, зверху ледь-ледь підсвічена першими променями сонця. Та ця безодня якраз і вабила Тоу.

Розмотали довжелезну линву, кинули на воду. Коли грузило торкнулося дна, полінезієць вибрав слабину. Було її не більше сорока сантиметрів — усе, що лишалося від п'ятдесятиметрової мотузки.

Кінець наміцно прив'язали до балансира — дерев'яної колоди, що підтримувала рівновагу човна. Хвильку помовчали… Тоу взяв сплетений з кори кошик, у який збирався складати морські скарби. Надів окуляри. Тепер можна й пірнати.

Я себе вважав непоганим нирцем, такої думки про мене всі товариші. А ось тепер зрозумів, що моя підводна вправність — ніщо в порівнянні з майстерністю Тоу. Вода — його стихія, в ній він почуває себе, мов риба.

Прямовисно й стрімко пішов Тоу під воду. Притримуючись рукою тугої линви, занурювався швидко, так що незабаром його тінь зовсім розтала в густих придонних присмерках. Випірнув без кошика. Х-уу-ух! — важко видихнув з легень повітря.

Ми допомогли йому вилізти в човен.

Перепочив, звернувся до мене, показуючи рукою на лагуну: ходімо, мовляв, разом!

Що ж, згоден. Припасував маску, на повен зріст випростався в човні. І скочив слідом за Тоу. Намагався не відставати, поринаючи все глибше й глибше. Та де там! По-перше, з кожним метром вода сильніше давила на барабанні перетинки — дарма, що я, як і вчив Володя Журавка, ворушив щелепами, ніби жував цукерки. По-друге, Тоу лише п'ятами блиснув і зник у глибочіні.

Я теж, пересилюючи задуху, поринав дедалі глибше. Здавалось, прямо в душу дивиться стоока похмура безодня. Вона мовчала, і в цьому її безгомінні крилася і знада, й загрозливість, ніби ти опинився в чужому, дрімучому лісі, де в гущавині чатують хижі звірі, а під ногами кишить гаддя.

Ще кілька помахів руками й ногами, і перед очима розкинулась панорама дна.

"Його нечіткі, розмиті обриси, — подумав я, — нагадують силует берега, що раптом вимальовується в досвітній імлі, коли до нього наближаєшся з океану".

З кожним разом підводна темрява розсіювалась, і я вже бачив у ній стрімкі, порослі гіллястими коралами урвища, галяви піску, окремі лобаті валуни та скелі.

Перед очима зблиснула і майнула, наздоганяючи здобич, довгаста макрель. Тоу сидів на дні. Однією рукою схопившись за гранітний виступ, він другою одривав приростлі до скель черепашки. Їх було багато, і з десяток вже лежало в кошику.

Я не витримав — задуха розпирала груди, паморочилась голова. Працюючи чимдуж руками й ногами, почав підніматися на поверхню. А Тоу ще лишався на дні.

Хвилина, друга… За цей короткий, спресований в напружені миті час його проворні руки квапливо намацували перлові скойки, відривали од грунту. Ще і ще! Треба було зібрати якомога більше.

Романтика! — невесело посміхнувсь я. — Поеми про південні моря, опера "Шукачі перлин"… Тепер, коли її слухатиму, пригадаю лагуну атола Туамако, полінезійця, що опускався на багатометрову глибину.

Яка там у біса романтика! Тяжка, виснажлива праця, часом смертельна зустріч з акулою, каліцтво або таравана.

Про це думав я, очікуючи появи Тоу.

Линва натяглася, здригнулась, і з води виткнулася чубата голова полінезійця.

Він знесилився, ледь зміг дотягнутися рукою до балансира. Ліг на дно човна, заплющивши очі. І по хвилині відпочинку знову подався вниз.

Коли кошик ущерть наповнювався черепашками, Тоу його піднімав на поверхню, висипав скарби в човен.

Не злічити, скільки разів він пірнав! Промерз, душила задуха, та знову й знову треба було опускатися на глибину.

Під ногами в нас уже лежала гора черепашок. Підліток-полінезієць та я, лезом ножа розсуваючи стулки, викидали з них слизьких, пропахлих морем молюсків. Та перш ніж кинути їх за борт, роздивлялися, мацали: чи немає перлини.

Перлин не було, і я не міг збагнути, навіщо тоді ця старанність.

Уже пізніше Адам Варфоломійович пояснив:

— Колего, перли в цих краях давно перевелися. Раніше їх знаходили часто. Але ж… Щоб виросли нові перлини, потрібні десятиліття. Ну, а люди нетерпеливі — визбирували навіть невеличкі перлові скойки. І от результат: полінезійські води збідніли.

— Тоді навіщо збирати черепашки?

— Е, — хитнув головою природознавець. — Зараз і перламутр у ціні. З нього виготовляють ґудзики, різні оздоби — кулони, сережки, брошки.

Сонце піднялося високо в небо, сліпучою кулею повисло над головою. Але Тоу і не думав рушати з місця. Та все ж роботу довелося припинити.

Випірнувши, щоб висипати чергову партію черепашок, полінезієць глянув у бік рифу. Глянув, а човни — всі як один — прямують до берега. Тієї ж миті Тоу виліз із води, наказав підручному зніматися з якоря і веслувати до суходолу.

В лагуні Туамако трапилося лихо: потонув шукач перлин. А коли на воді нещастя, всі залишають роботу і поновлюють її лише наступного дня.

Розділ двадцять перший

ПРОЩАВАЙ, ТУАМАКО!

До нещасть тут, здається, звикли.

Таравана, крововилив у мозок, каліцтво або смерть від акули та в лещатах тридакни, якщо на неї наступиш під водою, — ось що чекає на нирців під час збору перлівниць. У того, хто потонув учора, виявився, сказали нам, крововилив.

Юнак пірнав глибоко й довго, без перепочинку. Там, на дні, й знепритомнів. Коли його підняли, він був уже мертвий.

Так на атолі почався сезон збору черепашок.

Людину поховали, і пам'ять про неї, неначе слід на береговому піску, зникне. Хіба що в переказах коли-небудь згадають: був сміливий, як Мауї, хлопець, що мріяв знайти коштовну чорну перлину. Короткочасно спалахнуло життя і згасло безслідно.

На другий день виселок вирував, сповнений веселого гомону. Люди знову лаштувалися в дорогу.

Налякані вчорашнім випадком, вірячи в надприродні сили, тубільці, аби задобрити морські божества, що буцімто стережуть перлові скойки — маоа, тепер стиха співали, ніби шепотіли молитву.

Співатимуть шукачі перлин і перед зануренням у лагуну. Але то буде інша пісня — уте. І виконають її на повен голос для того, щоб очистити легені та якомога більше вдихнути в них свіжого повітря.

Знову всі зібралися на березі. Ми прийшли першими.

Сьогодні, пообіцяв Теарікі, після того, як нирців та їхні родини переправлять з Матіа до місця збору черепашок, нас відвезуть на захід Туамако. Отже, на цей острів більше не повернемось.

Гостинний суходіл!.. Я дивився на хижки під пальмами, на берег, до якого, ластячись, щоразу підступали хвилі; мов сторінки знайомої книги,

гортав у пам'яті різні випадки з нашого життя на Кілі-Кілі, Акулячому острові та на Матіа; бачив перед собою полінезійців — життєрадісних, щирих людей; чув їхні дзвінкі, схожі на спів вітру, голоси, і серце повнилося журбою — не хотілось розлучатися. Друзі теж стояли засмучені.

— Руска товариш, — ласкаво мовив Теарікі.

І ці й інші слова вождь вивчив за час нашого перебування на острові. Він пишався, коли те чи інше слово вимовляв так, як ми.

— Наташа, Адам Варфоломійович, — бувало, говорив Теарікі і весело сміявся.

А нині і в його голосі бриніла туга: видно було, що і він схвильований.

Попаа — білі люди, які завжди приносили лише прикрощі, цього разу виявились не такими. Ласкаві, привітні. Нічого не вимагали, не брали, навпаки — один подарував йому маску, інший — то був наш Андрійович — гарний, розписаний візерунками гаманець. І на кокосових плантаціях працювали, вирушаючи з усіма рано-вранці. Ось які ці руські попаа!

Учора, коли загинув Тане, остров'яни, щоб засвідчити своє співчуття та допомогти родині небіжчика, приносили, хто що мав: курей, кокосові горіхи, рибу. А ця біла дівчина — Наташа зайшла в хижку і поклала перед матір'ю на циновку довгий разок намиста віві, з чорною перлиною, про яку так мріяв хлопець...

Справжнісінькі перли! Хоч Адам Варфоломійович і розповів їм про шхуну "Моана" та знайдені на ній скарби, проте, угледівши перлину, полінезійці від подиву ойкнули. Та це ж ціле багатство! Мати Тане не хотіла брати коштовного дарунка.

— Беріть! — і, притуливши руку до серця, Наташа низько схилилася перед жінкою.

Кинеш зернину, а виросте колос... Я згадав цей вислів моєї матусі, спостерігаючи, з якою теплотою проводжають нас полінезійці.

Дівчата надівали нам сплетені з пишних тропічних квітів вінки. Кожному приготували кошик, повний черепашок; фігурки тамтешніх богів; у глеках із шкаралупи кокосових горіхів — воду.

Ми вже зібрались сідати в човни.

— Прощавайте — ноура, айріра!.. — багатоголосо пролунало над лагуною.

І в цей час із досвітньої імли, ген в океані, розкрилилась біла пелюстка. Довгожданий "Буревісник" наближався до Туамако.

ДОРОГАМИ ІНДІЙСЬКОГО ОКЕАНУ

Гортаючи пожовклі сторінки забутих щоденників, я натрапив на записник, що був свідком моїх численних мандрівок. Кілька уривків з нього пропоную читачам.

Не знаю, від кого й коли почув я цю притчу. Проте в пам'яті вона лишилася й досі.

Один жадібний дивак захотів, щоб усе, чого торкнеться його рука, перетворювалося на золото. Та діставши чудодійний дар — усе перетворювати на благородний метал, він збагнув згубність свого бажання. Справді-бо: торкнеться той чоловік страви — і зона перетворюється на золото, до води — вода, затвердівши, стає коштовним литвом. Навіть улюблена дочка, яку він поцілував, обернулася на золоту статую.

Ставши рабом ниць бажань, знехтувавши клопоти і радощі людські задля багатства, він прирік себе на безглузду, самотню й голодну смерть. Бо все золото світу не може замінити радощів простого людського життя.

Одна випадкова зустріч на далеких Сейшелах, в Індійському океані, ще раз підтвердила цю думку.

СКАРБИ СЮРКУФА

Опівдні з вузької протоки, що мінилася барвистим сяйвом, до нашого судна підійшов білобокий катер. Сейшельські острови були поруч. Та без лоцмана годі й думати підійти до них — скрізь рифи, підводне каміння.

Нас зустріли.

На всіх островах церемоніал зустрічей однаковий: радист зв'язується з берегом, запитує дозволу відвідати порт. Потім чекає на відповідь.

Як тільки залишили Кенію, в порт Вікторія на Сейшелах надіслали радіограму.

Хоч і через тиждень, але відповідь одержали. "Я радий вітати радянських дослідників океану на берегах Сейшелів",— повідомляв губернатор лорд Оксфорд Асквіт.

Про Сейшели ми знали мало, хіба тільки те, що ці острови чарівної краси — колишня англійська колонія.

У книзі шведського натураліста Серліиа "Де дмуть мусони" зазначається: "Сейшели колись були притулком піратів, та й нині там живуть їхні нащадки".

Ось воно як!

Ще здалеку острови вражають своєю первісною звабою: високі червонясті гірські кряжі, стрімкі урвища, оголені, що підступають до самісінької води, скелі. Берег і справді був суворий. Протока, яка вела до найбільшого острова Має, поплямована в зелене й біле. То проступали водорості й мілини.

— Пірати знали, які місця обирати для своїх схованок,— мовив капітан, розглядаючи в бінокль суходіл.

Надвечір наш корабель уже стояв біля пірса.

У туристському проспекті вашої подорожі з суто англійською (англійці й понині,— дарма, що Сейшели стали незалежною республікою,— мають тут вплив) сумлінністю зазначено до дрібниць, що ви повинні оглянути. Вам покажуть усі ті місця, де колись зупинявся губернатор, принц чи інший вельможа.

Про все, навіть про породи дерев та їхній родовід, довідаєтеся з тих оповідей. Жодна пам'ятка тамтешніх країв не лишиться осторонь туристського маршруту—було б бажання роздивлятися та не порожній гаманець!

І якщо зважити на це, то мені й досі невтямки, чого раптом містер Вілкінс з його господарством не потрапив до туристських проспектів. Недогляд цей тим паче незрозумілий, що ділові люди Сейшелів з усього вміють робити гроші, а на дивакуватості Вілкін-са можна нажити чималий капітал.

Пришвартувавшись, ми звернулись до місцевої туристської компанії. Нас вислухали і пообіцяли за годину прислати автобус.

Після штормового океану кожен прагнув земного спокою. Та спокою не передбачалось : поїздка в горах мало чим різниться від морської мандрівки.

Дорога кружляла між скель, то вириваючись на простір порослих буйнотрав'ям невеличких високогірних плато, то раптом губилася в гущавині лісів. Навколо поставала мальовнича гірська панорама, час від часу відкривалося плесо бухти.

Що за край, ці Сейшели! Серцю любо від прохолоди пальмових гаїв. Голубі затоки тішать око.

Валуни казковими страховиськами щоразу витикалися із смарагдової повені джунглів. Закрадалась думка: якоїсь миті наш всюдихід не уникне зустрічі з однією з цих кам'яних потвор!

Та водій був справжнім асом. Він тільки усміхався на наші побоювання, вправно і легко повертаючи кермо. Відвідавши Анс Форбан, затоку піратів, ми просувалися тепер західним узбережжям острова.

Поміж двома високими горами, неподалік північного закінчення острова Має, дорога перетинала гірський хребет і вела до бухти, де стояло наше судно.

Од висоти п'яніла голова і на душі ставало світло... Ця безмежна блакить, що іскристо переливається внизу, високі гори і ще вище небо навіювали спокій — винагороду за все грізне, що недавно нам випало пережити в бурхливому морі.

Але признаюсь: до тропічної мальовничості я вже охолов. Після Мальдівських островів — першого тропічного архіпелагу, який побачив, — навколишня природа мене не вражала. Пальми, гори, сліпуче сонце. В усякому разі, я був байдужий до тропічної екзотики — мене більше цікавили зустрічі з остров'янами.

Ось чому, коли перед тим як долати перевал, зупинились біля невеличкої бухти, я, побачивши з десяток місцевих мешканців, котрі довбали скелю, попросив нашого гіда Евеліу Ман-Гам під'їхати до них і глянути, що вони копають.

— Зараз дізнаємось,— мовила Евеліна і, хутко зіскочивши з автобуса, попрямувала до гурту.

Вона заговорила з високим літнім чоловіком — певне, старшим серед копачів. А потім переклала:

— Вони шукають піратські скарби.

Це повідомлення викликало здивування: чи не жартує, бува, місіс Ман-Гам?! Та пізніше я пересвідчився у правдивості її слів, а для себе зробив висновок: світ, хоч би скільки ти його знав, залишається повним чудес, і земля не збідніла на диваків.

Того дня, повернувшись з поїздки, ми зайшли повечеряти в портову таверну. Там було людно. Похмурі бородані, вже добре хильнувши, про щось сперечалися між собою; інша ватага захмелілих матросів витанцьовувала твіст.

Гримкотіння, виття, лящання невеликого естрадного оркестру розганяло мирну вечірню тишу. Од цієї какофонії нікуди було дітися. Неважко здогадатись, що відвідувачі з посоловілими очима щойно залишили хистку палубу і за довгі місяці плавання, мабуть, уперше відчули під ногами тверду землю. їх, звичайно, можна було зрозуміти, але навіть якоюсь мірою виправдати хмільний розгул ми, такі ж, як і вони моряки, не могли.

В Сінгапурі й Коломбо, на берегах Індії й Африки я бачив їх, залітних птахів портових таверен,— моряків білих і чорних, людей без керма і вітрил. Про них ще не раз озветься спомин... А нині переді мною вирував

сп'янілий люд — нестримний, галасливий і безжурний у своєму хмільному забутті.

Ми всілися навколо низенького столика у зручних, сплетених із листя якогось тропічного дерева, кріслах.

За кілька хвилин перед нами стояли високі келихи, кухлик оранжу і пляшка рому з інтригуючою назвою "Капітан Морган".

На етикетці був намальований відчайдушний моряк. Портрети його та ще якогось вусатого моряка висіли і над буфетною стойкою.

На вимогу Івана Івановича — нашого баталера — йому подали неміцний напій, і це одразу порушило загальну картину: місткі пляшки рому стояли на кожному столику.

Ми про людське око налили в склянки.

Капітан Морган — пірат, який кілька століть тому діяв у районі Карібського моря... Про нього я знав, що він пограбував не один іспанський галеон, і за цю його зухвалість англійський король призначив його навіть віце-губернатором Ямайки. Але де Ямайка і де Сейшельські острови! Було незрозуміло, чого раптом тут шанують цього капітана.

Коли кельнер подавав закуску — смачні земляні горіхи, духмяні банани, ще якісь невідомі нам фрукти,— штурман Жигула, показавши на пляшку, запитав:

— Пірат?

— Так, сер,— відповів кельнер,— джентльмен удачі — Генрі Морган.

Він хотів було продовжити розповідь, але, певне, передумав, бо, мить повагавшись, раптом пішов до стойки.

Я оглянув приміщення. Було воно дещо незвичне. Насамперед впадало у вічі барвисте оздоблення,— либонь, розраховане справляти враження на довірливих відвідувачів.

За стойкою, де, як човник на ткацькому верстаті, то в один, то в другий бік снував

спритний чоловічок, не встигаючи наповнювати порожні келихи, яскравіла різноколірна, з десятками різьблених фігур широка дерев'яна стіна.

Різьбяр вклав у роботу немало видумки. З розпущеним волоссям, у дукатах і намисті, сиділа русалка. "Коштовності", розкидані недбало, свідчили про примхливість цієї діви.

Поруч, під високою пальмою, навпочіпки сидів той, кого неважко було впізнати. Тіло його облягав подертий тільник. З лівого вуха звисала масивна сережка. Смолянисто-чорна борідка, на руці, трохи вище кисті, хрест-навхрест дві кістки й череп.

Цей вільний син моря і моряк з портрета— той самий чоловік.

Ми вдруге і втретє підкликали кельнера, начебто для того, щоб наповнити спорожнілі келихи, насправді ж просили пояснити дещо незрозуміле.

Хтозна, чи то кельнеру було ніколи, чи, може, тут крилося інше, а тільки за якусь мить він підвів до нас незнайомця, відрекомендувавши його нащадком якогось Сюрку-фа — Жозефом Сюркуфом.

Із слов'янською гостинністю запросили ми нащадка до столика.

Дивний збіг! Чорні, хвацько закручені вуса, смоляниста борідка і вухо, прикрашене золотою сережкою. Вигляд самовпевнений і грізний.

Спочатку ми розмовляли про те, про се, як і водиться між незнайомими, та розмова дедалі впевненіше входила в чітко визначене співбесідником русло—про історію Сейшелів

У2 18 1877-а

і, зокрема, про його прапращура Сюр-куфа.

Він, не криючись, пишався своїм предком.

— Якщо ви не знаєте, хто такий Робер Сюркуф,— категорично заявив Жозеф,— то вам важко збагнути, що таке Сейшели!

З його розповіді довідались, що Робер Сюркуф був піратом, а Жозеф — його праправнук.

Яких тільки страхіть тут не було: абордажні бої і розправа з невільниками, приборкання непокірних і кровопролиття через награбовані багатства — всього й за день і не перелічиш!

Та з почутого в пам'ять врізалася легенда про Сюркуфа.

Хто він?

Сюркуф-молодший почав розповідь з тих давніх часів, коли загадковий Схід, його багатства були невідомі в Європі. На його погляд, відтоді, як Васко да Гама відкрив шлях до Індії, води ці не знали такого безстрашного зухвальця і диявола в образі людини, як Робер Сюркуф.

Якщо з тієї оповіді випустити окремі деталі, лишаються самі тільки "немеркнучі" сторінки історії піратства в Індійському океані, які власною шпагою писав його прапрадід.

Ось що розповів його нащадок.

Уже на зорі мореплавства арабські однощоглові суденця-доу підходили до східного узбережжя Африки. Серед трофеїв — амбри, золота, коштовного каміння — були й невільники — "чорна слонова кістка", як їх пізніше назвали работорговці.

Маври продавали рабів з Мозамбіку та інших африканських країн купцям Сходу, а ті в свою чергу — європейцям. Індія з її скарбами поки що залишалася за сімома дверима, і торгували з нею тільки через арабських купців.

Та прянощі Сходу, його казкові багатства дедалі більше лоскотали збуджену уяву купців Європи... Лихоманка спалахнула в XV столітті, відтоді як було знайдено морський шлях в Індію.

Спочатку португальські, а згодом голландські та іспанські, а ще пізніше французькі та англійські купці налетіли, мов хижаки, на мирні країни Сходу. І перехрестя морських шляхів з Європи в Індію — Сейшельські острови — стали центром піратства.

Купецькі кораблі, вантажені перлами й золотом, поспішали до берегів Європи. Серед розкиданих в океані острівців на них очікували пірати.

Одним з цього племені вільних синів моря — та де там одним — першим серед перших! — був, за словами нашого співрозмовника, Робер Сюркуф.

Тринадцятирічним підлітком Сюркуф залишив рідне містечко Сен-Мало і подався в мандри далеко від Франції.

Це був час, коли піратство процвітало майже в усіх морях, особливо в Індійському океані. І молодий блукач став піратом.

1795 року на кораблі "Емілія" вперше вийшов у море під чорним прапором. Не перелічити суден, які він пограбував. Незліченні і його скарби!

Сюркуф став за короткий строк багатою

людиною, але ніщо не могло утримати його на березі.

Знехтувавши умовностями суспільства (Наполеон Бонапарт пропонував йому командувати імператорським флотом, але той відмовився), Сюркуф залишив Францію, підняв чорний прапор і вийшов у море.

Його черговими жертвами стали купецькі бриги "Замболес" і "Пінгвін", в трюмах яких було багато золота й інших коштовностей. Так само зухвало пограбував він у Бенгальській затоці англійський двадцятишестигар-матний крейсер. Пізніше на кораблі "Той, що повертається" почав нападати на всі судна, що йшли зі Сходу в Європу.

На дні океану знаходили собі могилу і купецькі кораблі, і їхні екіпажі: на відміну від своїх попередників, арабських піратів, Сюркуф полонених не брав.

На початку дев'ятнадцятого століття він став повновладним господарем Індійського океану. Про пірата — грозу морів — пишуть книги. Композитор Планкет увічнив його в опереті "Сюркуф".

Ну, а скарби легендарного розбійника? Вони тут, на Сейшелах.

— Десь серед скелястих гір таємні схованки зберігають дзвінкі іспанські піастри, золоті дукати, луїдори, гінеї, коштовне каміння — всього на сотні тисяч фунтів стерлінгів,— самовдоволено закінчив оповідь родич Сюр-куфа і до дна вихилив свій кеяих.

— О, ці іменити праправнуки — нащадки полінезійських вождів і єгипетських фараонів, родичі далай-лами і біблійського царя Соломона! — мовив Жигула.— На кожному острові, у кожній країні їх аж кишить. Щоб виканючити долар, вони ладні удати з себе хтозна-кого.

Жигула розповів, як на Гавайях познайомився з онуком короля Камеамеха.

Я не ставлю під сумнів його слова, бо й сам у Сінгапурі мав можливість бесідувати із "сином" мадам Вонг — піратом в сукні, що в наші дні діє в районі Філіппінських островів!

1 все ж, знаючи про численних самозванців — огидне породження огидного життя,— я уважно вислухав праправнука грізного Сюркуфа.

Але мав необережність зауважити:

— Якщо ваш прапрадід був піратом, чи є підстава пишатися цим?

— Є! — випалив посоловілий Жозеф.— Ця таверна,— він обвів довкола рукою,— носить назву "Герб піратів" — на честь мого прапрадіда! На цьому місці, де ви сидите, колись із своїми побратимами веселився грізний Сюркуф. Погляньте! — показав він на бухту, що

синіла вдалині.— Піратам звідси було добре видно, коли хто підходив до Сейшелів. Якщо з'являлися кораблі, лицарі моря одразу знімалися з якоря і виходили в океан.

— А Морган теж бував тут? — показав на портрет я.

— Ха-ха! — зареготав Жозеф.— Аби то так! Цей портовий пацюк — шинкар Юберт, щоб заманути до своєї корчми побільше матросні, навішав портретів різної наволочі. І Юберт, і інші ловкачі,— пошепки, аби ніхто не підслухав, додав Жозеф,— примазуються до слави мого прапращура. А є ще й такі, що хочуть добратися до скарбів Сюрку-фа, ніби мене, Жозефа, й не існує. Хочуть — та руки короткі!

Не знаю що: його слова чи те, що в бухті Норт-Уест-Вей я напередодні зустрів загадкових копачів, а тільки мені закортіло ще раз побувати там.

Коли я про це сказав капітану тамтешнього порту і, між іншим, натякнув, що хочу познайомитися ще хоч би з одним нащадком піратів (тільки не з Жозефом — Жозеф явно штатний оповідач таверни "Герб піратів"!), він, щось занотувавши до блокнота, промимрив:

— Гаразд!

Наступного дня на пірсі юрмилося з півсотні сейшельців.

— Це все до тебе,— мовив вахтовий біля трапа, викликаючи мене з каюти.

Ото стільки праправнуків?! Валюти всього екіпажу не вистачить розрахуватися з такою кількістю нащадків. Тому я вибрав одного— молодого, спритного хлопця — Оленаула.

Він і погодився провести мене до бухти Норт-Уест-Бей.

Я не беруся судити, в якому коліні і по якій лінії наш учорашній знайомий родич Сюркуфа,— певне, цього не скаже ніхто, хоч, за словами Жозефа, він має фамільні бумаги, що засвідчують його походження від легендарного пірата. Незаперечне одне: ремесло виманювати гроші він опанував бездоганно, доказ — наші спорожнілі кишені.

Слід одначе віддати належне обгрунтованості та достовірності всього розказаного про

Сюркуфа. Коли я пізніше звернувся до історичних джерел, то був вражений сумлінністю Жозефа, з якою він поставився до біографічних даних свого предка, оповідаючи його життя.

Та мова тепер піде про іншу людину, яка теж; причетна до легендарного Сюркуфа.

...Це трапилося давненько, хоч і не настільки давно, щоб припасти пилом забуття,— якихось, може, тридцять років тому. Зустріч ця в житті Вілкінса Круса стала фатальною. Власне, нічого надприродного не скоїлося. Як відомо, про багатство мріє кожен джентльмен, який поважає себе. Мріє і в ім'я цього живе. І якби не цей, дещо незвичайний спосіб, до якого вдався містер Віл-кінс, щоб накопичити грошей, про нього можна б і не говорити.

Вілкінс Крус народився у поселенні за сто миль на північ од Брістоля. Там минуло його дитинство, звідти подався він у світ.

Тамтешні місця, кажуть, славляться чарівними пейзажами, а землі — родючістю. Однак невеличке присадибне господарство, що дісталось у спадщину батькові Вілкінса, з кожним роком давало менше й менше прибутків. А після його несподіваної смерті і зовсім занепало.

Молодий спадкоємець і не збирався якось його підняти. Коли ж хлопцеві виповнилось двадцять, він порвав з отчою землею. Духовний сан, до якого схиляв Круса батько, найменше цікавив непосидючого, авантюрної вдачі хлопця. Нічого путнього не вийшло у нього і з агрономією, якій задумав було себе присвятити.

Він не міг змиритися з дріб'язковістю буденщини, як він називав працю на полі і фермі. Це підтинало крила мрії досягти задуманого — стати багатим. А в нього був девіз: "Все або нічого!"

Одного похмурого осіннього дня судно, що прямувало з Брістоля до Кейптауна, везло молодого Вілкінса в незнані краї. Історія не дуже нова, коли зважити, що так робили і роблять усі розчаровані мрійники і самовпевнені авантюристи.

Так він став моряком, закинутим далеко від рідної землі.

Спливали роки, але удача десятою дорогою обминала зухвалого англійця.

Про який капітал можна було говорити, якщо свої моряцькі заробітки Вілкінс, бувало, витрачав за якийсь тиждень-другий у першому ж порту!

Та настав час — і життя його круто змінилось.

Якось, коли судно стояло в південноафриканському місті Порт-Елізабет, Вілкінс зустрівся з таким же, як і сам, просоленим волоцюгою.

Це був просолений вітрами всіх широт шкіпер англійського вуглевоза. За пляшкою длину земляки швидко знайшли спільну мову, і шкіпер відкрив Вілкінсу таємницю. Повідав таке, від чого в молодого моряка замакітрилось у голові!

Вілкінсу, певне, відомо, здалеку почав шкіпер, що на землі є незліченні багатства — заховані скарби піратів і флібустьєрів. Про це пишуть навіть у газетах. Пишуть і про тих, кому інколи вдається їх знайти.

Та головне — знати, де містяться ті схованки. Якщо Вілкінс не поскупиться і добре заплатить, ключ до піратських скарбів — таємниця, варта мільйонів,— може стати його власністю.

Того ж вечора земляки дійшли згоди: гроші, що були у Вілкінса, перекочували до кишені шкіпера, а той як винагороду дав шмат звичайного полотна, на якому чиясь рука золотом вишила криптограму.

Необізнаній людині важко розібратися в плетиві цих знаків:

і_-пуг^г<і:-

Знадобилися місяці копіткої праці, щоб розшифрувати тайнопис. Спочатку самотужки, а потім з допомогою фахівців з Британського музею.

Ось що стало відомо Вілкінсу.

В минулі віки на Сейшелах зупинялись англійські й французькі пірати. В бухточках, серед численних скель, стояли кораблі легендарних розбійників Кіда і Беиіто де Сото, Олів'є ле Васера і Тейлора.

Вони грабували кораблі з коштовностями. Скарби ховали на острові Має. Найзначніші з них належать Роберу Сюркуфу.

Придбана Вілкінсом криптограма — не що інше, як план, де сховано ці скарби. А по зорях, зазначалося в тайнописі, можна знайти дорогу до схованки...

Оленаул за незначну платню погодився провести нас до бухти Норт-Уест-Бей.

За годину з штурманом Світайлом ми вже були на місці.

281

19 1877-8

Ось вона, та бухта, і виселок Бель Омбр! Вигнувши підковою берег, затока глибоко вклинилася в суходіл. За кілька сотень метрів від нього, від західного до східного мисів — неначе хто кинув гірлянди квітів,— на коралових рифах, розбиваючись, кучерявилися піняві буруни. Прямовисний берег, підступні мілини — попробуй проберися крізь них!

З перевалу відкривалась неозора панорама. Вдалині, неначе трикутний арабський парус, бовванів острівець Силует, ліворуч, за кілька миль од нього,— острів Коисепшен. Десь між ними вузький — тільки для шлюпок — прохід, яким можна вийти в океан.

Вчора, коли ми верталися в порт, острови оповивав імлистий серпанок. А нині вони чітко вирізьблюються на тлі неба. Під сліпучим сонцем вода в затоці переливається сріблясто, з різноманітними відтінками синяви— від блідо-голубого до ультрамаринового — мільйони люстерок, потрощені на блискотливі скалки.

Ми зупинились в тінистому гаю, біля невеликої, критої лапатим банановим листям, хижки. Ні вікон, ні дверей не було. Підлога, дах, палі, що його підтримують,— ось і вся споруда.

Такі хатини, дещо, може, видозмінені, стрічаються на всіх тропічних островах — від Таїті до Сейшелів.

Оленаул майнув до хижки і за кілька хвилин повернувся з високим, трохи згорбленим чоловіком.

Літа наклали відбиток на його обличчя — воно було зморшкувате, наче поверхня моря, коли на ній піднімуться брижі" А очі молоді: сині-сині.

В ньому я впізнав того, з яким учора говорила Евеліна.

— Вілкінс Крус,— назвався він. І запитав : — Яка мета вашого приходу?

Оленаул розтлумачив.

— Чудово! — вигукнув містер Вілкінс.— Не гаймо часу — оглянемо моє господарство.

Перескакуючи з каменя на камінь, ми подалися до затоки.

Я бачив тропічні острови, та величніше за цю місцевість важко щось уявити. Здається, надприродна сила в якомусь шалі розкидала довкола велетенські валуни, скелі, гори. Урвища і гроти, шпилі вершин і скелясті хребти з буйнозеленою тропічною гущавиною, з-поміж якої де-не-де виступали оголені породи червонуватого відтінку,— первозданність, що недоторкано ввійшла у сьогодення.

Біля гірського хребта, затиснута, як лещатами, з одного боку — громаддям скель, з другого — морем, тяглася звивиста смуга суходолу — з кілометр завдовжки і якихось сто метрів завширшки.

Тут містилося господарство містера Вілкінса — його перша і остання надія.

Якби викопану ним землю зсипати на одну купу, гора та височіла б аж до неба — пам'ятник марній людській праці. А втім — кому що...

Озброєний криптограмою, Вілкінс приїхав на Сейшели. До нього тут уже не один шукав, але так і не доводив діла до кінця. Та Вілкінс пошукам присвятив усе життя.

Там, де прибій, натикаючись на прибережні рифи, розпорошується і щоразу затоплює ділянку суші, глибока шахта веде під землю. Клаптик суходолу одгородл^ений від моря високим муром.

Чахкає моторчик, відкачуючи воду, але щоразу прибій знову і знову то оголює коралове дно, то затоплює штольню.

— На Сейшелах я придбав невеличку садибу,— пояснив містер Вілкінс.— Поставив хижку. А невдовзі почав розкопки. Згідно тайнопису, скарби сховані в кількох місцях острова — в бухті Буало, біля мису Поліс і тут, між цими горами. Та життя внесло поправку. Після перших розкопок у бухті Буало мені до рук попала ця брила,— Вілкінс підійшов до величезного каменя.— Здається, звичайнісінький валун, але придивіться уважніше: чиясь невідома рука видовбала знаки Зодіака. Ось,— Вілкінс показав на заглиблення в брилі, потім провів лінію ще до одного виступу,— чотири зірки. Не нагадують вони Південний хрест?

— Можливо,— погодився Світайло і показав на камінь, що лежав поруч.— А оці видовби схожі на якесь сузір'я.

— О, ви тонко зауважили! Що, знаєте астрономію?

— Трохи.

— Ви не помилились,— зрадів Вілкінс.— Справді, то сузір'я Геркулеса. Якщо провести лінію від нижньої зірки до тієї, верхньої, матимемо лінію, що й покаже напрямок до схованки Сюркуфа. Опівночі,

коли сузір'я заяскравіє на небосхилі, слід відміряти відстань.— Тут він, ніби між іншим, замовк, мабуть, від нас приховуючи, в якому напрямку і скільки треба відміряти метрів, щоб підійти до схованки.

Дивак! Даремно він щось утаює: розібратися в його премудростях не кожному під силу.

Я так і сказав Вілкінсу. Це зачепило його за живе.

Обурений у своїх потаємних почуттях, шукач почав доводити безпідставність моєї заяви,— що я, мовляв, не перший, хто так поверхово судить про ці кам'яні брили, яким немає ціни. Тільки він, містер Вілкінс, знає їхню вартість, бо, якби не знав, хіба ж відважився б на такий титанічний труд!

...Він копав то в одному, то в іншому місці, але нічого, крім десятка монет та ще, як він сказав, печатки Сюркуфа, не знайшов.

Річ у тім, що протягом останніх двох століть на Сейшелах сталися численні зсуви, землетруси. Якщо й були тут колись піратські схованки, то тепер вони зруйновані.

Проте ніщо не могло похитнути віри містера Вілкінса. І він копає.

Щороку в нього працює бригада з десяти-двадцяти чоловік, а буває й півсотні.

Плантація кокосових пальм — єдине джерело прибутку Вілкінса. Та останнім часом горіхів ледь вистачає, щоб прогодувати сім'ю.

Сім'я велика — шестеро дітей, дружина. Раніше дві жінки, не вірячи в успіх, покинули Вілкінса. Але це шукача не злякало. Коли вже не лишається й цента, а копачі вимагають платні, Вілкінс вирушає до Африки і — шапку по колу! — серед багатіїв знаходить меценатів.

Отримавши підмогу, знову береться до роботи. Навіть у важкі часи вона не припинялась. А зараз у розпалі: цьогорічний врожай кокосових пальм приніс Вілкінсу чималий прибуток — можна найняти ще десяток копачів.

Ми підійшли до гурту людей з кирками й лопатами в руках. По пояс у воді, вони довбали скелі, вичерпували воду, вовтузились біля насоса.

Вілкінс задоволений — усе йде за планом.

Світайло поцікавився: як це йому, Вілкінсу, вдається умовити людей працювати — адже справа невигідна і непевна.

— О, люди свідомі! — відповів той.— Вони вірять, що праця врешті принесе їм чималий капітал.

— Отже, є стимул?

— Аякже,— підхопив шукач.— Скарби я знайду неодмінно, хоча б мені довелося рити ще тридцять років. А золота тут стільки, що вистачить і мені, і моїм наймитам. Коли я знайду його, передусім розрахуюся з боргами, які надто виросли; потім дам винагороду копачам за їхню сумлінну працю; ну, а решту лишу собі.

— І на все вистачить золота?

— Якщо воно задовольняло тисячу піратів, то мене теж задовольнить. Адже тут закопано 350 тонн коштовностей.

Спитав, чому я цікавлюсь його роботою. Світайло розтлумачив, та в перекладі з української, певно, допустив неточність.

Вілкінс зрозумів, що і я шукаю скарби, тільки з Примор'ї.

— Уссурійський край?-^перепитав він.— Не певен, що там щось є. Краще спробуйте пошукати біля Каспійського моря. Там скарби мають бути.

Не було сумніву: перед нами людина, озброєна неабиякими знаннями. Він знає, як свої п'ять пальців, де і які скарби закопано у найвіддаленіших куточках землі... За вартістю піратських багатств Сейшели, мовив, посідають після Перу, Багамських островів, Гаїті та інших — сьоме місце. Але Вілкінс риє на Сейшелах, бо в його руках достеменний план піратських схованок, а ще через те, що сюди рідше навідуються різні шукачі,— хоч останнім часом вони з'явилися й тут.

Попросив блокнот, в якому я занотував розповідь. Написав: "За статистикою, у світі на десятиріччя одному-двом шукачам вдається віднайти скарби. Я бажаю, щоб одним з них були ви, другим — я".

І, повертаючи записник, додав:

— Якщо я знайду скарби Сюркуфа — а я знайду неодмінно! — я і вам дам трохи.

Я подякував Вілкінсу за його щедрість. І ми попрощались.

Не знаю, від кого й коли почув я притчу про чоловіка, який хотів озолотитися. Зустріч на далеких Сейшелах ще раз підтвердила оманливість, про яку та притча розповідала,— одначе то була зустріч не з вигаданим жаднюгою, а з живою людиною, з якою мене звела моряцька доля.

МАНДРІВКА НА ОСТРОВИ ВІДЧАЮ

Ніби велетенська колиска, розгойдувався збурений вітром Індійський океан.

Корабель наш прямував на південь, до сорокових ревучих широт.

Благословен час, коли з далини першим угадуєш ледь вловимі обриси землі! Тоді оживають в тобі і дух великого Колумба, й дерзновенність Магеллана.

— Поглянь, поглянь, Магеллане, перед нами або незвідані землі, або міраж — на воді тінь якогось велетенського птаха! — заволав матрос Анукін, мій напарник по вахтах, вбігши до ходової рубки з містка.

Мені було не до його міражів. Я стояв на вахті, судно не слухалось керма, і я будь-що намагався вирівняти курс.

Штормовий вітер щосили гатив у правий борт, настирливо зносив нас на схід.

— Нелегко тобі,— в'їдливо кинув Анукін. Свою годину за штурвалом він уже відстояв і, отл^е, міг жартувати.

Але мені справді було нелегко. Налягаючи на штурвал, я перекладав його праворуч із запасом на п'ять-вісім градусів. Розрахунок такий: коли хвиля вдарить у борт, судно круто відхилиться ліворуч, лягаючи на потрібний курс.

Ця моя власна вигадка і хитрість, яку я повів з вітрами, рятували від неминучого відхилення на схід.

Як здавалося, ми просувались за наміченим маршрутом. Та коли в кінці вахти штурман, враховуючи поправку на знос течіями, визначив місцеперебування судна, куди воно дісталося за чотири години, виявилось: ми не там, де треба. Покази самописця курсографа теж свідчили не на мою користь: на паперовій стрічці лежала не пряма лінія — графічне позначення курсу, а якісь "п'яні" зигзаги.

Це означало: ми пройшли, петляючи, зайвий десяток миль.

— Це не плавання!

— А що? — поцікавився Анукін.

— Я вас не запитую, що! — сердито відповів штурман. І, вже повчально, як це умів робити тільки він, додав: — Раджу подумати про свою "діяльність". Вам теж, — зиркнув він на мене, залишаючи ходову рубку.

От що вийшло з моєї ініціативи.

Ми були знищені, розбиті, "діяльність" наша як стернових зведена нанівець... Потім цей поголос піде по судну, неодмінно "на килим" викличе кеп; прочуханка на зборах; переведуть у робочу бригаду і ще сила-силен-на інших неприємностей — о жах!

А втім, хоч штурмана ми й недолюблюємо (до речі, як і він нас), все ж він має рацію: над своєю "діяльністю" нам слід замислитись. Та не зараз — нічна вахта висотала всі сили і втома брала своє.

Я вийшов на палубу. Була п'ята година ранку. Небо розгублювало останні зорі, і вони помітно танули в сіруватій імлі, як тануть на весняному ставку уламки запізнілої криги.

Я глянув у той бік, де, за свідченням Ану-кіна, мав бути міраж. Там справді щось чорніло. А коли роздивився краще, побачив обриси суходолу.

То був Амстердам — острів, до якого ми прямували.

Що за береги, хто там живе — ніхто з нас не знав. Лоції теж майже нічого не повідомляли. Справді-бо, що може сказати таке: "За свідченням 1880 року, висадитися на берег можна на відстані близько півтори милі на південь од мису Хоскан... Колір води відрізняється від навколишнього забарвлення океану; це дає підставу припускати наявність підводної небезпеки".

Інші повідомлення були ще старіші — за... 1853 рік!

Звичайно, протягом століття згадані береги могли не тільки зсунутися, а й зовсім зникнути з лиця землі.

Ось чому, поки не розвиднилося, наближатись до берегів не наважувались, а лягли у дрейф на схід від острова, де глибше.

Сон після вахти — падіння в прірву: з гармати стріляй — не прокинешся.

Я не міг більше стояти на палубі, хоча й кортіло побачити, як причалюватимемо,— і спустився в каюту перепочити.

Мене розбудив галас у коридорі. Прочинивши двері, хотів утихомирити крикунів, та у відповідь почув:

— Пожежником тобі бути, а не моряком! Проспав усе царство небесне.

Голос старшого матроса Володимира Пет-раченка.

— Коли хочеш,— кинув він,— збирайся! Перша партія вже висадилась. За кілька хвилин вирушає друга.

В ілюмінаторі бовваніла гора з волохатою шапкою попелястих хмар.

Не роздумуючи, я хутко натягнув тільник, робу, кирзові чоботи — про парадну форму, як це належить під час висадки у зарубіжних портах, нічого було й думати: хлопці мене підганяли.

Анукін швендяв на спардеку — бадьорий, збуджений, з хитруватою посмішкою на круглому, як рятувальне коло, обличчі.

— Ти що? — поцікавився я.

Він узяв мене під руку і одвів у куток, подалі від людей.

Забубонів змовницьки, скоромовкою, з якої я нічого не второпав.

— Слухай! Дві нічні вахти — і таємниця в твоїх руках.

На стоянці та в портах тривалість вахт не по чотири години через вісім, як під час плавання, а по вісім годин підряд. Ще півбіди, коли стояти вдень, а от з нуля до восьмої ранку — мука. Цієї вахти боїться кожен. Під різними приводами від неї ухиляється, підсовуючи іншим.

От Анатолій і мудрує тепер.

— Бачиш, голубе, — вислухавши, мовив я.— Кота в мішку купувати не збираюсь. Говори, що там у тебе!

Він розповів — воно таки було варте двох нічних вахт!..

Підпливаючи до островів, ми заздалегідь намагалися дізнатися, що воно за землі. У корабельній бібліотеці — сотні томів, різні географічні довідники, атласи — вибирай, читай, розшукуй потрібне. Цей же острів був для нас несподіванкою — заходити сюди не передбачалось. І якби навіть хтось із нас і шукав книг про Амстердам та Сея-Поль, їх, мабуть, не знайшов би — про ці землі писали мало.

Але пам'ять Анукіна здатна на дивовижне. З-поміж хаосу пригод, якими забита його голова,— бо читав він запоєм,— треба ж було, щоб цей епізод врізався так чітко.

— Якщо мені не зраджує пам'ять,— Анукін підняв вказівний палець, — рівно сто років тому, 6 грудня 1864 року, корабель "Дункан" з пасажирами на борту, серед яких була і прекрасна Мері, шукаючи капітана Гранта, відвідав ці острови. Ну, я не торкатимусь окремих пригод, що трапилися на Амстердамі з тією славною експедицією,— про них яскраво розповів добродій Жюль Верн. Скалку тільки, що жюльвернівського Паганеля неабияк зацікавила острівна природа.

З-за пазухи Анукін витяг товстий, густо списаний зошит і зачитану, без початку й кінця книгу — нотатки про острови Індійського океану.

Збираючись у рейс, Анатолій не один вечір просидів у бібліотеці. Ну, а книга... То був роман "Діти капітана Гранта".

Розгорнувши його, ми прочитали розділ "Амстердамські острови": "...лежать під 37°47' південної широти і 24° західної довготи; високий конус головного острова групи в ясну погоду видно на відстані майже десяти миль".

— Слід зауважити і внести ясність,— вів далі Анатолій.— Оскільки Жюль Верн, кажуть, рідко залишав кабінет і вирушав у мандри, то і в його твори часом вкрадалися неточності. Приміром, він називає широту і довготу Амстердаму. Але наш штурман стверджує: це помилка! Острів лежить на 37°51' південної широти, 77°32' східної довготи. І неозброєному оку відкривається не на відстані десяти миль, а майже в п'ять разів далі. З ним, із штурманом, я цілком згоден.

"Діти капітана Гранта"... Якщо колись ми були тільки читачами захоплюючого роману, то нині стали ніби його дійовими особами.

Земля!

Капітан — на містку, ми, матроси, в повній готовності — очікуємо.

— Надіти рятувальні пояси! Другій групі — на шлюпку.

Висадка — екзамен, який показує, на що здатний моряк, перевірка його спритності.

Ось чому капітан десять разів може пробачити нам окремі помилки в роботі, допущені, коли судно стоїть в порту, і найсуворіше карає за них під час плавання. Тут діє принцип перевіреної багаторічним досвідом мудрості: необачність — і трагічна розплата. З водою жарти кепські.

Ми знаємо про це, і тому на роботу нашу ніяких нарікань. Палубна команда, сказав старпом, взірець для всього екіпажу.

— Відчалюй!

Мотор заторохтів, лишивши над водою кучері диму. Здригнувся човен. Забурунилась вода.

Берег насувався громаддям гір. Для нас він — приємний довгожданий відпочинок.

На пірсі — кремезні, оброслі, як печерні люди, бородані. Викрикуючи щось незрозуміле, махають кашкетами, показують, де краще причалити.

Прибій вал за валом наздоганяє човна, силкуючись перекинути. Ми й так з ніг до голови мокрі. Обабіч — на хвилях гойдаються водорості, обплутують шлюпку, намотуються на гвинт.

Нарешті, берег, і ми потрапляємо в обійми.

— Камрад! — лунає звідусюди.

Остров'яни сміються й плачуть, плачуть від радощів — за довгі місяці перебування тут їм пощастило зустріти людей: через примхливу погоду, що міняється кілька разів на день, і через відсутність надійного місця висадки острів цілий рік відрізаний від світу.

Аборигени? Щось несхоже. Обличчя європейців, мова, здається, французька. Так, ці самітники — їх чотирнадцять чоловік — французи, метеорологи тутешньої станції. Крім неї, на острові нічого й нікого більше немає.

Дехто з нас, зокрема біолог Пастернак, розуміє по-французькому. Отже, спільну мову знайдено.

Капітан вибрав місце висадки вдало — північно-східне закінчення острова — мис Хос-кен. Його сплюснуті, розсипані праворуч скелі прикрили нас від північного вітру. Хвилі, натикаючись на кам'яний бар'єр, розбивалися, і до берега долинало тільки їх притихле відгоміння...

У невеликій бухті, куди дістались,— вузький, зроблений нашвидкуруч і з боків порослий слизькими водоростями пірс. Та якір кинули далеко од берега, на глибині,— хоч і ця стоянка також тимчасова й ненадійна: стрімкі прибережні течії намагаються розвернути судно бортом до вітру. З берега видно, як воно від кожного пориву сіпається, хитається з боку на бік.

Наша експедиція розділилась на дві групи: одні, озброївшись банками і марлевими хватками, подалися в бухту ловити жуків і водяних бліх.

Петраченко, Аиукін і я пішли до підніжжя гір.

Перескакуючи утворені внаслідок землетрусу щілини, наблизились до пагорбів Ант-рекасто.

Увесь острів покритий горами. Висота окремих — майже півкілометра, і над ними висить хмарна завіса. Але тут, де ми йдемо, гори не високі, а рівнина всіяна гострими, як лезо ножа, складками — здається, хвилі за-бурунились та й скам'яніли навічно. Геологи розповіли: так на Амстердамі виступають з-під грунту корінні породи землі.

Рухатись можна тільки перескакуючи з гребеня на гребінь цього мертвого кам'яного моря. Хибний крок — і гранітні леза ранять ноги. Руки в подряпинах, закривавлені.

З-иід ніг, зненацька заскочені, вистрибують здоровенні руді коти. І, кинувшись урозтіч, зникають за скелями.

Колись безневинні домашні тварини, символ сімейного затишку, завезені на ці безлюдні острови мореплавцями, здичавіли і стали справжніми тиграми, од яких перепадає і людині.

Здаля острів здавався зеленим, та рослинність тут хирява: тридцять восьма паралель, дихання Антарктиди, середньомісячна температура — плюс десять градусів.

Зрідка стеляться в міжгір'ї приземкуваті, як північний кедрач, кущики. Де-не-де гойдаються вибілені, злинялі на вітрі пасма травиці.

Необжита, сувора земля... Сюди рідко хто заглядає — коли-не-коли припливуть китобої, що йдуть з промислу, чи мисливці на тюленів.

Острів — далеко від морських доріг. У минулі століття, коли кораблі, що йшли з Європи в країни Сходу, огинали Африку,— Амстердам і Сен-

Поль були ще на видноті. Скільки морських волоцюг, зазнавши катастрофи, знайшли тут пристановище і могилу!

Про один такий епізод нам розповіли на острові.

...Капітан Якобсон був посланцем самого пекла. Матроси недаром говорили, що він продав душу дияволу.

Майже рік не бачили вони землі. Якщо пожадливість притаманна багатьом власни-кам-промисловцям, то про Якобсона молена сказати, що жадоба й жорстокість становили смисл його нікчемного яшття.

Про це найкраще могли розказати нещасні, ошукані обіцянками матроси, завербовані на борт цього жахливого корабля.

І хоч оповіді про галери відійшли в минуле, а невільницькі базари існували лише десь у Центральній Африці, все ж тут, під носом освічених монархів, корабель Якобсона — "Фурія" — був плавучою пасткою рабів. Тільки смерть або щаслива нагода могли покласти край їхнім мукам! Купка жорстоких негідників як хотіла знущалася з ошуканих людей...

Та всьому є кінець. Настав він і терпінню команди китобійця. Матроси підняли бунт. Вирішили поквитатися з капітаном. Але знайшовся зрадник. Змову було викрито, над бунтарями вчинили розправу.

Кількох матросів Якобсон розстріляв на місці, решту, скрутивши руки, замкнув у темному смердючому трюмі, щоб, повернувшись на батьківщину, віддати під суд.

Та найжорстокіше розправився він з ватажками бунту. Залишивши їм кілька літрів прісної води і трохи харчів, безжальний англієць висадив нещасних серед океану на непридатному для плавання човні.

Як вони дісталися берега — то ціла історія. Щілини у днищі човна, крізь які просочувалась вода, законопачували ганчір'ям. Голодували, терпіли від холоду, змагалися із штормами. Двоє з них так і не побачили берега, а один дістався до Амстердаму.

На той час острів був незаселений, і мореплавець став його господарем. Але що багатство—ці угіддя, на яких паслися череди корів, затоки, повні риби, бухти, де кишіли тюлені, та інша морська звірина,— коли знаєш, що ніколи не ступиш на отчу землю!

Через п'ятнадцять років, коли, повертаючись із промислу, до острова дісталась китобійна шхуііа, неподалік причалу, на місці теперішньої метеостанції, моряки побачили складену з брил вулканічної породи хатину. Вона була схожа на житло первісної людини: базальтова брила правила за стіл. Гостроноса, витесана з каменя сокира, скребло, ніж. З перламутрових скалок, а також із риб'ячих кісток робінзон майстрував і гачки.

297

20 1877-8

І хоч руки його ще донедавна справно ладнали все необхідне для існування, сам остров'янин втратив людську подобу.

Густа, скуйовджена щетина вкривала худе обличчя. Очі погасли, та часом в них спалахували звіряча лють чи страх.

Коли до нього заговорили, він кинувся тікати. Його спіймали. Штурман, котрий знався на медицині, не міг поручитися, що доставить нещасного до материка живим: надто глибоко пустила своє згубне коріння фізична і душевна недуга.

За кілька днів до приходу шхуни в африканський Порт-Елізабет матрос помер.

Так трагічно скінчилася одна з робінзонад острова Амстердам.

Жюль Берн, якого цікавили подібні пригоди, знав і про далекі, загублені у водах Індійського океану, острови. Немарно свого Пага-неля та його попутників він висадив саме на цей суходіл — Амстердам, історія якого так рясніє фантастичними пригодами.

Нас попередили бути обережними, оскільки на острові чимало утворених під час землетрусів тріщин.

Відвідавши мис Антрекасто — гострошпи-лі, скелясті завали,— ми йшли до підніжжя розташованої в центрі острова гори.

Петраченко поранив ногу і з півдороги повернувся назад. Ми з Анукіним лишились удвох.

З гори відкривалась широка панорама: праворуч розлогі міжгір'я, попереду — голубінь океану. Пахла прив'яла трава. Вітер доносив гомін прибою. Од висоти дзвеніло у вухах, паморочилась голова.

Спочатку я йшов з Анатолієм поруч, потім відстав, збираючи якісь непримітні, по-жухлі квіти. І тільки хотів було його наздогнати, як мій друг раптом зник.

Місце було рівне, де ж йому дітися? Не міг він провалитись крізь землю!

— Де ти? — гукнув я. Голос долинув, як із безодні:

— Тут, під землею!

Я поспішив на крик. У широчезній щілині, на кількаметровій глибині сидів Анукін. Обличчя — запилючене, тільки зуби біліють.

— Дострибався,— дорікнув я-— Радив же повернутись.

— Слабаки повертаються з півдороги, відважні гинуть,— відповів мені він словами Паганеля.

— Ну, годі, вилазь, пора на судно.

— Як — вилазь! Пробував. Схили осуваються. Фініш! Отут, в земній безодні, і закінчиться мій шлях.

Я побіг в будиночок метеостанції. Приніс вірьовку. Прив'язавши її за валун, другий кінець подав Анукіну. Горе-мандрівник, схопившись за нього, вибрався з ями.

Я знав: довідається капітан — лиха не обберешся і догани Анукіну не минути. Тому пообіцяв тримати язик за зубами.

А незабаром ми повернулись на судно, і воно попрямувало до Сен-Поля.

...Привіт тобі, безлюдний острівець!

Циклон, про який повідомляли синоптики, обійшов нас стороною, відхилився далеко на північ. Наш же курс — на південь.

Уже кілька разів проривались ми до сорокової паралелі. Геологи хотіли простежити

розгалуження підводних хребтів. Проте хвилювання і брижі не дали змоги зупинитися, і ми ні з чим поверталися назад. Цей район взагалі небезпечний: трапляється, що айсберги запливають навіть вище Амстердамських островів.

Одначе до Сен-Поля дісталися ми щасливо.

Судно заякорили за кілька миль од берега. Група геологів і природознавців улее сидить у човні. Володя Петраченко, який під час кожної висадки за стернового, десь затримується. Його, чую, гукають.

Це мене і виручило. Спішно домовившись із Анукіним, щоб постояв за мене вахту, я сплигнув у човен.

Човен здригнувся, ніби днище наштовхнулося на риф. Могло бути й таке, бо підходів до острова ми не знали. Але причина поштовху з'ясувалась. Ліворуч од шлюпки, мов привид, витнуло морду якесь страховисько. Паща бегемота, спина вигорблена, широка. Петраченко різко повернув праворуч, потім ліг на попередній курс. Це й врятувало від нової зустрічі з небезпечним морським чудовиськом.

То був морський слон. На Сен-Полі вони не водяться, але інколи запливають сюди з півдня.

Морські слони чатували на нас і при вході до бухти: обабіч човна за кілька метрів з води витикалися їхні страшні морди.

Вузький прохід між невисокими кам'яними бар'єрами вів до затишної бухти. Нас ніхто не стрічав. Навколо ніяких ознак життя.

В океані чимало суходолів вулканічного походження. Але цей — особливий. Якщо інші утворилися внаслідок тривалого вулканічного

виверження, то Сен-Поль — дітище однієї миті. Колись давно вибухнув вулкан та й скам'янів над водою. Ото і є Сен-Поль.

Хто його першим відкрив — невідомо, хоча згадки про Сен-Поль є в лоціях ще шістнадцятого століття.

З європейців першим причалив сюди 1696 року мореплавець ван Фламінго. Відтоді цей суходіл часто відвідували рибалки. В середині дев'ятнадцятого століття тут оселилося кілька мисливців. Але скоро залишили непривітні береги.

Французький вчений Обер, котрий написав про Сен-Поль книжку, назвав його островом Відчаю.

На всьому тут тавро велетенського поштовху й руйнації: схили круті, прямовисні, утворені скидами вулканічної лави й граніту. Над кількакілометровою кам'яною пасткою, мов складені в штабелі дошки, нависає гранітне — то чорне, як антрацит, то криваво-червоне — громаддя виверженої породи.

Лоції застерігали: з крутих берегів можуть відколюватися небезпечні кам'яні уламки; на якір ставати не рекомендується. Сама бухта — не що інше, як зруйнований кратер вулкана, заповнений водою.

Ми з Петраченком, поминувши урвище, попали в невеликий вибалок.

Кущиста трава, як наш нехворощ, розрослась ген до самої вершини, а в траві розбігалися невеличкі рівчаки, густо втоптані чиїмись лапами.

Що за сліди?

— Дивись, дивись!—закричав товариш.— Качки!

— Які качки?

— А он!

За купиною щось майнуло. Я поспішив туди, але нічого не побачив — тільки хитнулась зачеплена кимось трава.

Раптом угорі, за лобатим валуном, що не знаю яким дивом утримувався на цьому стрімкому гранітному підмурку, щось сильно загорланило — ніби заграло в очеретяну дудку.

— Та це ж пінгвіни!

їх двоє стояло над нами. Білі груди, мов фалди фрака, крильця, голови увінчані золотавим чубчиком. Пінгвіни махали крильцями — вітали, значить, нас у своїй домівці.

Ще тут сила-силенна кроликів, тих ненажерливих кроликів, що на сусідньому острові повністю знищили відому кергеленську капусту, якою полярники рятувалися від цинги.

І все ж острів не назвеш мертвою землею. На ньому вирує своє особливе життя. Он біля води з кам'яних щілин виривається дим, смердить сіркою, а коли прикладеш руку, віє теплом... То вулканічні гази. І всюди б'ють гарячі джерела.

Вода в бухті, як у великому казані, щойно поставленому на вогонь. Унизу гаряча, зверху — прохолодніша. Але навіть зверху є місця, де вона, мов окріп,— риба сюди не запливає, хоч риба в кратері є у верхніх шарах води.

Та найцікавіше чекало нас на березі.

Росла, схилившись до води, як наша осока, гостролиста травиця. Валялись металеві верші — хтось, видно, ловив омарів, якими славляться тутешні води.

Біля підніжжя гори — поїдене іржею жерло старовинної гармати. Тут же, поряд, руїни будинку.

На цей острів, як і на Амстердам, пірати заходили не раз.

Хоч морські довідники зазначають, що на Сен-Полі е хижка із запасом одягу і харчів для тих, хто зазнає аварії, проте ми її не побачили. Руїни. Запустіння.

Тут рідко хто буває, хіба що буря зажене поодиноких китобійців. І все ж, певно, хтось бував, якщо лишилися сліди людського житла.

З почорнілих, заросліх мохом кам'яних брил перед нами поставала історіями спустилися до берега. Вода в кратері була нерухома, як олово. У дзвінкій тиші міжгір'я кожне слово відлунювало далеко й дзвінко. Впаде камінець — луна підхоплює звук і множить стоголосо.

Прибережні скелі, куди навіть у повноводдя не дістають хвилі, ряботіли викарбувани-ми на граніті написами. Ми тесаком зішкребли з тих брил нарости. Прочитали. Про що вони, ці перші повернені до життя слова? Хто розкриє таємницю чийогось життя?

Це не слова надгробків — це голос боротьби людини зі стихією.

Ось зізнання якогось Фаєкафа. Він потрапив на острів під час бурі. А скільки прожив тут і чи вирвався з кам'яної пастки,— невідомо.

Напис за 1870 рік свідчив, що тут був ще один робінзок — Павло Бонет.

Та найбільше нас зацікавив напис, що його надибали зовсім випадково, в останню годину перебування на Сен-Полі.

Трапилось це так. Володя Петраченко підійшов до води помити руки. Повертаючись, спіткнувся об кам'яну брилу, до половини залиту водою. Коли підвівся, помітив на камені викарбувані слова, що ледь проступали з-під моху.

— Ходи-но сюди! — гукнув.

Я наблизився.

Нас улсе давно кликали товариші, а ми заклопотано схилялись над гранітом. Літера за літерою відвойовували в давнини, виривали з полону забуття колене слово.

Граніт так поріс мохом, що його доводилось з силою обдряпувати. Та хоч як ревно беріг він таємницю, ми до неї все-таки докопались!

Нарешті прочитали: "Маров А. В. 1852 — 1857".

Отже, в минулому столітті на Сен-Полі побував наш співвітчизник. Хто він, як попав сюди, як прожив ті п'ять довгих самітніх років?

Минувшина мовчить — не розтуляє і, мабуть, ніколи не розтулить уст: ці загублені в океані острови з сивої давнини були й лишаються останньою гаванню для багатьох блу-качів, котрих спіткала катастрофа. Бо звідси немає вороття, принаймні для більшості.

Вийшовши з-під прикриття Сен-Полю, наш корабель відразу попав в обійми вітру. З півночі, із зони тропічних ураганів, і одночасно з сорокових ревучих широт насувався шторм. Його наближення відчувалося в усьому: в облозі хмар, у горах-хвилях, що обступили

судно, в шаленому подиху вітру, який сердито вив у снастях, холодними бризками жбурляючи в обличчя.

Ми просувалися на південь, у холодні антарктичні води.

Десь збоку, по правому борту, лежала група необжитих островів архіпелагу Крозе. Були вони біля самих воріт Антарктиди.

Суворі хвилі, посланці білого континенту, од віку до віку злостиво гризли їхні береги: стрімкі, гострошпилі скелі, неприступні бухточки, викинуті на берег рештки кораблів.

Як і Сен-Поль, ці суходоли — теж пристановище для потерпілих. І з островом Крозе пов'язана доля ще одного нашого співвітчизника — Роскова, мисливця на морських слонів.

Він жив тут на початку минулого століття.

Пожовклі аркушики його щоденника, який майже півтора століття пролежав на острові Східний,— його недавно знайшла серед руїн острівної хижки французька експедиція,— розповіли...

Щоденник Роскова. "Це сталося 28 травня 1825 року. Під знаком нещасливої зірки вирушив я на шхуні "Пригода" з Порт-Луї, взявши курс до островів Крозе. Бажання довідатися, що то за суходоли, та надія добре заробити підбили мене на цю мандрівку.

Ми надумали висадитися на острови, щоб наповнити бочки жиром морських слонів. Судновласник М. Бланкі доручив керувати полюванням капітанові М. Фотерінгаму.

Команда складалася з шістнадцяти чоловік: французи, англійці, іспанці, португальці, голландці. То була мішанина, якої важко уникнути,

вербуючи екіпаж на судно в колоніях, де моряків обмаль і платня їм надто висока.

Увечері 4 липня, після важкого плавання ми побачили землю, а п'ятого стали на якір під ударами норд-весту біля острова Східний з архіпелагу Крозе.

Острів був покритий снігом, небо чорне, погрозливо-лиховісне. Завивали шалені вітри. Негода тривала до 25 липня, себто протягом двадцяти днів, і ми не мали змоги висадитися на берег, щоб набрати води.

З 10 липня ми зменшили раціон води до одного кухля в день на людину, а 25-го всю воду було випито; тоді ми вирішили, поки погода не стала ще гіршою, послати на берег шлюпку.

Дев'ять чоловік повантажились, і ми незабаром із задоволенням побачили, як вони благополучно висадилися на берег. Увечорі вони не змогли поверну тис я — піднялася хвиля. До ночі наші якірні канати порвалися. Не гаючись ми напнули вітрила і опинились у відкритому морі.

29 липня. Після численних марних спроб підійти до землі ми з гіркотою зрозуміли, що заблудилися. Ніхто не знав, де шукати острів з людьми, які висадились на нього. Велетенська хвиля жбурнула нас на риф. Страшенний удар трусонув шхуну. Грот-щогла впала за борт. Друга хвиля зірвала нас з рифу і віднесла на інший риф, за кабельтов од землі. Тоді судно розламалось, і кожен намагався якось урятуватись. Я кинувся у воду. Велика хвиля незабаром винесла мене на берег. Страшенна сила цієї хвилі так притисла мене до скелі, що я не міг дихати.

Опам'ятавшись, я озирнувся і помітив двох своїх товаришів по нещастю. Невдовзі я побачив інших членів екіпажу, їх винесло на суходіл.

Нашою першою турботою було збудувати дім з уламків судна. Для опалення використовували жир морських слонів, яких ми нищили ударами весел. їх м'ясо нам спочатку здалося неїстівним. Та згодом ми жадібно накинулися на нього.

16 серпня. Сніг ішов цілий день. Зовсім не було чого їсти, ми наважилися вийти, щоб пошукати морських слонів. На жаль, побігавши піщаним берегом, повернулися додому, нічого не роздобувши. Мізерні рештки слонячого м'яса розділили між собою на сім частин, але не змогли втамувати голоду.

17 серпня. Погода така ж, як і напередодні. Певно, вона протримається кілька днів; ми вкрай знесилені... В пригніченому стані минула жахлива ніч з 16 на 17 серпня. Це була ніч скорботи, ніч гірких дум і запізні-лого каяття.

18 серпня. Ми прожили ще один день. Наш погляд блукає навколо халупи, але ми нічого не бачимо. Ми ослабли так, що четверо наших товаришів уже не можуть вийти з хатини.

19 серпня. Два товариші вже, здається, в агонії. Я почуваю себе ще досить дужим, щоб піти на берег Достатку, який відкрив кілька тижкім тому, і повернутися назад із здобиччю.

Двоє товаришів погодилися супроводжувати мене і Фотерінгама туди. Та у нас не було взуття — довелося розрізати на шматки одну з шкур морських слонів, що прикривала дах нашої хижки, і замотати ними ноги. Отож ми й вирушили вчотирьох.

Близько шостої години дісталися берега Достатку, стонадцять разів ризикуючи провалитися в снігові замети біля підніжжя гори. Ми знайшли кілька морських слонів на піщаному березі і, забивши їх, розпалили велике багаття під навислою гірською скелею.

20 серпня. Наванталсившись м'ясом слонів і молодих альбатросів, ми пішли назад, у Долину загиблих кораблів. Повернувшись, застали трьох наших товаришів у тяжкому стані: вони не могли підвестися і підтримувати вогонь. На наші запитання відповідали невиразним бурмотінням. Жоден з них не хотів доторкнутися до м'яса. Нам довелося годувати їх силоміць...

30 листопада. Після дводенного походу по острову, повернувшись із розвідки, Фотерін-гам і я застали наших супутників у великому збентеженні. Вони досварились і мало не вбили матроса-голландця. Португалець Сальвадор тяжко поранив його ножем у спину, голландець не міг поворухнути ні рукою, ні ногою. Причиною сварки, котра призвела до цієї кривавої бійки, як нам здалося, стала різанина англійців в Амбуані, на острові Ява, влаштована голландцями в минулому столітті. Саме це й викликало конфлікт. Почалося з того, що голандцеві дорікнули з цього приводу, а той відповів зухвалістю, звинувативши у конфлікті англійців і французів. Два французи у відповідь на це схопили палиці і побили голландця. А португалець увійшов у такий раж, що вдарив його ножем у спину. Ми різко засудили цей нелюдський вчинок і заявили, що віднині не хочемо з ними жити під одним дахом.

...Після п'ятнадцяти місяців перебування на острові ми пересвідчились, що нас ніщо не врятує. Тоді я надумав збудувати човна. Тільки Фотерінгам і Луї Кремон підтримали мене. Ми вирішили вийти на човні в море з надією зустріти як^сь судно або, дотримуючись курсу по зорях, дістатися до якогось суходолу.

15 грудня. Будівництво човна закінчено. Довжина його — шістнадцять футів, ширина — шість; палубу щільно встелили шкурами морських слонів, поставили щоглу з вітрилом. Парус ми теж зробили зі

шкур молодих морських слонів, він досить гнучкий. Водночас закінчуємо готувати харчові припаси для нашого плавання.

21 грудня. Фотерінгам вийшов з халупи і за кілька хвилин повернувся, несамовито викрикуючи щось незрозуміле. На мої запитання він не відповідав, тільки розмахував руками і продовжував щось вигукувати. Я подумав, що він збожеволів. Жестами він дав зрозуміти, щоб я вийшов з хатини. Я побіг слідом за ним і побачив корабель, що наближався до острова. Господи, він був не далі як за три милі!"

Цей корабель, що випадково зайшов на

архіпелаг Крозе, і врятував Роскова та його побратимів.

Після п'ятнадцятимісячного перебування на безлюдному острові вони знову повернулися на Маврі кій, у Порт-Луї.

...Корабель наш усе далі й далі просувався на південь. В обличчя дихав холод суворої Антарктиди.